T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

İŞLETME BİLİM DALI

İNANCIN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ: DAVRANIŞSAL FİNANS ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI

DOKTORA TEZİ

Ertuğrul TÜRKER

İstanbul

Temmuz-2025

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

İŞLETME BİLİM DALI

İNANCIN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ: DAVRANIŞSAL FİNANS ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI

DOKTORA TEZİ

Ertuğrul TÜRKER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Turan EROL

Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Talha NARCI

İstanbul

Temmuz-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı, İşletme Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman	Prof. Dr. Turan EROL	İmza
Üye	Prof. Dr. Lokman GÜNDÜZ	İmza
Üye	Doç. Dr. Rümeysa BİLGİN	İmza
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Eren YILDIRIM	İmza
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Fatih KARAMAN	İmza

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım **"İnancın Yatırım Kararlarına Etkisi: Davranışsal Finans Çerçevesinde Türkiye Üzerine Bir Saha Çalışması"** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ertuğrul TÜRKER

ÖN SÖZ

Davranışsal finans çerçevesinde bireylerin dini inançlarının finansal davranışlarına etki edip etmediğini, finans sektöründe profesyonel olarak çalışanlar ile bu sektörde istihdam edilmeyenler arasında davranış farklılığı olup olmadığı ve finansal okuryazarlık ile finansal risk toleransın bu sürece etki edip etmediğine yönelik Türkiye üzerine hazırlanan tezimin literatüre katkı sağlamasını ve ilerde konu ile ilgili çalışma yapacak kişilere fayda sağlamasını temenni ederim.

Yoğun vakitlerinde beni kırmayarak bana zaman ve emeklerini ayıran ve tezimin yazım sürecinde beni motive eden ve sürekli destekleyen başta danışmanlarım Sayın Prof. Dr. Turan EROL ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Talha NARCI, olmak üzere Sayın Prof. Dr. Lokman GÜNDÜZ, Sayın Doç. Dr. Rümeysa BİLGİN, Sayın Dr. Öğretim Üyesi Eren YILDIRIM' a, her daim manevi olarak yanımda olan arkadaşlarım Dr. Şerafettin BAŞ, Dr. Mehmet Zahid POYRAZ, Dr. Mevlüt Serhat ALTAŞ, Dr. Çağatay ÖZÜER, Dr. Abdullah PAKSOY ve İsa DEMİR' e, her konuda bana yol göstermeye çalışan Sayın Mehmet Lemi BAĞDATLILAR hocama ve özellikle bu süreçte bana verdikleri destek ve gösterdikleri sabırlarından dolayı çok değerli eşim Aslı TÜRKER ve kızım Zeynep Ece TÜRKER ile oğlum Mustafa Emre TÜRKER' e sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ertuğrul TÜRKER

ÖZET

İNANCIN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ: DAVRANIŞSAL FİNANS ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI

Ertuğrul TÜRKER

Doktora, İşletme

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Turan EROL

Temmuz, 2025 – 145+xvi Sayfa

Son yıllarda iktisat ilmi ve finans bilimi açısından bazı kavramlar daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Bunun en iyi örneklerinden bir tanesi her iki bilim dalı içinde geçerli olan ortak temel kavram insan rasyoneldir postülasının sorgulanmasıdır. Güncel yazımda her iki bilim dalı da kendine yeni bir argüman geliştirmiş ve sınırlı rasyonellik aksiyom olarak kabul görmeye başlamıştır. İnsanın bilişsel yapısının nasıl yönlendirileceği ve söz konusu yönlendirmelerin etkilerinin nasıl sonuçlar doğuracağı üzerine çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalarla beraber bireyin psikolojik etkisinin rasyonellikten ne kadar uzaklaştırılabileceği veya kendi iradesi ile hangi ölçüde uzaklaşabileceği de araştırılmıştır. Bu çerçevede literatürde farklı yatırımcı tipolojilerinin yatırım kararlarını etkileyen Davranışsal Finans teorileri geliştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı yatırımcıların yatırım kararlarına yönelik davranışlarında inançlarının etkisinin olup olmadığını ölçmektir. Bu davranış biçiminin profesyonel meslek yaşamları finans sektöründe olan kişiler ile, söz konusu sektör dışında istihdam edilen bireyler arasında davranış farklılığı olup olmadığını, davranışsal finans çerçevesinde incelemek, finansal risk toleransın ve finansal okuryazarlığın söz konusu çerçevede etkisinin olup olmadığını irdelemektir. Araştırmaya yönelik olarak yapılan kapsamlı literatür tetkiki neticesinde literatürde, yaptığımız çalışmanın kapsamı, niteliği ve metodolojisi yönünden konumuz kapsamında araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Özellikle iki grup arasında bahse konu farklılığın karşılaştırmalı analiz yöntemi ile ele alınarak incelenmesi yönü ile de çalışmanın literatüre teorik ve ampirik açılardan özgün nitelikte bir katkı sağlaması hedeflenmektedir. Nicel

araştırma yönteminin tercih edildiği bu araştırmada, veri toplama tekniği olarak anket seçilmiş ve uygulama sonucunda 421 finans sektörü çalışanlarından, 472 finans dışı sektör çalışanından toplanan veriler analiz edilmiştir.

Çalışma neticesinde örneklem gruplarında benzer sonuçlara varılmıştır. Analiz sonuçlarına göre istatistiki olarak inancın, finansal risk toleransının ve finansal okuryazarlığın finansal davranış kararı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Yatırım, Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık, İnanç.

ABSTRACT

THE EFFECT OF BELIEF ON INVESTMENT DECISIONS: A FIELD STUDY ON TURKEY WITH THE FRAMEWORK OF BEHAVIORAL FINANCIAL THEORY

Ertuğrul TÜRKER

PhD Dissertation, Business Administration

Supervisor: Prof. Dr. Turan EROL

July, 2025 – 145+xvi Pages

In recent years, certain concepts have come under increasing scrutiny in the fields of economics and finance. One of the best examples of this is the questioning of the fundamental concept common to both disciplines, namely the postulate that humans are rational. In recent literature, both disciplines have developed new arguments and the axiom of bounded rationality has begun to gain acceptance. Numerous studies have been conducted on how human cognitive structures can be influenced and what consequences such influences may have. Alongside these studies, research has also been conducted on how far an individual's psychological influence can be separated from rationality or to what extent it can be separated by their own will. Within this framework, behavioral finance theories have been developed in the literature that influence investment decisions based on different investor typologies. The purpose of this research is to measure whether beliefs have an effect on investors' investment decisions. It aims to examine whether there are behavioral differences between individuals whose professional careers are in the financial sector and those employed outside of this sector, within the framework of behavioral finance, and to investigate whether financial risk tolerance and financial literacy have an effect within this framework. As a result of the comprehensive literature review conducted for the research, it was observed that there are a limited number of studies in the literature in terms of the scope, nature, and methodology of our study. In particular, it is aimed to contribute to the literature with a theoretical and empirical perspective by examining the difference between the two groups using a comparative analysis method. In this

study, where quantitative research methods were preferred, a survey was selected as the data collection technique, and the data collected from 421 finance sector employees and 472 non-finance sector employees were analyzed.

The results of the study revealed similar outcomes across the sample groups. According to the analysis, belief, financial risk tolerance and financial literacy were found to have a statistically significant impact on financial decision-making behavior.

Keywords: Behavioral Finance, Investment, Financial Risk Tolerance, Financial Literacy, Belief.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... **i**

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... **ii**

ÖN SÖZ ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xi**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xv**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xvi**

BİRİNCİ BÖLÜM **1**

GİRİŞ **1**

1.1. Tezin Konusu ve Soruları 3

1.2. Tezin Araştırma Yöntemi 5

1.3. Tezin Düzeni 5

İKİNCİ BÖLÜM **7**

DAVRANIŞSAL FİNANSIN TEORİK ÇERÇEVESİ **7**

2.1. Davranışsal Finansın Gelişimi ve Temel Teorileri 7

2.2. Davranışsal Finans Modellerinin Gelişim Aşamaları 17

2.2.1. Risk ve Belirsizlik Kavramları 17

2.2.2. Bayes Teoremi 18

2.2.3. Beklenen Fayda Teorisi 20

2.2.4. Beklenen Fayda Teorisinin Yetersiz Olduğuna Dair Görüşler 25

2.2.5. Beklenti Teorisi 28

2.2.6. Etkin Piyasalar Hipotezi 34

2.2.7. Temsili Yatırımcı Modeli 37

2.2.8. Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam Modeli (Aşırı Güven ve Yanlı Kendine Atfetme Modeli) 38

2.2.9. Haber Avcıları ve Momentum Yatırımcıları Modeli (Hong ve Stein Modeli) 40

2.2.10. Rasyonel Karar Almaya Engel Teşkil Eden Temel Etkenlerden Bilişsel Uyumsuzluk (Çelişki) Teorisi 42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 47

DİNİ TUTUM, FİNANSAL RİSK TOLERANS VE FİNANSAL OKURYAZARLIK YAKLAŞIMLARI 47

3.1. Dini Tutum Kavramı ve Kavramı Oluşturun Ana Unsurlar 47

3.1.1 Tutum Kavramının Tanımı 47

3.1.2. Din Kavramının Bilimsel Olarak Tanımı 49

3.1.3. Dini Tutum Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar 51

3.2. Finansal Okuryazarlık Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar 52

3.3. Finansal Risk Tolerans Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar 55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 60

İNANCIN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ: BULGULAR 60

4.1. Araştırma Modeli ve Yöntemi 60

4.2. Faktör Analizi Sonuçları 66

4.2.1. Finansal Risk Tolerans Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları 67

4.2.2. Dindarlık Tutum Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları 68

4.2.3. Finansal Okuryazarlık Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları 68

4.2.4. Finansal Davranış Karar Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları 69

4.3. Güvenilirlik Analizleri 70

4.4. Araştırma Bulguları 72

4.4.1. Frekans Dağılımları ve Tanımlayıcı İstatistikler 72

4.4.2. Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi Sonuçları..... 89

4.4.3. Araştırma Değişkenlerine Ait Regresyon Analizi Sonuçları..... 92

4.4.3.1. Finansal Risk Toleransının Finansal Davranışa Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları..... 93

4.4.4. Araştırma Değişkenlerine Ait T-Testi Analizi Sonuçları..... 104

4.5. Hipotezlerin Değerlendirilmesi..... 107

SONUÇ.....111

KAYNAKLAR.....118

EKLER..... 134

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1: Rasyonel ve İrrasyonel Paradigma Önerme Karşılaştırmasını Gösterir Tablo 9

Tablo 2. 2: Kesinlik ve Belirsizliğe Dayalı Karar Verme Yaklaşımlarını Gösterir Şema 133

Tablo 2. 3: Davranışsal Finans Karar Vericiler 166

Tablo 2. 4: Temel Bilişsel ve Duygusal Eğilimler 433

Tablo 3. 1: Finansal Risk Toleransını Etkileyen Faktörler 57

Tablo 4. 1: Evren Büyüklüğüne Göre Örneklem Tablosu (α= ,05 için) 64

Tablo 4. 2: Doğrulayıcı faktör analizi uyum indeks tablosu 66

Tablo 4. 3: Finansal Risk Tolerans Ölçeğinin Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları 67

Tablo 4. 4: Dindarlık Tutum Ölçeği Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları 68

Tablo 4. 5: Finansal Okuryazarlık Ölçeği Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları 69

Tablo 4. 6: Finansal Davranış Karar Ölçeği Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları 69

Tablo 4. 7: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Güvenilirlik Analizi 71

Tablo 4. 8: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Güvenilirlik Analizi 71

Tablo 4. 9: Araştırmaya Katılan Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı 72

Tablo 4. 10: Araştırma Katılan Kişilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 72

Tablo 4. 11: Araştırmaya Katılan Kişilerin Medeni Durumuna Göre Dağılımı 73

Tablo 4. 12: Araştırma Katılan Kişilerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı 73

Tablo 4. 13: Araştırmaya Katılan Kişilerin Aylık Gelir Durumu Dağılımı 74

Tablo 4. 14: Araştırmaya Katılan Kişilerin Finansal Eğitim/Kurs Alıp Almadıklarına Dair İfadeye Verdikleri Cevapların Dağılımı 75

Tablo 4. 15: Araştırmaya Katılan Kişilerin Finansal Yardım (Finansal Danışmanlık vb.) İçin Başvuruda Bulunup Bulunmadıklarına Dair İfadeye Verdikleri Cevapların Dağılımı 75

Tablo 4. 16: Araştırmaya Katılan Kişilere Kendilerini Finansal Okuryazar Olarak Görüp Görmediklerine Dair Sorulan İfadeye Verdikleri Cevapların Dağlımı 76

Tablo 4. 17: Araştırmaya Katılan Kişilere Ekonomi ve Finans Piyasalarındaki Gelişmeleri Hangi Sıklıkla İzlediklerine Dair Bilgi Edinmek İçin Sorulan İfadeye Verdiklerin Cevapların Dağılımı 76

Tablo 4. 18: Araştırmaya Katılan Gruplardan Sadece Finans Kurumunda Çalışanlara Yöneltilen ve Hizmet Verdikleri Müşterilerine Tavsiye Verirken Onların İnanç ve Değerlerini Ne Ölçüde Dikkate Aldıklarına Dair İfadelere Verilen Cevapların Dağılımı 77

Tablo 4. 19: Araştırmaya Katılan Gruplardan Sadece Finans Kurumunda Çalışmayanlara Yöneltilen ve Kendilerinin Hizmet Aldıkları Finans Kurumlarında Çalışanların Yönlendirmelerinin Yatırımlarını Ne Ölçüde Etkilediklerine Dair İfadeye Verilen Cevapların Dağılımı 77

Tablo 4. 20: Araştırmaya Katılan Gruplardan Sadece Finans Kurumunda Çalışmayanlara Yöneltilen Değer ve İnançlarının Hizmet Aldıkları Finans Kurumlarında Çalışanlar Tarafından Dikkate Alınıp Yatırım Yönlendirilmesinde Ne Ölçüde Etkilediklerine Dair İfadeye Verilen Cevapların Dağılımı 78

Tablo 4. 21: Finansal Risk Tolerans Ölçeği Maddelerine Verilen Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları Finans Kurumunda Çalışanlar Verdiği Yanıtlara Göre 79

Tablo 4. 22: Finansal Risk Toleransı Ölçeği Maddelerine Verilen Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdiği Yanıtlara Göre 79

Tablo 4. 23: İslami Dindarlık Tutum Ölçeği Maddelerine Finans Kurumunda Çalışanların Verdiği Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları 80

Tablo 4. 24: İslami Dindarlık Tutum Ölçeği Maddelerine Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdiği Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları 81

Tablo 4. 25: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ekonomik Terimler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması 82

Tablo 4. 26: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ekonomik Terimler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması 83

Tablo 4. 27: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması 84

Tablo 4. 28: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması 85

Tablo 4. 29: Finansal Davranış Karar Ölçeğine Finans Kurumunda Çalışanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması 86

Tablo 4. 30: Finansal Davranış Karar Ölçeğine Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması 87

Tablo 4. 31: Korelasyon Katsayıları Tablosu 89

Tablo 4. 32: Araştırma Değişkenlerinin Korelasyon Analizi Değerleri (Finans Kurumunda Çalışanlar İçin) 900

Tablo 4. 33: Araştırma Değişkenlerinin Korelasyon Analizi Değerleri (Finans Kurumunda Çalışmayanlar İçin) 91

Tablo 4. 34: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans – Finansal Davranış 93

Tablo 4. 35: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans – Finansal Davranış 94

Tablo 4. 36: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Regresyon Analizi Dindarlık Tutum – Finansal Davranış 96

Tablo 4. 37: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Regresyon Analizi Dindarlık Tutum – Finansal Davranış 97

Tablo 4. 38: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Okuryazarlık – Finansal Davranış 99

Tablo 4. 39: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Okuryazarlık – Finansal Davranış 10000

Tablo 4. 40: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Çoklu Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans-Finansal Okuryazarlık – Dini Tutum- Finansal Davranış 10101

Tablo 4. 41: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Çoklu Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans-Finansal Okuryazarlık – Dini Tutum- Finansal Davranış 10303

Tablo 4. 42: Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Testi Normallik Analizi ... 10505

Tablo 4. 43: T - Testi Analizi 10606

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1: Finans Paradigmalarının Evrimini Gösterir Şema 100

Şekil 2. 2: Disiplinler Arası İlişki 144

Şekil 2. 3: Davranışsal Finansın İlişkili Olduğu Disiplinler ile Arasındaki İlişkiyi Gösterir Şema 155

Şekil 2. 4: Yatırımcı Davranışının Sistematiğini Açıklayan Diyagram 166

Şekil 2. 5: Risk Karşısında Yatırımcı Profilleri 211

Şekil 2. 6: Allais Tarafından Geliştirilen Paradoksun Geometrik Temsilleri 1. ve 2. Koşulları İçin 266

Şekil 2. 7: Hipotetiksel Bir Değer Fonksiyonu 300

Şekil 2. 8: Etkin Piyasalarda Yatırımcıların Anormal Değişimlere Tepkisi 366

Şekil 2. 9: Etkin Piyasa Formlarının Birbirleri ile Olan İlişkisi 37

Şekil 2. 10: Kendine Aşırı Güvenen Yatırımcılarda Zamanın Bir Fonksiyonu Olarak Ortalama Fiyat 39

Şekil 2. 11: Bilişsel Uyumsuzluk Süreci 446

Şekil 3. 1: Tutumlar ve Etkiler Arasındaki Hiyerarşi 49

Şekil 3. 2: Finansal Risk Tolerans Bileşenleri Arasındaki İlişkiyi Gösterir Şema 57

Şekil 3. 3: Finansal Risk Toleransının Belirleyici Unsurları 58

Şekil 4. 1: Araştırma Modeli (Finans Kurumunda Çalışanlar İçin) 62

Şekil 4. 2: Araştırma Modeli (Finans Kurumunda Çalışmayanlar İçin) 63

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
b.	: Baskı
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
O.E.C.D.	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
S.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri
yy.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

"İnanç" veya başka bir ifade olarak "Din" kavramı kadim insanlık tarihinin en eski kavramlarından biridir. Tarih öncesi çağlarda bile bu kavrama atfedilen önem insanların inançları doğrultusunda yapmış oldukları yapılar ile ortaya konmaktadır. Şanlıurfa'nın birkaç km kuzeyinde bulunan ve M.Ö. 9 ile 10 bin yıllarına tarihlenen "Neolitik Göbekli Tepe" kutsal alanı bunun en iyi örneklerinden biridir (Dietrich, vd., 2012: 52). Belki bu kadar eski olmasa bile insanlık tarihindeki en eski kavramlardan biride finans kavramıdır. Burada sözü edilen ilkel anlamda bir finans kavramı olup modern anlamı ile finans kavramı 1950'lere temellendirilmektedir (Miller, 2000: 8). Kavramı en primitif şekilde ele aldığımızda TDK'nın yayınlamış olduğu sözlükte finans'ın karşılığını "Para ve para ile ilgili araçları, değerleri konu edinen iş alanı ve mali işler" olarak görmekteyiz (https://sozluk.gov.tr/, 2024). Finans kavramını bu açıklaması ile ele aldığımızda toplumu oluşturan en küçük birim olan bireyden, en büyük kuruluş olan devlete kadar olan unsurların kaynak edinimleri ve bu kaynakları etkin bir şekilde kullanımlarını ele alır. Tarihsel süreç çerçevesinde finansal anlamdaki bazı kuralları Mezopotamya da kurulan Babil devletine kadar götürebilmek bile mümkündür; şöyle ki M.Ö. 1800'de Hammurabi kanunlarında borç verenler ile borç alanlar arasındaki ilişkiyi düzenlemek üzere kısıtlayıcı hükümler getirilmiş, verilen kredilerin faiz oranlarına yönelik tavan sınırı getirilmiştir. Borç alanlar borç verenlere teminat olarak çoğunlukla mülklerini teminat olarak verse de eşlerini de teminat olarak verebiliyorlardı; fakat Hammurabi kanunları gereği 3 yıl içinde borç verenler eşleri iyi durumda iade etmekle yükümlü idiler (Brealey, Myers ve Marcus, 2019: 24).

Söz konusu kararlar gibi birçok örnek verilebilir, bu gibi karar ve uygulamalar bize bildiğimiz anlamda paranın baskı ve emisyonundan önce de bir finans anlayışının olduğunu göstermektedir. Tabi ki toplumlarda daha önceleri de ticaret için trampa veya yarı trampa gibi uygulamalarla değiş tokuş aracı olarak deniz kabuğu, kürk, kurutulmuş balık gibi farklı nesneler kullanılmış olsa da, zaman içerisinde toplumlar bu ilkel alışveriş araçları yerine homojen, bozulmayan, taşınabilen, bölünebilir, taklit edilemeyen ve değerini zaman zarfında muhafaza edebilecek nitelikte ve işlevsel olarak da değişim aracı, hesap birimi ve tasarruf aracı olma özelliğini yerine getirebilecek nitelikte bir belgeye ihtiyaç duymuşlardır. İşte bu tanımlamalara sahip olan ilk modern anlamda para niteliğinde belge olan ve altın veya gümüşten yapılan sikke isminde verilen para, deniz ticaretinde gelişmiş olan Lidyalılar tarafından M.Ö. VII yüzyılda basılmış ve kullanılmaya başlanılmıştır (Fidan, Dilerk, ve Esev, 2019: 146-147). Bu tarihten sonra devletler tarafından modern anlamda parasal kaynakların sağlanması ve kullanımına yönelik çok sayıda ilgi çekici uygulamalar da gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Antik Roma döneminde İmparator Vespasianus'un M.S. 1. yüzyılda çamaşırhanelere amonyak sağlamak için tuvaletlerden ve lağım sistemlerinden idrar toplayanlara yönelik koyduğu idrar vergisidir. Bu uygulamaya karşı gelen oğlu Titus ile aralarında bir konuşma geçtiği Vespasianus'un idrar tüccarlarından aldığı sikkeyi Titusa uzatarak kötü kokup kokmadığını sorması üzerine Titus'un *"Pecunia non olet!"* (Paranın Kokusu Olmaz) diye cevap verdiği ve yine yüzyıllar sonra aynı benzer bir bakış açısı ile Napoléon Bonaparte'ın para ile ilgili *"Bu dünyada tek bir şey var, o da para, para, para. Daha fazla para ve daha fazla güç. Geri kalan her şey anlamsız"* dediği aktarılır (Aktan, 2023: 90-94). Bu anekdotlar davranışsal finans ve ekonomi açısından kayıtlara geçen erken dönem ilginç olaylardan sayılabilir. Oğlu Titusun'un affect heuristic bir davranış ile temiz görünmeyen bir kaynaktan vergi elde edilmesine yönelik irrasyonel tepkisini Vespasianus paranın kokusunun olmadığını belirterek literatürde çerçeveleme etkisi olarak anılan bir yöntemle manipüle etmiştir. Bununla beraber imparator yeni uygulanacak verginin halk tarafından dirençle karşılanmaması için bu vergiyi halkın gündelik yaşamından uzak olarak sadece idrar toplayıcılarını kapsayacak bir şekilde uygulamaya almış ve böylelikle literatürde statüko yanlılığı olarak ifade edebileceğimiz durumun önüne geçmiştir.

Kişilerin paraya verdiği önemin insanların inançları ile ilişkilendirilince farklılık göstereceği düşünülse de ünlü düşünür Voltaire atfedilen bir söz bunun böyle olmadığını söylemektedir. Kendisinin bunu *"Para söz konusu olduğunda herkes aynı dindendir"* cümlesi ile açıkladığı söylenmektedir. Tabi bu görüşe zıt görüşler veya paralele görüşlerde mevcuttur, bununla birlikte papa John Paul II'nin şöyle bir ifadesi vardır *"Bir yere değil de başka bir yere, bir üretim sektörüne değil de başka bir sektöre yatırım yapma kararı her zaman ahlaki ve kültürel bir tercihtir"* (Kurtz ve DiBartolomeo, 2005: 101). Gerçekten de insanların kendi inançları doğrultusunda bu tercihi yapmakta olup olmadıkları da modern finans'ın son yıllardaki en güncel başlıklarından olan "Davranışsal Finans Çerçevesinde" irdelenmekte olup araştırmanın temeli bu çerçevede oluşturulmaktadır.

1.1. Tezin Konusu ve Soruları

Çalışmanın temel konusu bireylerin inançlarının yatırım davranışlarına etkisinin olup olmadığıdır. Bu doğrultuda temel konu çerçevesinde finansal okuryazarlık ile finansal risk toleransın finansal davranış kararı üzerindeki etkisi de araştırılacak ve değişkenlerin birbiri arasındaki etkileşimi incelenecektir. Araştırma için iki örneklem gurubu oluşturulmuştur. Birinci örneklem grubu Türkiye'de profesyonel meslek hayatlarında finans kurumunda çalışanlar, ikinci örneklem grubu finans dışı sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Çalışmanın her iki örneklem grubu üzerinde ayrı olarak gerçekleştirilmesinde amaç profesyonel anlamda finans sektöründe bulunanalar ile bulunmayanlar arasında finansal davranış kararında mesleki uzmanlaşmanın farklılık oluşturup oluşturmadığının da incelenmek istenmesidir.

Dolayısı ile çalışmanın evreni açısından bakıldığında, finans sektörü için bu sektör çatısı altında en fazla personel istihdam eden Bankaların çalışan sayıları baz alınmıştır. Buna göre Türkiye'de faaliyet gösteren konvensiyonel bankaların bağlı bulunduğu Türkiye Bankalar Birliği'nin yayınlamış olduğu güncel bilgilere göre konvensiyonel bankalarda çalışan toplam kişi sayısı 189.592 kişi (www.tbb.org.tr, 2024) ve katılım bankalarının üye olduğu Türkiye Katılım Bankaları Birliğinin yayınlamış olduğu güncel bilgilere göre katılım bankalarında çalışan toplam kişi sayısı 20.806 kişidir (www.tkbb.org.tr, 2024). Merkezi kayıt kuruluşunun veri analiz platformunda paylaştığı güncel bilgilere göre ise Türkiye'de toplam yatırımcı sayısı 35.703.055 kişi olarak gerçekleşmiştir (www.mkk.com.tr, 2024).

Günümüzde iletişimin hızlanması, yatırım platformlarına ve araçlarına ulaşımı kolaylaştırmış ve yine pek çok uygulamanın artık fiziki olarak finans kuruluşlarına gitmeden elektronik ortamda yatırımcılar tarafından yapılabilmesi ve bilgiye kolay ulaşım sayesinde yatırımcı sayısının bu doğrultuda hızlı bir şekilde artması ile finans sektöründe çalışanların geçmişe nazaran çok daha fazla sayıda müşteriye hizmet vermeye başladığı görülmektedir.

Bu kadar komplike ve hızlı bilgi akışının olduğu bir ortamda araştırmanın temel sorunsalı etik değerleri kapsamı içerisinde olan "bireylerin dini inançlarının yatırım davranışlarına yönelik bir etkiye sahip olup olmadığı" problemidir.

Söz konusu temel sorunun çerçevesinde bu ilişkiye etki edebilecek bazı önemli değişkenlerinde var sayımı altında şu sorulara da cevap aranacaktır;

- Profesyonel meslek yaşamlarını finans sektöründe oluşturan yatırımcılar ile, bu sektörde istihdam edilmeyen bireysel yatırımcıların yatırım davranış kalıpları arasında farklılık var mı?
- Finansal risk toleransının söz konusu ana sorumuz kapsamında etkisi var mıdır?
- Finansal okuryazarlığın söz konusu ana sorumuz kapsamında etkisi var mıdır?
- İki grup arasında bağımsız değişkenler kapsamında yatırım davranış farklılığı var mıdır?

Ayrıntılı literatür taramasında, yatırımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir ve eğitim gibi demografik özellik farklılıklarının yatırım kararlarına etkisine yönelik çok sayıda araştırmanın finansal okur yazarlık, finansal risk tolerans ve davranışsal finans kapsamında yapıldığı görülmüştür. Bu araştırmaların çoğunda bu kavramların aracı ya da düzenleyici etkileri münferit olarak ele alınmıştır. Özellikle finansal okuryazarlık alanında A. Lusardi ve finansal risk tolerans alanında J. E. Grable'ın araştırmaları konularının önde gelen çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezimizi literatürde finansal okur yazarlık, finansal risk tolerans, demografik değişkenler ve yatırım kararı arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalardan farklı kılacak ve özgünlüğünü ortaya koyacak yönü ise söz konusu ilişkilerin temeline bireysel değerlerden inancı alarak davranışsal finans çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla modellemesi olacaktır. Araştırmayı bir diğer açıdan özgün kılacak tarafı ise modellin finans kurumunda çalışan ve çalışmayan iki grup üzerinde çalışılması olacaktır. Bahse konu iki grup

arasındaki davranış farklılığının özellikle gruplardan birinin profesyonel anlamda finans kurumunda mesleklerini icra eden kişilerden oluşması yönünden yatırımcı kararlarındaki farkındalığın ne derece değiştiğine dair bize önemli veri sunacağı düşünülmektedir. Araştırmanın finansal risk tolerans ile finansal okuryazarlığın dini inanç yatırım ilişkisine etkisinin olup olmadığına dair ortaya koyacağı verilerin inanç temelli bir çalışma olarak teorik ve uygulama açısından davranışsal finans literatürüne katkı sağlayacağını düşünüyor ve ileride bu konularda çalışma yapacaklar için yol gösterici bir kaynak olmasını umuyoruz.

1.2. Tezin Araştırma Yöntemi

Çalışmada öncelikli olarak literatür taraması gerçekleştirilmiş ve akabinde nicel bir yöntem olarak anket yöntemi kullanılarak araştırmanın yapılması uygun görülmüştür.

Araştırmanın örneklem grubu olan bireysel yatırımcı grupları olan ülkemizde finans sektöründe çalışan bireyler ile bu sektörde istihdam edilmeyen 18 yaş üzeri bireysel yatırımcılar üzerinde iki grup özelinde ayrı olmak üzere ölçek ifade adedi 60 olan anketimiz elektronik ortamda online olarak uygulanmıştır. Anket içeriğinde ölçek harici sorular da mevcut olup iki gruba demografik özelliklerini ölçmeye yönelik olarak ortak 9 ifade yöneltilmiş bunun haricinde ilaveten grupların niteliğine dayalı olarak birine iki, birine ilave bir ifade sorulmuştur.

Yapılan anket çalışmasının sonucunda elde edilen veriler neticesinde değişkenler arasındaki ilişkileri test edebilmek için korelasyon analizi ve değişkenlerin birbirlerine olan etkilerini inceleyebilmek için ise regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise yapılan analizlerden elde edilen datalar doğrultusunda ve literatür destekli olarak sonuç ve tartışma bölümüne yer verilmiştir.

1.3. Tezin Düzeni

Çalışmanın düzeni şu şekilde oluşturulmuştur. Birinci bölüm olan giriş bölümünde tezin konusu ile ilgili genel bilgiler aktarılmış, ikinci bölümde davranışsal finans kavramı, tarihsel süreci, günümüze kadar gelişiminde önemli adımlar, davranışsal finans çerçevesinde geliştirilmiş modeller ve bilişsel çelişki teorisi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise dini tutum kavramının açıklamasına yer verilmiş, bu doğrultuda tutum ve din kavramlarının tanımlamaları anlatılmaya çalışılmıştır. Dördüncü

bölümde finans literatürden iki önemli kavram daha olan finansal risk tolerans ve finansal okuryazarlık tanımları üzerinde durulmuş ve bu kavramların ayrıntılı açıklamaları yapılmaya çalışılmıştır. Araştırma beşinci bölümünde çalışma konumuzla ilgili anketlerin analizleri ve bu analizlerin istatistiki sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise yapılan analizlerden elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

DAVRANIŞSAL FİNANSIN TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. Davranışsal Finansın Gelişimi ve Temel Teorileri

Tarihsel süreç açısından bakıldığında geleneksel finans teorileri bireylerin psikolojisinin yatırım kararları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı, insanların rasyonel kararlar aldıkları ve gelecek hakkında önyargısız olarak tahminde bulunabildikleri böylelikle çıkarlarına en uygun şekilde kararlar alarak harekete bulunduklarını öne sürmüş; hatta davranışsal finans teorisyenleri geleneklere ters kimseler olarak görülmüş ise de günümüzde bu kişiler vizyoner olarak kabul görmekte ve davranışsal finans kavramı da literatürde kabul gören bir teori olarak yerini almaktadır (Nofsinger, 2014: 2-3).

Finanstaki bu rasyonel bakış açısı, binlerce yıllık felsefi görüşlerin finans bilimine yansıması olabilir. Eski Yunan filozoflarından Sokrates, Aristotales, Thales gibi filozoflar ve bunların ekolünü takip eden düşünürler için insanı diğer canlılardan ayıran en büyük özellikler düşünmesi, sorgulaması ve araştırmasıdır. Benzer şekilde İslam felsefesinin önde gelen filozofları Farabi, İbn Rüşd ve İbn Sina'ya göre insanın aklı onu diğer varlıklardan üstün kılmaktadır. Bu görüşler göstermektedir ki, insan kendini eski çağlardan beri rasyonel olarak görmektedir.

Davranışsal finans yatırımcıların rasyonel olmayabileceğini, bu irrasyonalitenin insandan kaynaklanan hatalı yatırım kararlarına neden olabileceği hatta modern yatırım araçlarını iyi bilse dahi psikolojik ön yargılarının etkisi altında verdiği kararlar sonucu yanlış yatırım kararlarında bulunabileceğini, sonuç olarak yatırımcıların varlıklarını olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebileceğini ortaya koymuş ve bunu yaparak finans alanında yatırımcıların gerçek davranışlarının ortaya konulması, geleneksel modellerle açıklanamayan rasyonel yatırımcı davranışları ile uyumsuz anomalilerin tespit edilmesi ve bunların açıklanmasına yönelik olarak yeni teorilerin geliştirilmesine yönelik katkı sağlamıştır (A.g.e.: 3).

Rasyonel önermelerin ortaya koyduğu homo economicus olarak adlandırılan ve idealleştirilmiş ekonomik insan figürü tamamen akılcı davranan, bencil ve daima faydasını maksimize etmeye odaklı olarak ele alınırken, irrasyonel önermeler gündelik gerçek hayatta insanları söz konusu kalıplara sığdırmanın doğru olmadığını, çünkü

insanlar tamamen bencil veya tamamen rasyonel olmayıp ekonomik kararlarında duygularının da rolü olduğunu belirtmiştir (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 102).

İnsanların tamamı için Albert Einstein gibi bir zekâ ve düşün kapasitesine, Mahatma Gandhinin irade ve kararlığına veya IBM'in en gelişmiş bilgisayarı kadar büyük bir hafızaya sahiptir diyemeyiz; çünkü gerçek insanlar karmaşık matematik işlemlerini hesap makinesi olmadan yapamazlar veya bazı özel günleri unutabilirler çünkü onlar sadece homo sapiens yani sadece insandır (Thaler ve Sunstein, 2017: 18).

İnsanların nasıl ki boyları, kiloları, saç renkleri, göz renkleri gibi kişisel özellikleri farklı ise düşünme yetenekleri ve bunun sonucunda ulaştıkları sonuçlarda farklılık arz edebilecektir. Bütün insanları eşit şekilde analiz yeteneğine ve bu yeteneği değerlendirebilecek bilgi birikimine sahip olduğunu varsaymak tartışmaya açık olmalıdır.

Bunula birlikte sınırlı rasyonalitenin meydana gelmesinde sadece insanların kişilik özellikleri ve dünya görüşleri tek başına etkendir demekte doğru olmaz, ilave olarak bireylerin maksimum faydayı elde edebilecekleri kararlar alabilmeleri için doğru zamanda ve hızda ihtiyaçları olan her türlü kapsamlı bilgiye ulaşabilmeleri, bu bilgileri varsayımsal olarak kendilerinde var olan bilişsel yetkinlikleri ile analiz ederek tutarlı olacak biçimde tercihlere çevirebilmeleri gerekir ki gerçek yaşamda söz konusu koşulların bu kapsamda meydana gelmesi çok zor olup, bunu sonucunda kişilerin optimal çıkarlarını gerçekleştirmesi mümkün olmamaktadır (Albayrak, 2022: 163).

Yukardaki tanımlar bize insanın rasyonel bir varlık olduğunu ama bu rasyonalitenin kişisel ve kişisel olmayan nedenler ile kısmen kullanıldığını veya bazı durumlarda hiç kullanılamadığını belirtmektedir. Bununla beraber rasyonalitenin derecesinin aynı koşullarda dahi bireylerin analitik düşünme yetenekleri doğrultusunda kişiden kişiye değiştiğini ifade etmektedir. Rasyonel bir yatırım kararı alabilmek için bireyin sadece düşünme ve analiz kabiliyetinin yeterli olmadığını da ifade etmek gerekir. Yatırım kararı için elde edilecek enformasyonun, zamanı, kapasitesi, uygulanabilirliği ve benzeri etkenler ile bireyin bu bilgileri analiz ederek karar verme sürecine ne kadar sahip olup olmadığı da önem taşımaktadır. Tabi ki bunlara ilave olarak bireyleri etkileyen kültürel değerleri, dini tutumları, eğitimleri, cinsiyetleri, yaşları ve içinde bulundukları psikolojik durumları gibi çok sayıda farklı etkenlerde mevcuttur. Zaman

içinde bireylerin yatırım kararları üzerine yapılan çalışmalarda bu bakış açısı ile evrimleşmiştir.

Kısaca diyebiliriz ki yatırımcılara rasyonel ve irrasyonel olarak bakan paradigmaların önermelerinin temelinde insana olan bakış açıları yatmaktadır (Çiftcioğlu, 2023: 11). Bahse konu karşılaştırmayı gösterir tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. 1: Rasyonel ve İrrasyonel Paradigma Önerme Karşılaştırmasını Gösterir Tablo

	Rasyonel Paradigma Önermeleri	**İrrasyonel Paradigma Önermeleri**
Yatırımcı Rasyonalitesi	Yatırımcıların tamamı rasyoneldir.	Yatırımcılar çoğu zaman irrasyonel davranışlar sergilemektedir.
Duyguların Rolü	Yatırımcıların karar süreçlerinde duyguların önemi bulunmamaktadır.	Duygusal ve psikolojik faktörler yatırımcı kararlarına etki etmektedir.
Bilgi Doğruluğu	Güçlü piyasalarda, tüm yatırımcılar tüm bilgilere aynı şekilde erişebilir ve menkul kıymet fiyatları tüm bilgileri yansıtmaktadır.	Yatırımcıların bilginin tamamına eşit şekilde ve aynı zamanda erişmesi mümkün olmayacaktır. Menkul kıymet fiyatları daima tüm bilgileri yansıtmamaktadır.
Demografik Faktörler	Yeni ve tecrübeli yatırımcılar arasında fark bulunmamaktadır.	Yatırımcılar yaş, cinsiyet, eğitim gibi faktörlere göre farklılaşmaktadır.
Disiplinler Arası Faktörler	Ekonomik prensiplere dayanmaktadır.	Psikoloji, sosyoloji gibi diğer disiplinleri de dikkate almaktadır.
Piyasa Krizleri	Piyasaların etkin olması durumunda krizlerin çıkması mümkün değildir.	Yatırımcıların rasyonel olmaması nedeniyle finansal krizlerin diğer faktörler dikkate alınarak analiz edilmesi gerekmektedir.

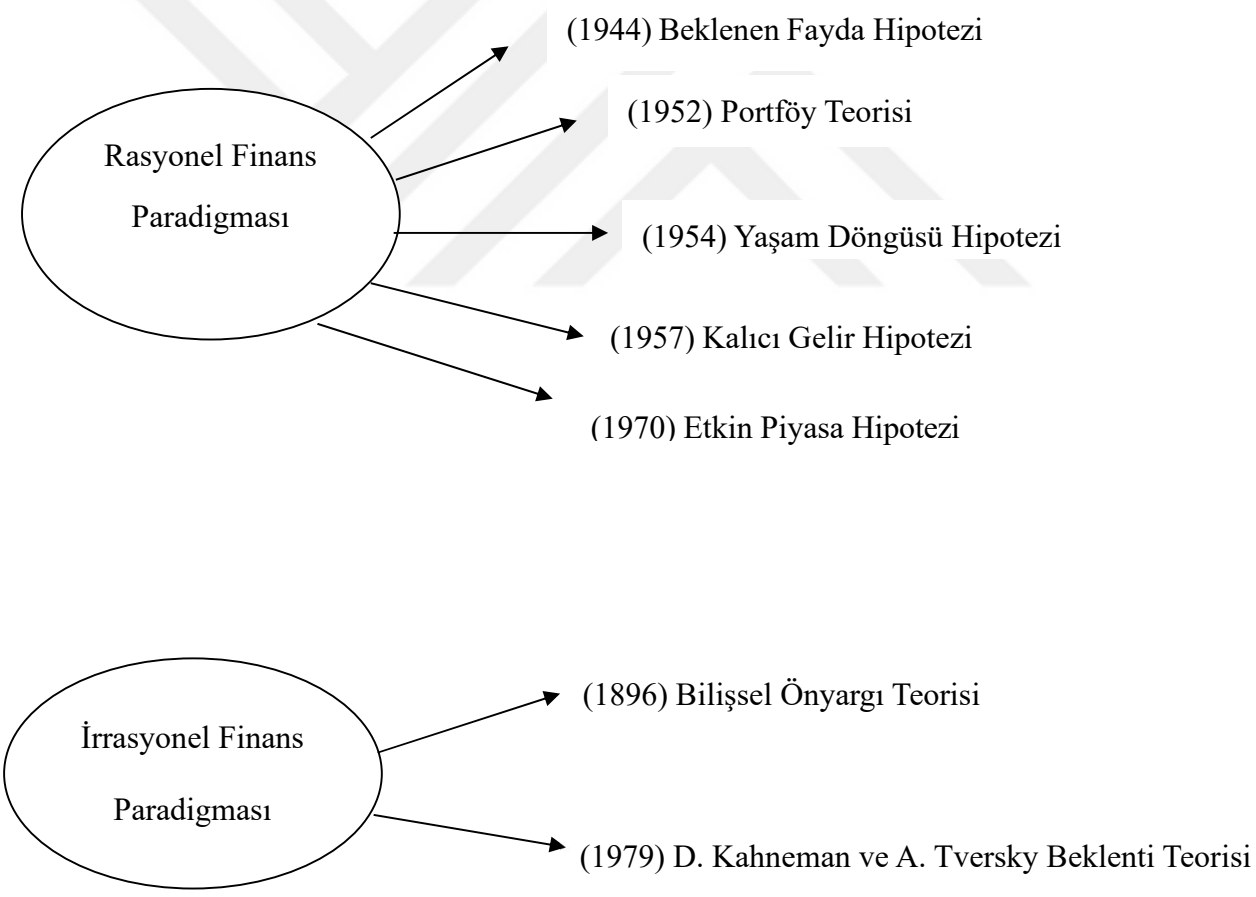
Kaynak: Kulalı'nın 2016 "Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli ve Beta Katsayısının Düzenlemeye Tabi Piyasalarda Kullanımı" adlı çalışmasından alan Çiftcioğlu, 2023: 10.

Zaman seyri kapsamında ele alındığında davranışsal finans, finans biliminin güncel paradigmalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu zamansal gelişimi 18. yy.' dan günümüze kadar incelediğimizde ilk olarak günümüzde de belli anlamda geçerliliğini koruyan rasyonel finans paradigmalarının geldiğini ve davranışsal finans paradigmalarının ise daha sonra ortaya konulduklarını görmekteyiz.

Jurevičienė ve Ivanova (2012: 222-223) yaptıkları çalışmada finans paradigmalarının gelişimini kronolojik olarak sıralarken ilk olarak rasyonel paradigmalar olan, Neumann-

Morgenstern (1944) tarafından Beklenen Fayda Hipotezi, Markowitz'in Portföy Teorisi (1952), Modigliani ve Brumberg'in (1954) Yaşam Döngüsü Hipotezi, Friedman (1957) tarafından ortaya atılan Kalıcı Gelir Hipotezi ve Fama'nın (1991) Etkin Piyasa Hipotezi, Daha sonra da D. Kahneman ve A. Tversky (1979) tarafından geliştirilen ve davranışsal finans paradigmasının ilk modeli olarak adlandırabileceğimiz Beklenti Teorisi'ni belirtmişlerdir. Bununla birlikte yazarlar bireylerin ekonomik ve finansal davranışlarının sosyolojik ve psikolojik açıdan daha öncede inceleyen çok sayıda çalışmanın mevcut olduğunu; fakat bunların daha politik merkezli yayınlar olarak kaldığını, Gustove Le Bon' un 1895 yılında yayınlanan *Kitle Psikolojisi* adlı eserinin bu açıdan örnek olarak gösterilebileceğini ifade etmişlerdir.

Finans paradigmalarının tarihsel sürecini aşağıda bulunan görseldeki gibi özetleyebiliriz.

Şekil 2. 1: Finans Paradigmalarının Evrimini Gösterir Şema

Kaynak: Jurevičienė ve Ivanova, 2012: 222

Daha öncede bahsi geçtiği üzere davranışsal finansın başlangıç noktası literatürde Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin çalışmaları kabul edilmektedir (Gürsoy, 2014: 865). Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde ismi konulmamış olsa da, yine daha önce anlatıldığı üzere günümüzde söz konusu kavram altında incelenen birçok görüş çeşitli düşünür ve bilim adamları tarafından davranışsal finans kavramının ortaya çıkışından önce de dile getirilmiş ve bu konuda en güzel örneklerden biri de en çok Ulusların Zenginliği adlı eseri ile tanınan ve Liberal düşüncenin babası sayılan Adam Smith'in 1759 yılında yayınladığı Ahlaki Duygular Kuramı adlı eseri olup, bu eser dahilinde davranışsal finansın model ve ilkelerini teşkil eden insanın rasyonellikten uzak bir biçimde hisleri ile hareket etmesini ve toplumsal yapı içerisindeki etkileşimini çok sayıda başlık altında anlatmıştır (Smith, 1759/2020).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin 1974 yılında Science dergisinde birlikte yayınladıkları Belirsizlik Altında Yargı: Kısa Yollar ve Yanlılıklar adlı makalesi belirsizlik durumlarında insanların rasyonellikten uzak olarak bazı kısa yolları kullanarak hızlı karar alma süreçlerini ortaya koymuş, Temsiliyet, Bulunabilirlik ve Ayarlama ve Çıpalama alt başlıkları altında bu davranışları açıklamışlardır (Kahneman ve Tversky, 1974: 1124-1131).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky 1979 yılında Econometrica dergisinde yayınlamış oldukları Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Analizi adlı çalışmalarında o güne kadar finans dünyasında kabul edilen Beklenen Fayda teorisini eleştirerek Beklenti Teorisini ortaya koymuşlardır (Kahneman ve Tversky, 1979: 263).

1984 yılında American Psychologist dergisinde yayınlanan Seçimler, Değerler Ve Çerçeveler adlı makalelerin de ise Kahneman ve Tversky bu defa deneyim değeri ve karar değeri kavramlarını ortaya koyarak arasındaki fark ve ilişkiyi değerlendirmiş; karar vermenin normatif analizin doğası gereği olan rasyonalite ve mantık temelli olarak kararın nasıl olması gerektiği ile betimleyici analizin ana unsurları olan inanç ve tercihlerin doğrultusunda verilen kararın arasındaki farkındalık nedenlerini incelemiş, mükemmel sonuçlar öngörebilen rasyonel ideal bir karar alıcıdan çok, sıradan karar alıcıların karar değerleri ile deneyim değerleri arasında tamamen uyumun söz konusu olmadığı bunun nedeni olan hedonik sürecin ve karmaşıklığın incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Kahneman ve Tversky, 1984: 341-350).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky 1992 yılında Beklenti Teorisindeki Gelişmeler: Belirsizliğin Kümülatif Temsili isimli çalışmalarını yayınlamış ve bahse konusu eserde de seçim teorilerini eleştirmiş bunların en iyi olasılıkla yaklaşık ve eksik bilgiler sunduklarını belirtmiş ve bu karamsar değerlendirmenin nedenlerinden biri olarak tercihlerin yapısal ve koşullu bir süreç olması kaynaklı olduğunu öne sürmüş, karmaşık problemler karşısında doğası gereği insanların karar alma sürecindeki olasılıkları basitleştirmek ve değerlendirmeye yönelik olarak ortak unsurları ekleyerek veya gereksiz fazlalıkları çıkarmak gibi düzenleme operasyonları yaparak tercihlerinde karar vermek için kısayoldan hesaplama yapma doğrultusunda çeşitli sezgisel prosedürler kullandıklarını ifade etmişlerdir (Kahneman ve Tversky, 1992: 317).

Simon, (1976: 71-73) karar alma süreçleri ile ilgili olarak bireylerin gerçek hayatta optimal kararlar almasının mümkün olmadığını, çünkü optimal karar alma süreç aşamaları olan bilginin toplanması, analiz edilmesi ve nihayetinde rasyonel bir tercihe karar kılınması için gerekli olan tüm gerekliliklerin yerine getirilemeyeceğini, bunun ancak sınırlı olabileceğini belirtmiştir. Dolayısı ile seçimler optimal değil ancak yeterince iyi bir seviyede gerçekleşecektir. Güngör ve Özcan'a (2022: 120-121) göre kararların doğruluğu kavramı ile iyiliği kavramı arasında da fark mevcut olup, karar sürecinde karşılaşılan problemlerin çözümünde sonuçlar arasında en iyisine ulaştıracağını düşünülen karar en doğru olanı olarak kabul edilmekle beraber bunun doğruluğunu veya yanlışlığı ancak kararın uygulanmasından belli bir süre geçtikten sonra belirlenebilir. Bernstein, (2007: 316) çalışmasında yatırımcıların karar alma süreçleri ve tercihlerinde koşulların durumu kişilerin davranışlarında da büyük bir etkiye sahip olup, belirsizlik karşılaşıldığında, insanların karar verme ve seçim yapma süreçlerinde tekrarlanan mantıksızlık, tutarsızlık ve beceriksizlik kalıpları gözlemlenebildiğini ifade etmiştir.

Psikolojik araştırmaların içgörülerini alarak finansal karar alma sürecine uygulayan davranışsal finans açısından bireylerin koşulların durumuna göre tercihlerinin nasıl olmasına yönelik anlamlandırmalarına yönelik bir şema çizilecek olursa aşağıdaki gibi tasvir edilebilir (Venkatapathy ve Sultana, 2016: 41).

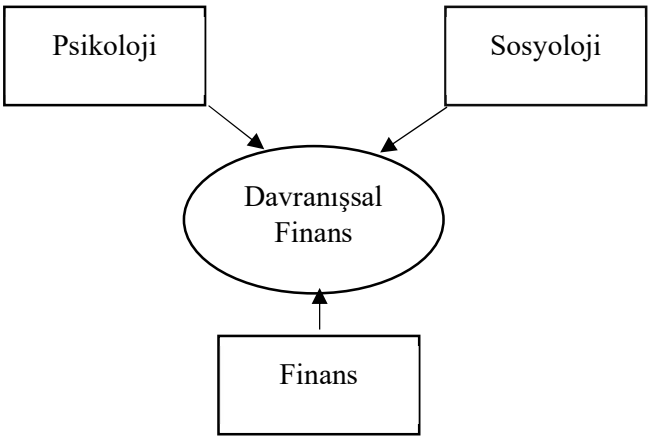
Tablo 2. 2: Kesinlik ve Belirsizliğe Dayalı Karar Verme Yaklaşımlarını Gösterir Şema

Karar Tipleri	Yaklaşımlar	Rasyonalite	Anlam
Bireyin Belirlilik Altında Olması	Normatif	Rasyonel	Optimal seçim veya karar ne olmalı?
Bireyin Belirsizlik Altında Olması	Preskriptif	İrrasyonel	İnsanların ne yapması gerekiyor? (Bilişsel yanılsama)
Risk Altında	Deskriptif		İnsanların aslında ne yapıyor? (Psikolojik yanılsama)

Kaynak: Venkatapathy ve Sultana, 2016: 40

Yukardaki tabloda belirtilen yaklaşımlar ile ilgili kısa bir açıklama yapmak gerekirse de bireyin belirlilik altında olan normatif yani rasyonel temelli karar yaklaşımı önerme olarak gerekli olan tüm bilgilerin elde edilerek oluşturulan, geniş bir seçenek yelpazesinden her bir tercihin avantaj ve dezavantajlarını değerlendirerek optimal seçeneği belirlemeyi ifade etmesine karşın, bireyin belirsizlik altında olması durumundaki Preskriptif (Kuralsal) yaklaşımda ise gerekli bütün bilgilerin elde edilemeyeceği; fakat elde edilen bilgiler doğrultusunda yapılan analizler sonucunda ortaya konan tercihin optimal olduğu varsayılırken; Deskriptif (Betimsel) yaklaşımı temel alan modellerde ise risk altında bulunan bireyin karar verme sürecinde gerek ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşımdaki problemler gerekse de psikolojik ve sosyolojik birçok nedenden dolayı kestirme yollar kullanarak optimal tercihler yerine kendilerini tatmin edici kararları seçtiğini ifade etmektedir (Sundu ve Yaşar, 2020: 102-103) . Buradaki irrasyonalite ifadesi de bireylerin tamamen rasyonel olmadığı anlamını değil daha çok sınırlı bir rasyonaliteye sahip olduklarını ve insanların karar verme süreçlerinin aslında yaşamış oldukları günlük deneyimleri iç gözlemleri ve sahip oldukları çok sınırlı bir bilgi birikimine dayandığı varsayımını taşımaktadır (Simon, 1956: 129-138).

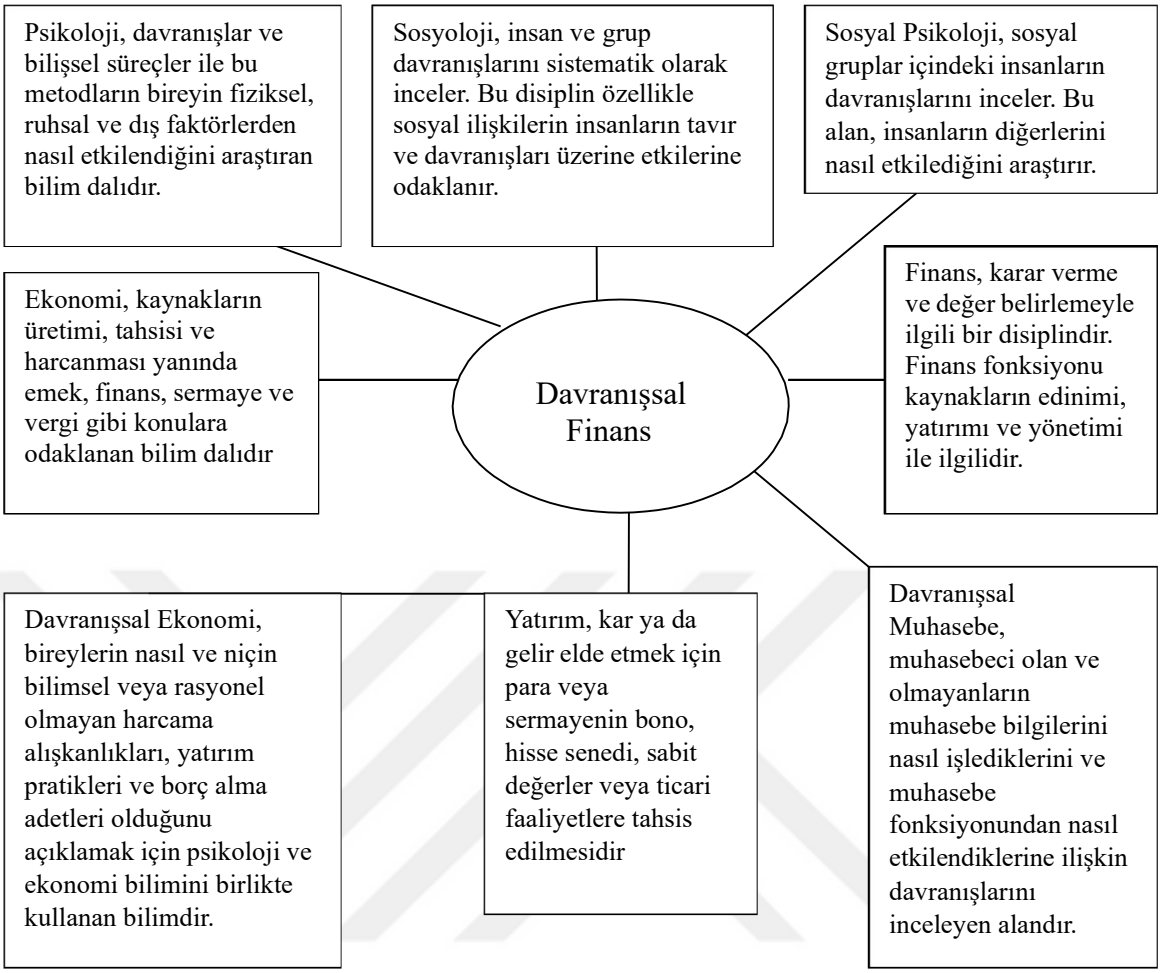
Davranışsal finansı tanımlanırken çok sayıda akademisyen kendi yorumlamaları ve çalıştıkları disipline göre farklı tanım ve bakış açıları ortaya koysa da, tanımlamayı daha iyi anlaya bilmenin önemli ölçülerinden biri de ilişkili olduğu bilim dalları ile ilgili olup basitçe bir ilişki şeması çizmek gerekirse aşağıdaki şekilde gibi tasavvur edilebilmektedir (Ricciardi ve Simon, 2000: 3).

Şekil 2. 2: Disiplinler Arası İlişki

Kaynak: Ricciardi ve Simon, 2000: 3

Bununla birlikte söz konusu finans bilimi olduğu zaman konun ekonomi bilimi dışında tutulması söz konusu olamayacağı aşikâr ve de bu doğrultuda finans bilimi üzerine yapılan araştırmaların büyük kısmında atıfların çoğunluğu ekonomi biliminde yapılan araştırmalara yapılmış olduğu görülmekte olup, diğer disiplinler üzerine yapılan çalışmalara yönelik atıfların görece daha az olduğunu söylemek mümkün ise de davranışsal finansın gelişmesi ile diğer sosyal bilimlere yönelik olan disiplinler arası çalışmanın arttığı görülmekte ve bu ilişkinin ayrıntılı bir tanım tasvirini vermek gerekirse de aşağıdaki şemadaki gibi çizilebilmektedir (Ricciardi, 2005: 9).

Şekil 2. 3: Davranışsal Finansın İlişkili Olduğu Disiplinler ile Arasındaki İlişkiyi Gösterir Şema

Kaynak: Ricciardi 2005: 10

Dipnot: Tercümesi Sezer, 2013: 43

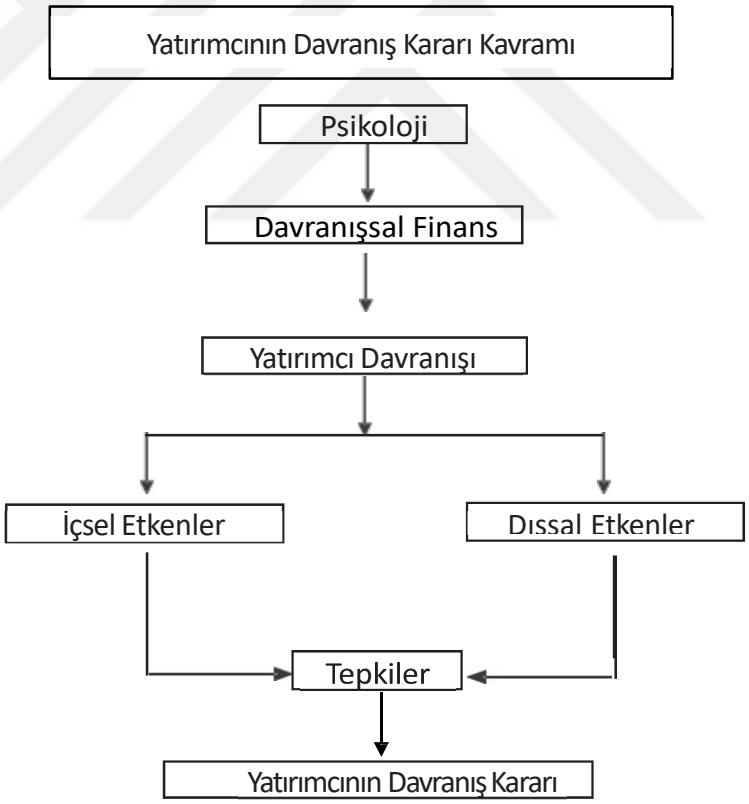
Bu doğrultuda diye biliriz ki davranışsal finans klasik finansın bakış açısına ilave olarak finansal karar alma süreçlerini etkileyen psikolojik ve sosyolojik faktörleri de dikkate alarak bireylerin, grupların ve kurumların yatırım kararlarını etkileyen faktörleri incelemektedir (Ricciardi ve Simon, 2000: 2). Bu süreçte yer alan karar vericileri de aşağıdaki tablodaki gibi özetleyebiliriz.

Tablo 2. 3: Davranışsal Finans Karar Vericiler

Bireysel Karar Vericiler	**Grup Olarak Karar Verciler**	**Kurum Olarak Karar Vericiler**
Küçük Yatırımcılar	Fon Yatırımcıları (Yatırım Fonu)	Finansal Kurumlar
Fon Yöneticisi	Hissedar Grupları	Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar (Üniversiteler)
Mütevelli Heyet Üyesi		

Kaynak: Ricciardi ve Simon, 2000: 2

Diyebiliriz ki davranışsal finans yatırımcıların içsel ve dışsal faktörleri göz önünde bulundurarak, olumlu ve olumsuz etkenlere yönelik tepkilere dayalı yatırım kararı verme sürece yönelik sistemini açıklamakta olup, söz konusu yapının diyagramı aşağıdaki gibi oluşturulabilmektedir (Veeraraghavan, 2010: 110).

Şekil 2. 4: Yatırımcı Davranışının Sistematiğini Açıklayan Diyagram

Kaynak : Veeraraghavan, 2010: 109-110

Diyagramda görülen sürecin açıklaya kavuşturulması için davranışsal finans literatüründe yapılan çalışmalarda farklı nedensel faktörlerin, tepkilerin ve kararların üzerine kurgulanan modeller oluşturulmuş olup bunlardan bazıları, D. Kahneman ve

A. Tversky (1979) tarafından geliştirilen Beklenti Teorisi, Barberies, Shleifer ve Vishny (1998)'in psikolojik bulgular üzerine kurduğu Temsili Yatırımcı Modeli, Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam (1998)'in ortaya koyduğu ve Aşırı Güven Ve Yanlı Kendine Atfetme üzerine kurulan model, Hong ve Stein 'ın (1999) geliştirdiği İnteraktif İlişki modeli başlıca olarak sayılabilir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 131).

2.2. Davranışsal Finans Modellerinin Gelişim Aşamaları

Zaman içerisinde finans alanında yatırımcıların yatırım tercihleri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı rasyonel finans modellerini temel alarak yatırımcı davranışını açıklamaya çalışmış, büyük ölçüde de başarılı olmuşlardır. Bunula beraber çok sayıda çalışmada ise söz konusu modellerin yatırımcı davranışını açıklamada yetersiz kaldığı durumlar ile karşılaşılmıştır. Bu durum araştırmacıları zaman içerisinde rasyonel temelli modellerin eksikliğini ortaya koyan çeşitli davranışsal finans modelleri geliştirmeye yöneltmiştir.

İrrasyonelliğin özel formlarını kabul eden davranışsal modellerin amacı yatırımcıların duyarlılık ve davranışlarını ortaya koymaktır. Bu modellerin ortak olarak vurguladıkları temel konu, Etkin Piyasalar Hipotezince kabul olunan piyasaların tam etkinliği önermesinin gerçek olmadığı ve piyasa etkinliğinden sapmaların mevcut olduğudur (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 131).

Bu bölümde davranışsal finans modellerinin gelişim süreci anlatılacaktır.

2.2.1. Risk ve Belirsizlik Kavramları

Davranışsal finans modellerine geçmeden önce bu modellerin de temelinde yatan risk ve belirsizlik kavramlarına değinmemiz gerekmektedir. Karar verme söz konusu olduğunda yatırımcılar üç durum ile karşılaşmaktadır bunlar kesinlik, risk ve belirsizliktir. Kesinlik söz konusu olduğunda karara yönelik olan bağımlı değişkenler yani karara ait bulunan bütün seçenekler ile söz konusu seçeneklerin sonuçlarını ortaya çıkaracak olan bağımsız değişkenlere ait tüm değerler ve değişkenler arasındaki ilişkiler tamamen bilinmektedir (A.g.e.: 6).

Risk ve belirsizlik kavramları söz konusu olduğunda bu iki kavrama olasılık ve ölçülemezlik kavramları eşlik etmektedir. Günlük hayatta eş anlamlı olarak kullanılan risk ve belirsizlik kavramları 1921 yılındaki çalışması ile Frank H. Knight tarafından

ilk kez sistematize edilerek ayrıştırılmıştır. Knight, (1921: 19-21) çalışmasında risk ve belirsizliği tanımlarken riskin ölçülebilir belirsizlik, belirsizliği ise ölçülemeyen risk olarak ifade etmiştir. Dolayısı ile iki kavramın temelde ayrım noktası ölçülebilir olup olmamasıdır.

Risk sözlük anlamına bakıldığında gelecek bir zaman zarfında meydana gelmesi beklenmeyen bir durumun gerçekleşme olasılığını ya da olayların alternatif sonuçlarının olasılıklarının öngörülebildiği, ölçülebildiği bir durumu ifade ederken, belirsizlik durumunda bunların hiçbiri söz konusu olmamakta, risk olasılıkla ilişkilendirilirken, belirsizlik durumu tanımsızlığı, bilinmezliği ve sonuçların öngörülemediği bir durumu ifade etmektedir (Yıldırım, 2015: 448-449).

Knight (1921: 19-21) çalışmasında riskin niteliği gereği riskin söz konusu olduğu karar aşamasında her bir seçim alternatifinin sonucu ve gerçekleşme olasılıklarının bilindiğini belirtir. Riskli karar alma sürecindeki bu durum istatistiksel teori ve hesaplamaların etkin olarak kullanabilmesine olanak tanımaktadır. Dolaysı ile risk altındaki seçimleri yaparken rasyonel analiz yöntemlerinin kullanılma olanağı varken, belirsizlik altında karar alma süreçlerinde psikolojik, duygusal ve sezgisel etkenler daha çok ön planda bulunmaktadır.

Daha geniş bir tanımlama ile finansal açıdan risk kavramı ekonomik birimlerin almış oldukları finansal kararlar sonucu gerçekleşmesi beklenen getiriyi olumlu veya olumsuz olarak her iki yönde etkileyebilecek olay veya olayların meydana gelme olasılığı, başka bir anlatımla hesaplanan getiriden sapma durumu olup, bu durum yatırım yapanlar nezdinde yatırımının riskini ifade etmekte ve birden fazla ihtimalin olduğunu işaret etmektedir. Doğası gereği risk ve getiri beklentisi arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcut olup, yatırımcılar risk düzeyi yüksek olan yatırımlardan yüksek, düşük riskli yatırımlardan ise nispeten düşük getiri beklentisi içerisinde bulunmaktadırlar (Yıldırım, 2015: 448-449).

2.2.2. Bayes Teoremi

Risk ve belirsizlik altında karar alama süreçleri üzerine çok sayıda çalışma mevcut olup, geleceğe yönelik olan belirsizlik problemini çözmeye yönelik en önemli çalışma 18 yüzyılda Thomas Bayes tarafından ortaya konulmuştur (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 14).

Thomas Bayes'in çalışmaları ölümünden sonra arkadaşı Richard Price tarafından 1763 yılında düzenlenerek yayımlanmıştır. Bayes (1763: 393) çalışmasında geliştirdiği yöntemin özelliği olarak, tüme varım metodu ile elde edilebilecek tüm sonuçlara dair olasılıkların hesaplanmasına olanak sağladığını ifade eder.

Howson ve Urbach'a (2006: 1-10) göre Bayes teoremi bilim felsefesi bakış açası ile tüme varım problemlerine yönelik verilebilecek yanıtların en güçlüsü niteliğindedir. Teorem sadece olasılıkları hesaplamaya yönelik istatiksel bir yöntem değil bunun daha ötesinde epistemolojik bir ilkeyi temel alır.

Bayes epistemolojisi olarak ifade edilen bu akımın temel teoremi ve amacı koşullu olasılıklar ile marjinal olasılıklar arasındaki ilişkiyi konu edinerek tüme varım yöntemi ile en yüksek olasılığa ulaşabilmektir. Teorem, koşullu olasılık teorisi içinde ele alınan bir olayın B için koşullu olasılık olarak A değeri ile A olayı içinde koşullu olasılık olarak B değeri arasında farklılık gösterse de, birbirleri ile ters koşulluluk durumlarında belirgin bir ilişkinin aralarında var olduğunu öngörür (Çelebi, 2019: 321).

Teorem söz konusu koşullu olasılıkları hesaplama süreçleri içerisinde gereken bilgi güncellemelerine yönelik perspektifi sistematik bir hale getirmiş, teoremini matematiksel olarak sistematize edilmesi ise Pierre-Simon Laplace tarafından gerçekleştirilmiştir (McGrayne, 2011: 30-35).

Matematiksel olarak Bayes teoremini açıklamak için teoremin geliştiricisi olan Thomas Bayes tarafından ortaya konulan önermeleri belirtmek gerekmekte olup bunlardan ilki bir olasılık dağılımının formüle edilmesidir ki bu formüle edilen olasılık dağılımı önsel dağılım olarak ifade edilir ve bu ifade bir parametre hakkında data analizi öncesi kesin olmayan bilgileri ihtiva eden olasılık dağılımını belirtmektedir A değeri için $\pi(A)$ ile formüle edilir, ikinci olarak ise gözlemlenmiş olan B veri seti için A'nın olduğu zaman B' nin dağılımını bizlere gösterecek olan $p(B/A)$ olabilirlik fonkisyonu ortaya konmalıdır ve son olarak da önsel ve olabilirlik fonksiyonları yeniden düzenlenerek $p(A/B)$ çarpımları sonucu oluşan sonsal dağılım sonucu A hakkındaki istatiksel tüm çıkarımlar yapılabilir (Cengiz, vd., 2012: 16).

Teoremi formüle edecek olursak ifade aşağıdaki şekilde olacaktır (Swinburne, 2002: 9).

$$p(A/B) = \frac{p(A) \times p(B/A)}{p(B)}$$

Formüle edilen eşitlikte p(A) ile girdi olasılığını, p(B) ile de olası çıkış durumunu ve p(B /A) ile de A girişinin önce gerçekleşmesi durumunda B çıkışı durumlarının olasılıkları ifade edilmektedir (Orhan ve Adem, 2012: 723).

Teoremi bir örnekle somutlaştırmak gerekirse şu şekilde bir örnek verebiliriz: elimizde iki kutu olduğunu birinci kutuda iki beyaz üç siyah top olduğunu ikinci kutuda iki beyaz iki siyah top olduğunu ve bu kutulardan top çekilme işleminin yazı tura atılmasıyla belirlendiği eğer tura gelirse birinci kutudan, yazı gelirse de ikinci kutudan top çekileceğini varsayalım ve sorumuzu şu şekilde ifade edelim eğer çekilen top siyah ise bu topun ikinci kutudan çekilmiş olma olasılığı nedir denildiğinde her iki kutunun da olasılıklarının 0,50 olduğu, birinci kutu için siyah topun olasılığının 0,60 ikinci kutu için 0,50 olduğunu bildiğimize göre ve formülasyonu uyguladığımızda;

$$p(\text{Kutu2/Siyah Top}) = \frac{p(\text{Kutu2}) \times p(\text{Siyah Top/Kutu 2})}{p(\text{Kutu1}) \times p(\text{Siyah Top/Kutu 1}) + p(\text{Kutu2}) \times p(\text{Siyah Top/Kutu 2})}$$

$$= \frac{0.5 \times 0.5}{0.5 \times 0.6 + 0.5 \times 0.5} = \frac{0.25}{0.55} = 0.454545.....$$

Sonuç olarak formülasyonun uygulanması ile Bayes Teoremine göre sonu. 0,45 olarak bulunmaktadır (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 13).

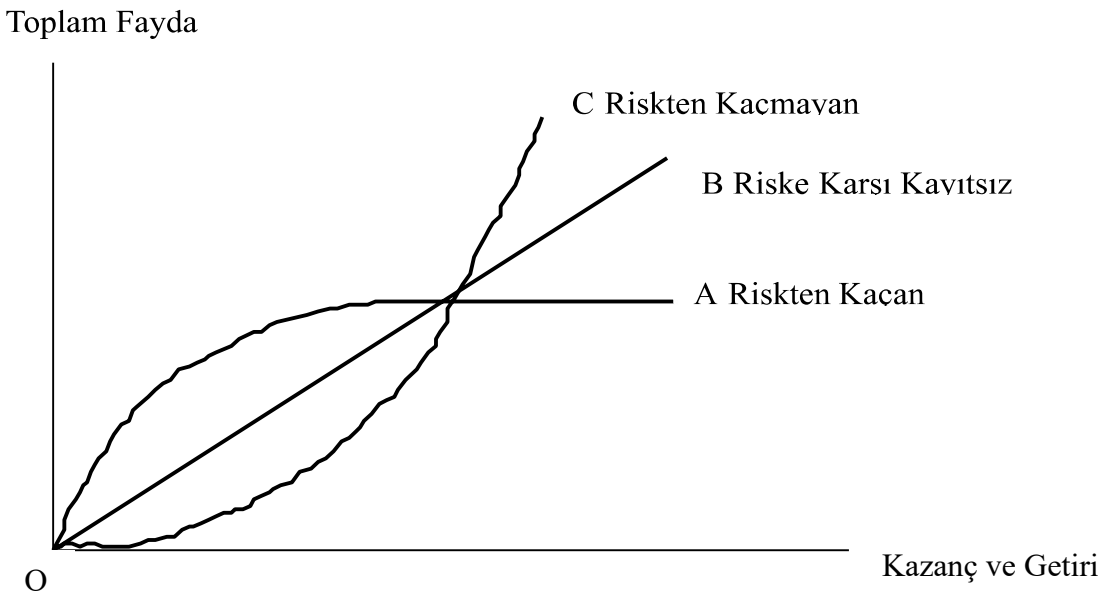
Bayes teoremi ile ilgili olarak Swinburne (2002: 1-5) teoremin rasyonel çerçevede kanıtların değerlendirilmesine yönelik ilkesel bir rehber olduğunu, bu doğrultuda inanç seviyelerini düzenlediğini belirtir.

2.2.3. Beklenen Fayda Teorisi

Yatırımcıların risk karşısında gösterdikleri tavır farklı bağlamlar çerçevesinde ve zaman süreci içerisinde üç farklı şekilde olmaktadır. Bunlar riskten kaçınma, riske kayıtsız olma ve risk arama davranışıdır. Bireylerin bu tutumların herhangi birine tek başına sabitlendiğini söylemek doğru olmaz. Bireyin bu tutumları sergilemesinde

bilişsel, duygusal faktörler ile çevresel unsurların da etkisi bulunmaktadır (Weber ve Milliman, 1997: 124). Riskten kaçınan yatırımcıların temel davranış modelinde getirileri belirli olan iki yatırımdan standart sapması düşük olan yani daha az riskli olanı tercih etme tutumu yatmaktadır. Bu tarz yatırımcılar riski almaktan kaçınır ve riski sevmezler. Riskten kaçınma davranışını gösteren bir yatırımcının fayda eğrisi konkav (içbükey) şeklinde oluşmaktadır bunun nedeni ise bu davranış biçiminde her ilave birimlik bir yatırımın sağlamış olduğu fayda azalmaktadır. Riske karşı kayıtsızlık durumunda ise yatırımcılar riskle ilgilenmedikleri için, hangi yatırımın seçileceği konusu da onlar için önem taşımamaktadır. Bunun sonucu olarak da, yatırımcıların risk ve getiri arasında kayıtsızlık davranışı sergiledikleri söylenebilir. Riske karşı kayıtsızlık durumunda ise fayda eğrisin karşımıza doğrusal olarak çıkmaktadır. Risk arayışında olan ve riski seven yatırımcılar söz konusu olduğunda, yatırım yapmanın getirisinin, yatırımı gerçekleştirmemenin beklenen getirisinden daha büyük olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda fayda eğrisi için ilave olarak gerçekleştirilecek her birimlik yatırımın sağladığı faydanın artış gösterdiği bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle fayda eğrisinin konveks (dışbükey) olacağı söylenebilir (Anbar ve Eker, 2009: 131).

Söz konusu davranış modellerin belirtilen fayda eğrilerini birlikte göstermek gerekirse aşağıdaki şema şeklinde karşımıza çıkacaktır.

Şekil 2. 5: Risk Karşısında Yatırımcı Profilleri

Kaynak: Özan, 2010: 78

Risk ve belirsizlik altında yatırımcıların hangi durumda nasıl davranacağını dair yapılan çalışmaların başında 1970 yıllara kadar finans ve ekonomi alanında homo economicus'u yani rasyonel insanı temel alan modeller kabul görmüş beklenen fayda teorisi ve akabinde geliştirilen oyun teorisi bu konu üzerine çalışanlar tarafından büyük oranda kabul görmüştür (Tomak, 2009: 148).

Bunlardan ilki olan beklenen fayda teorisidir. Bu teorinin ortaya çıkış hikayesi, 9 Eylül 1713'te, Nicholas Bernoulli'nin Basel'den matematikçi Pierre Reymond de Montmort'a gönderdiği bir mektupta geçen ve 1768'den sonra Petersburg Paradoksu olarak bilinecek olan şans oyunlarına yönelik bir probleme dayanmaktadır (Neugebauer, 2010: 4).

Petersburg Paradoksu adı ile anılan problem esasında yazı tura ile oynanan bir şans oyununa katılmak için katılımcıların ne kadar bir katılım bedeli ödemesi gerektiğini ele alan bir sorunsaldır. Bu şans oyunun kuralına göre kazancın katlayarak artması söz konusudur şöyle ki; katılımcının yazı tura atımında ilk denemede yazı gelmesi durumunda kazanacağı 2 gümüş para, ilkinde yazının gelmemesi ikincide gelmesi durumunda 4 gümüş para, ilk iki turda yazı gelmeyip üçüncü seferde yazının gelmesi durumunda 8 gümüş para, ilk üç denemede yazının gelmeyip dördüncü turda gelmiş olması durumunda 16 gümüş para kazanması söz konusudur ve bu süreç ilk yazı gelinceye kadar devam etmektedir. Yazının hiç gelmeyip devamlı tura tarafının gelmesi durumunda ise kazancın sonsuza kadar artma olasılığı mevcut olup, Bernoulli mektubunda Montmort' a oyuna katılmak için ödenecek giriş ücretinin ne kadar olması gerektiğini sorar, aslında bu sorunun matematiksel cevabı da mektup içerisinde mevcuttur, bu cevapta aynı zamanda serinin toplamının sonsuz olduğu buna göre de bu şans oyunun da getirinin sonsuz olacağı belirtilmiş, söz konusu getiri sersinin matematiksel formülasyonu ise $\sum_{i=1}^{\infty} 2^i \, x(\frac{1}{2})^i = 1 + 1 + 1 \ldots = \infty$ şeklinde ifade edilmiştir; fakat insanlar yüksek kazanç dahi olsa bu getiriyi elde etmek için riskli gördükleri ve kazanmanın olasılığını düşük gördükleri oyun için para yatırmaktan kaçınacaklar ve dolayısıyla irrasyonel sayılabilecek şekilde riskten kaçınmayı tercih edeceklerdir (Şener, 2015: 40-41).

Problemin çözümüne yönelik olarak geliştirilen Beklenen Fayda teorisi ise Nicholas Bernoulli'nin kuzeni olan Daniel Bernoulli tarafından geliştirilmiştir. Daniel Bernoulli, paradoksun çözümüne yönelik olan yayınlanmamış makalesinin bir

kopyasını 4 Nisan 1732'de Nicholas Bernoulli'ye sundu ve 1738'de de makalesini yayınladı (Neugebauer, 2010: 7-8).

Daniel Bernoulli'nin teorisinin temelinde kendisinden önce var olan görüşlerin aksine, insanların beklenen parasal değerden çok söz konusu parasal değerin beklenen faydasının maksimizasyonu ile ilgilendikleri yatmaktadır (Tufan ve Sarıçiçek , 2013: 175-176).

Bernoulli insanların her ne kadar sonsuz getiri olasılığı olsa da bahsedilen böyle bir şans oyunu için giriş ücreti olarak yüklü miktarda bedel ödemekten kaçındıklarını fark etmiş ve söz konusu davranışın nedeninde insanların oyunun sonsuz getirisinin sunmuş olduğu beklenen parasal değer ile oyunun değerini farklılaştırdıklarını ve aslında beklenen değerin beklenen fayda olduğunu önermiştir (Kamilçelebi, 2015: 6).

Bu doğrultuda Bernoulli' nin teorisine göre fayda fonksiyonu subjektif ve iç bükey bir fonksiyondur, çünkü beklenen fayda beklenen parasal değer gibi servetin ve gelirin doğrusal bir fonksiyonu olmayıp, şekil olarak konkav (iç bükey) bir halde ortaya çıkmaktadır, hatta bu yapı ile kavramsal olarak da azalan marjinal fayda ilkesinin orijin noktası sayılabilir (Sümer ve Aybar, 2016: 80).

Her ne kadar Bernoulli logaritmik bir fonksiyonla servetteki eşit artışlara karşı faydada azalan artışları ortaya koymuş ve oyunun beklenen faydasının bu logaritmik fonksiyonla sonlu olduğunu ispat emiş olsa da beklenen faydanın nasıl ölçüleceği ve beklenti ilkesinin neden rasyonel olması gerektiği ile ilgili bir ispat ortaya koymamış, dolayısı ile teorisi tanımlayıcı olmaktan öteye gidememiştir; fakat kendisinden iki yüzyıl sonra 1944 yılında John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından türetilen birkaç çekici aksiyom ile beklenen fayda maksimizasyonunun rasyonel bir karar kriteri olduğu kanıtlanmıştır (Schoemaker, 1982: 531).

Neumann ve Morgenstern' ın teorilerine göre farklı seçenekler arasından en iyi tercihe ulaşabilmenin bilimsel yönteminin temelinde karar vericilerin olasılık ile ilgili kurallar doğrultusunda hareket ettikleri varsayımı ile oluşturulacak olan iktisadi matematiksel modellerin kullanılacağı yatmaktadır (Polat, 2023: 246).

Von Neumann ve Morgenstern' ın geliştirmiş oldukları rasyonel temelli modele göre kişilerin beklenen faydalarını maksimize etmesine yönelik ölçeğin temelinde yatan aksiyomları aşağıdaki şekilde belirtebiliriz, ifadelerde kullanılan ">" simgesi tercihlerdeki kesinliği, "~" simgesi kayıtsız kalındığını ve "≿" simgesi ise iki mal veya

mal demeti arasında tercihte bulunacak olan bireyin mal demetlerinden birini diğerine tercih ettiğini veya aralarında kayıtsız kaldığı zayıf bir tercih durumunun olduğunu göstermektedir.

Tamlık : X ve Y birbirinden farklı iki ayrı mal sepeti olduğu varsayımı altında X mal sepeti en az Y mal sepeti kadar iyi, Y mal sepeti en az X mal sepeti kadar iyi veya bu söz konusu durumların her ikisi birden geçerlidir.

Geçişlilik : X, Y ve Z birbirinden farklı üç ayrı mal sepeti olduğu varsayımı altında X mal sepeti'nin en az Y mal sepeti kadar iyi olduğu, Y mal sepetinin ise en az Z mal sepeti kadar iyi olduğu bir durumda X mal sepeti de en az Z mal sepeti kadar iyi olacaktır.

Bağımsızlık : Bir birinden bağımsız olan X, Y ve Z ile ifade edeceğimiz üç ayrı kura çekimi olduğu varsayımı altında bunların olası sonuçlarına kayıtsız kalan bir birey için $\alpha \in [0,1]$ olarak kabul edildiğinde $\alpha X + (1-\alpha)Z > \alpha Y + (1-\alpha)Z$ durumunda X kurasının Y kurasına tercih edileceği bununla beraber üçüncü kuranın diğer iki kura ile karıştırılarak gerçekleşmesinden oluşacak olasılık sonucunun tercih sıralamasının ise diğer sıralamadan bağımsız bir şekilde oluşacağı varsayılmaktadır.

Süreklilik : Yine bir birinden bağımsız olan X, Y ve Z ile ifade edeceğimiz üç ayrı kura çekimi olduğu varsayımı altında $\alpha \in [0,1]$ olarak kabul edildiğinde X kurası Y kurasından ve Y kurası Z kurasından daha iyi olduğu bir durumda α olasılıkla Y $\alpha X + (1-\alpha)Z$ kadar iyi olacaktır (Aksoy ve Şahin, 2015: 8).

Yansıma : X bir mal demetinin en az kendisi kadar iyi olduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu durumun ifadesi $(x1, x2) \gtrsim (x1, x2)$ olarak meydana gelmektedir (Koçaslan, 2011: 7).

Monotonluk aksiyomu : x1 ve x2 olarak iki ödülün olduğu varsayımı altında ve yine P1 ve P2 olarak ifade edebileceğimiz gibi iki olasılık durumunda, eğer $(x1, x2; P1, (1 - P1))$ ve $(x1, x2; P2, (1 - P2))$ olması halinde $P1 \geq P2$ olmalıdır (Güngör S. , 2017: 11).

Taşdemir (2007: 39) çalışmasında Von Neumann ve Morgenstern sonra I. N. Herstein, J. Milnor, L. J. Savage, R. D. Luce, H. Raiffa J. W. Pratt ve P. C. Fishburn gibi birçok

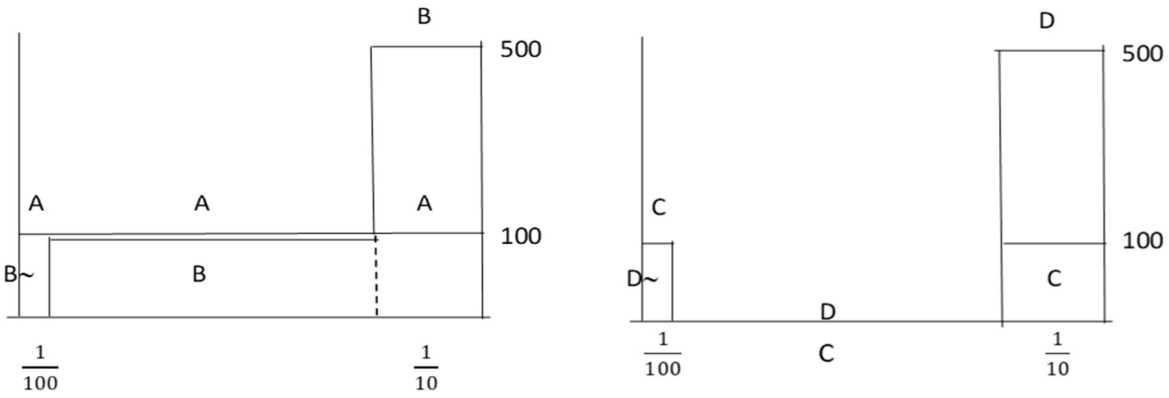
bilim insanı tarafından Beklenen Fayda teoremi için yeni model ve aksiyom sistemleri geliştirilerek birçok alanda yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir.

2.2.4. Beklenen Fayda Teorisinin Yetersiz Olduğuna Dair Görüşler

Beklenen fayda teorisine yapılan eleştirilin temelini oluşturan dayanak noktası karar alma durumunda bireylerin ne kadar rasyonel davranıp davranamayacağıdır. Her ne kadar Kahneman ve Tversky' nin geliştirdikleri beklenti teorisi bu eleştirilerin zirve noktasını oluştursa da öncesinde de beklen fayda teorisine Milton Friedman, Helbert Simon, Maurice Allais, Daniel Ellsberg gibi iktisatçıların karşıt görüş geliştirdikleri görülmektedir (Çelik, 2022: 235).

Özellikle Allais ve Ellsberg' in geliştidikleri ve kendi adları ile anılan paradokslar Beklenen Fayda teorisine ciddi bir eleştiri olmuş hatta bu paradoksların gelişimi öncesi de Maurice Allais Pariste katıldığı bir konferansta ABD'li beklenen fayda teorisinin kuramcılarının önde gelenlerinden olan Leonard Savage' ye kişilerin risk altında karar vermelerine yönelik bir dizi soru yöneltmiş ve bunların karşılığında aldığı yanıtlar beklenen fayda teorisinin aksiyomlarını ihlal edecek nitelikte olmuştur. Allais beklenen fayda teorisine yönelik söz konusu ihlallerle ilgili çalışmasını geliştirerek 1953 yılında yayınlamış, bu makalesinde teorinin normatif ve tanımlanma düzeyinde hatalar olduğun açıklayarak çok ses getirecek olan "Allais Paradoksu"' nu literatüre kazandırmıştır (Erkuş ve Demirtaş, 2023: 2147-2148). Hatta beklenen fayda teorisinin açıklarını kapatmak için 1954 yılında Savage fayda kavramına yeni bir tanımlama getirerek subjektif fayda teorisini geliştirmiş ve fayda tanımına bireylerin subjektif olasılık değerlemelerini eklemiştir buna göre faydanın tercihler ile bu değerlemenin çarpımından meydana geleceğini savunmuş; fakat bu görüşte ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Bakırcı, Sarıkaya, ve Bayraktar, 2021: 1232).

Allais makalesinde beklenen fayda teorisinin aksiyomlarını eleştirirken bireylerin katılacakları oyundan kazançların kesin olduğu durumlar ile rastgele kazançlar arasındaki seçimlerin yapıldığı durumları ele almış ve kazancın oyuncunun servetine oranla büyük bir değere sahip olduğu durumlar ile büyük bir değere sahip olmadığı durumları incelmiş, belirsizliğin avantajının önemli psikolojik etkisini ortaya koymak için soruyla ilgili aşağıdaki geometrik temsilleri ve paradoksu oluşturacak iki soruyu ortaya koymuştur (Allais, 1953: 525) .

Şekil 2. 6: Allais Tarafından Geliştirilen Paradoksun Geometrik Temsilleri 1. ve 2. Koşulları İçin

Kaynak: A.g.e.: 526

Allais' in makalesinde yönelttiği sorular da şu şekildedir (A.g.e.: 527):

Soru 1 de A ve B olasılık durumlarında katılımcılara hangi seçeneğin seçilmesi gerektiği sorulmuş

Koşul A : Kesinlikle 100 Milyon frank kazanma şansı

Koşul B :
- %10 olasılıkla 500 milyon frank kazanma,
- %89 olasılıkla 100 milyon frank kazanma
- %1 olasılıkla hiçbir şey kazanmama

Soru 2 de C ve De olasılık durumlarında katılımcılara hangi seçeneğin seçilmesi gerektiği sorulmuştur

Koşul C :
- %11 olasılıkla 100 milyon frank kazanma,
- %89 olasılıkla hiçbir şey kazanamama olasılığı

Koşul D :
- %10 olasılıkla 500 milyon frank kazanma
- %90 olasılıkla hiçbir şey kazanamama

Beklenen fayda teorisine göre kazancını maksimize etmek isteyen birey olasılıkları göz önüne alarak hesaplama yaptığında birinci soruda B seçeneğini seçmesi, ikinci soruda ise C seçeneğinin tercih etmesi beklenirken birinci soruda bunun tam zıttı olmuş (Delice, 2023: 36), fakat katılımcıların ilk sorudaki kesinlik nedeni ile A seçeneğini seçmiş olması Allais' in beklediği bir durum olmasına rağmen asıl şaşırtıcı olan ise aynı dürtü ile katılımcıların C seçeneğini D seçeneğine tercih etmeleri gerekirken D seçeneğini seçmiş olmalarıdır, böylelikle beklenen fayda aksiyomları ihlal edilmiş olmaktadır (Aksoy ve Şahin, 2015: 9-10).

Daniel Ellsberg' de 1961 yılında yayınladığı görüşlerinde Allasi ile benzer bir şekilde beklenen fayda teorisinin aksiyomlarına eleştirilerde bulunmuş ve aşağıdaki sorularla beklenen fayda teorisine karşı kendi adıyla anılan paradoksu geliştirmiştir olup ortauaya koyduğu sorular şu şekildedir (Ellsberg, 1961: 654):

Soru 1'de katılımcılara iki durum içinden seçme hakkı tanınır bu durumların ilkinde bir kavanoz hayal edilmesini ve içinde toplamda 90 topun olduğunu, bunların 30'nun kırmızı top ve kalanının toplamda 60 adet olan fakat birbirine olan oranları bilinmeyen siyah ve sarı toplardan oluştuğunun hayal edilmesi istenmiş ve oyunda çekilecek olan topun rengine göre kazanma olasılıkları aşağıdaki grafikte verildiği şekilde olacağı belirtilmiştir.

	30	60	
	Kırmızı	Siyah	Sarı
I	$ 100	$ 0	$ 0
II	$ 0	$ 100	$ 0

Soru 2' de ise katılımcılara soru birdeki oyun şartları aynı kalması kaydı ile siyah ve sarı topların gelmesi durumundaki kazanılacak ödül dağılımında değişiklik yapılmış ve bu yeni oluşan şartlara göre bir seçim yapmaları istenmiştir.

	30	60	
	Kırmızı	Siyah	Sarı
I	$ 100	$ 0	$ 100
II	$ 0	$ 100	$ 100

Birinci soruda katılımcılar siyah ve sarı topların birbirlerine oranlarının belirsizliğini dikkate alarak kırmızı top üzerine bahse girerken, ikinci soruda ise katılımcılar yine aynı nedeni dikkate almasına rağmen bu sefer çoğunluk ile siyah ve sarı top üzerine bahse girmiş, yani ilk durumda birinci alternatifi seçerken ikinci durumda ikinci alternatifi seçerek yine beklenen fayda teorisinin aksiyomuna aykırı davranmışlardır; zira iki tablo arasındaki fark sadece sarı topun kazanç getirisi olup iki seçenekte de bir sarı top her zaman aynı miktarda değere sahip olmasına, ve bu doğrultuda her tablo için yapılacak olan seçimi etkilememesi gerekmesine rağmen beklenen fayda teorisinin aksine, katılımcılar genellikle sunulan bu iki durumda farklı seçimler yapmışlardır (Bayar, 2012: 26).

Görüldüğü üzere Allais paradoksu, çeşitli oyunlardan elde edilen sonuçlarda, bireylerin riskten kaçınma eğilimi nedeniyle beklenen fayda kuramının bağımsızlık varsayımının ihlal edildiğini gösterirken, Ellsberg paradoksu da beklenen fayda kuramının tamlık ve monotonluk varsayımlarının ihlal edilebilirliğini göstermiş ve bireylerin belirsizlikten kaçınma eğiliminde olduklarını ve bir seçimle karşılaştıklarında, bilgi sahibi oldukları durumları, bilgi sahibi olmadıkları durumlara tercih etiklerini ortaya koymuştur, bununla beraber beklenen fayda teorisine karşı en güçlü eleştiri Kahneman ve Tversky tarafından yapılmış ve yaptıkları çalışmaların sonucu olarak "Beklenti Teorisi" olarak adlandırılan alternatif bir karar modeli ortaya koymuşlardır (Soylu, 2023: 1862).

2.2.5. Beklenti Teorisi

Kahneman ve Tversky tarafından 1979 yılında " Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk" adlı makaleleri ile ortaya konulan Beklenti teorisi kendisinden önce var olan Beklenen Fayda kuramına alternatif olarak ortaya atılmış olup, teorinin yegane amacı Beklenen fayda teorisinin aksine geleneksel finansın öngördüğü gibi tamamen rasyonel bir bakış açısı ile kuram ve varsayımlar geliştirip bu doğrultuda ekonomi teorilerini açıklamak ve hizmet etmek yada yatırımcıların davranışlarını

optimal olarak karakterize etmek değil bunun yerine bireylerin yatırım davranışlarını tanımlama ve tahminde bulunmaktır (Gazel, 2016: 8).

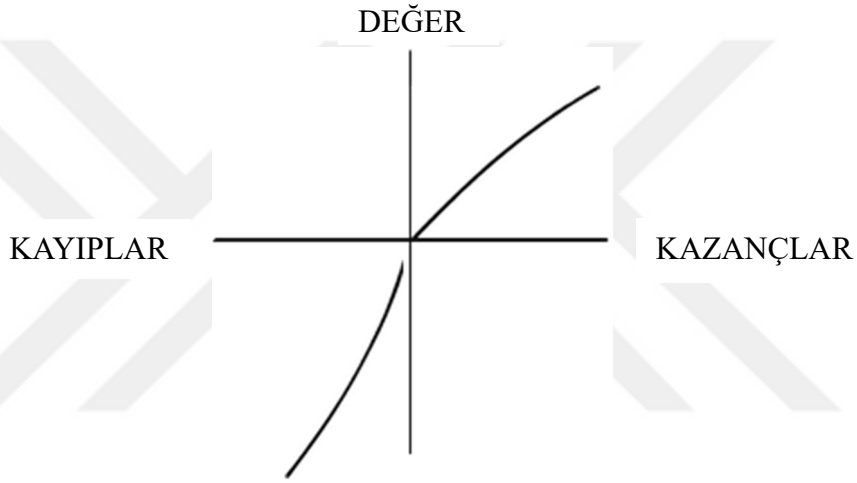
Modern iktisat teorilerinden önemli ölçüde sayılacak bir kısmı, beklenen fayda teorisi ile ortak olarak rasyonel seçim varsayımlarına uygun olarak hareket eden modellere dayanırken, Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin daha öncede belirttiğimiz üzere 1979 yılında yazdıkları makalede tanımladıkları beklenti teorisi ile bilhassa çerçevelemenin bireylerin kararları üzerinde çok büyük bir etkiye haiz olduğunu ve kişilerin sorulara verdikleri cevaplarının, ana prensiplerin aynı olmasına rağmen problemlerin sunuluş şekline göre farklılaştığını tespit ederek, bir işlemin sonucunun vurgusunun kazanç veya kayıp yönlü olmasının kişilerin kararlarını değiştirebileceğini ortaya koymuşlardır (Faikoğlu ve Doğan, 2016: 5).

Bununla beraber Kahneman ve Tversky yine 1979 yılındaki çalışmalarında bireylerin yatırım kararlarını etkileyen bir diğer unsurun beklenen risk değil bunun yerine yatırımcıların algıladıkları riskin asıl dikkate alınması gereken unsur olduğunu savunmuşlardır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 253).

Teori yine varsaymaktadır ki bireylerin davranış biçimleri iki yönde meydana gelmekte olup, bunlardan ilki bireylerin duygularına atıf yapar ve bu duyguların bireylerin kararlarında olumsuz etkiler meydana getirdiğini belirtir. İkinci yönelimde ise bilişsel önyargılara atıfta bulunarak söz konusu ön yargıların bireylerin karar vermelerinde rasyonaliteden uzaklaşmalarına neden olduklarını söyler (Tekin, 2016: 92).

Kahneman ve Tversky'e göre fayda teorisinin temel ilkeleri ile tutarsız olarak gözlemlenen davranışlar özellikle riskli beklentiler arasındaki seçimlerde ön plana çıkmakta, insanların kesin sonuçlarla karşılaştırıldığında olası sonuçlara daha az ağırlık verdiği görülmektedir. Bu davranış eğiliminin sonucu olarak bireylerin kesin kazançları içeren seçimlerde riskten kaçınma davranışı sergilerken ve kesin kayıpları içeren seçimlerde risk arayışı içinde oldukları görülmekte olup bu etki kesinlik etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bununla beraber insanların izolasyon etkisi adı verilen ve aynı seçenekleri içermesine rağmen sunum farklılıklarından dolayı aynı duruma farklı ve tutarsız davranışlar sergilemelerine neden olan dikkate alınması gereken bütün olasılıklara ait bileşenleri göz ardı ettikleri görülmüştür (Kahneman ve Tversky, 1979: 263).

Beklenti teorisine göre bireyler değeri nihai varlıklarındaki değişiminden öte kazanç ve kayıplara atamaktadır. Bu durumda olasılıklar karar ağırlıkları ile değiştirilmektedir. Bunun sonu olarak oluşacak değer fonksiyonu kazançlar için içbükey (Konkav), kayıplar için ise dışbükey (Konveks) olarak meydana gelir ve kayıplara nazaran kazançlarda daha dik bir eğri oluşur. Söz konusu durumda düşük olasılıklar hesaba katılmadığı varsayımında Karar ağırlıkları, genel olarak karşılık gelen olasılıklardan daha düşük olacaktır. Bu durum gerek sigorta gerekse de kumarın çekiciliğine katkıda bulunabilir (Ag.e.: 263). Böyle bir durumda değer fonksiyonun şekli aşağıdaki gibi oluşur.

Şekil 2. 7: Hipotetiksel Bir Değer Fonksiyonu

Kaynak : A.g.e.: 279

Söz konusu değer fonksiyonu toplam varlık üzerinden değil kazanç ve kayıplar dikkate alınarak oluşturulmuş olup kazanç alanındaki iç bükeylik kayıptan kaçınma ilkesinin gereğidir ve kazanç alanında riskten kaçınmanın doğası olarak bize kazanç alanında X$ bir kayıp yerine X$ bir kazancın bireyler tarafından tercih edildiğini göstermekte olup lisans öğrencileri üzerinde yapılan bir deneyde öğrencilerin ödülü 30$ usd den az olan bir yazı tura oyunu için 10 dolarlarını riske atmayı reddettikleri gözlemlenmiştir (Kahneman ve Tversky, 1984: 342).

Fakat değer fonksiyonunda dış bükey olarak tanımlanan kayıplar alanında bireylerin risk peşinde koşmayı tercih ettikleri görülmüştür. Bu alanda bireyin %85 olasılıkla 1000$ kaybedeceği ama %15 olasılıkla herhangi bir şey kaybetmeyeceği bir durum ile kesin olarak 800$ kaybedeceği bir durum arasında seçim yapması gerektiği varsayımı

altında kayıp durumunda risk peşinde koşmayı tercih eden insanların büyük bir çoğunluğu ağırlıklı ortalama nedeni ile 850$ kaybedeceği ilk seçeneği kesin kayıp olan 800$ tercih edecektir. Kazanç alanında riskten kaçmak kazanç ve kayıpların kendilerine ait öznel değerine ilişkin etkileyici ve ikna edici sezgilerine uygun ve bireylerin kendi değerlerine sahip olması gereği ilkesine de uymaktadır; bununla beraber "S" biçimli bir değer fonksiyonu aynı zamanda normatif olarak kabul edilemez çıkarımlara da sahiptir (A.g.e.: 342).

Değer fonksiyonu kayıplar bölgesinde kazançlar bölgesine göre daha dik bir yapıya sahip olup bu asimetriğin sonucu olarak yatırımcılarda kayıp ve kazanç pozisyonlarına yönelik farklı reaksiyonlara neden olmaktadır. Değer fonksiyonunun şekli bize yatırımcıların karşılaştıkları bir birim kayıp veya kazanç karşısında zarar halinde bir birim kötü hissetmelerine, kazanç halinde bir birim iyi hissetmelerine rağmen zararın iki birime yükselmesi veya kazancın iki birime yükselmesi durumunda beklenenin aksine iki kat mutsuz veya iki kat mutlu hissetmediklerini ifade eder; yani kazanç veya zararın artış oranı ile hissedilen duygunun artış oranı senkronik olarak aynı ölçüde değildir (Nofsinger, 2014: 6).

Beklenti Teorisi çerçevesinde yapılan çalışmaların çoğunda bireylerin tercihlerini optimize edemeyip riskten kaçamadıkları belirlenmiş ve yapılan hataların yatırımcı duyarlılığı çerçevesinde tesadüfi değil çok sayıda farklı kişiler tarafından tekrarlanan yaygın ortak hatalar olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda beklenti teorisi için subjektif değerlerin p olasılıklar ile ilişkilendirilerek oluşacak formülasyon V (x, p) = v(x)*w(p) şeklinde olacaktır. Bu formülde v: x sonucunun sübjektif değerini ifade ederken w: p olasılığının beklenti teorisinin çekiciliği üzerindeki etkisini ölçmektedir. Bu formülasyon beklenen fayda teorisinin "u" fayda fonksiyonu olan "u" referans noktasına dayalı ve bağlı olan "u" fayda fonksiyonun yerine sonucun subjektif değerini içeren "v" ile değiştirmekte böylelikle "w" ile ağırlıklandırılan sonuç olasılıkları olmayıp, ilgili olasılıkların beklentisinin değerlenmesi üzerindeki etkisidir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 143).

Kahneman ve Tversky' nin yapmış olduğu çalışmalarda Allais ve Ellsberg gibi beklenen fayda teorisinin aksiyomlarının ihlal edildiğini ortaya koymuştur. Yapmış oldukları çalışmalarda her rasyonel seçimin temelinde bulunması gereken iki ilkeden baskınlık ve değişmezlikten bahsetmektedirler. Bu iki ilkenin ilki olan baskınlık ilkesine göre A seçeneğinin B seçeneği ile kıyaslandığında en az onun kadar iyi ve bir

bakımdan da daha iyi olduğu durumda A'nın B'ye tercih edilmesinin gerektiğini, ikincisi olan değişmezlik ilkesinin ise betimleme biçimleri farklı dahi olsa beklentilere yönelik tercih sıralamasının değişmemesi gerektiğini, birlikte gösterilmesi ile ayrı ayrı sunumlar yapılması durumunda dahi seçim tercihlerinin değişmemesi gerektiğini belirtir (Kahneman ve Tversky, 1984: 383).

Fakat yapmış oldukları deneylerde sonuçların farklı şekilde çerçevelendirilmesi ya da tanımlanması durumunda tercihlerin değiştiğini görmüşlerdir. Bu doğrultuda yaptıkları bir deney şöyledir (A.g.e.: 344).

Katılımcılara 600 kişinin ölmesi muhtemel bir salgın hastalığın olduğu bu hastalığa karşılık iki alternatif program önerilmiştir:

A seçeneğinin tercih edilmesi durumunda 200 kişi kurtulacak, B seçeneğinin seçilmesi durumunda 1/3 olasılıkla 600 kişinin tamamı kurtulacak 2/3 olasılıkla kimse kurtulamayacaktır. Sonuçlar risk karşıtı seçeneğin %72 oranında ağırlıkla tercih edilmesi yönünde oluşmuştur.

Seçeneklerdeki tanımlamaların değiştirilerek yapılan tercihlerde ise sonuçlar farklılık göstermiş olup ifadeler şu şekilde düzenlenmiştir:

C seçeneği seçilmesi durumunda 400 kişi ölecek, D seçeneği seçilmesi durumunda 1/3 olasılıkla kimse ölmeyecek ve 2/3 olasılıkla 600 kişi ölecektir. Fark edileceği üzere C ve D seçenekleri A ve B seçeneklerinin farklı bir varyasyonda sunulmuş hali olmasına ve A'nın B'ye tercih edilmiş olmasından dolayı, ikinci sunum üzerinde de C'nin D'ye tercih edilmesi beklenirken %78 oranında katılımcılar D seçeneği seçmiş ve kayıplar söz konusu olduğunda ilk seçenekteki tercihleri doğrultusunda riskten kaçma eğilimi yerine risk peşinde koşmayı tercih etmişlerdir bu durum değişmezlik ilkesi ve geçişkenlik aksiyomuna aykırılık teşkil etmektedir. (A.g.e.: 343).

Yine yapmış oldukları ikinci bir deneyde de baskınlık ilkesinin ihlal edildiğini görmüşlerdir deneyde katılımcılara verilen seçenekler E seçeneği %25 olasılıkla 200$ kazanmak ve %75 olasılıkla 760$ kaybetme, F seçeneği %25 olasılıkla 250$ kazanma ve %75 olasılıkla 750$ kaybetme şeklindedir katılımcıların tamamı F seçeneğini tercih etmişler yani baskınlık ilkesi çalışmıştır. Bununla beraber katılımcılara eş zamanlı karar çiftiyle karşı karşıya olacakları bir tercih yöneltilmiştir buna göre A ve B tercihleri arasından birini tercih ederken aynı zamanda C ve D tercihleri arasından da birini tercih edeceklerdir. A seçeneği 240$ kesin kazancı B seçeneği ise %25 olasılıkla

1.000$ kazanmak ve %75 olasılıkla hiçbir şey kazanmamak katılımcılar %84 olasılıkla A seçeneğini tercih etmişler eş zamanlı olarak verilen C seçeneği 750$ kesin kayıp, D seçeneği %75 olasılıkla 1.000$ kaybetme ve %25 olasılıkla hiçbir şey kaybetmeme seçeneklerinden ise %84 olasılıkla D seçeneğini seçmişlerdir. Bu kazançlarda riskten kaçınmayı, kayıplarda ise risk peşinde koşma ilkesini teyit etmiş oldu. Bununla beraber eş zamanlı ele alınan soruda denekler A ve D seçeneklerini B ve C seçeneklerine tercih etmişlerdir aslında eş zamanlı yapılan bu tercihlerde a seçeneğinin d seçeneği ile birlikte değerlendirildiğinde oluşan sonuç %25 olasılıkla 240$ kazanmak ve %75 olasılıkla da 760$ kaybetmek iken C ve B seçeneğinin birlikte değerlendirilmesi ile oluşacak olasılık yapısı ise %25 olasılık ile 250$ kazanmak ve 750$ kaybetmek şeklinde olacaktır. Fark edileceği üzere bu sonuç bir önceki sorunun F seçeneğinin olasılığına eşittir. Buda göstermektedir ki çerçevelemenin etkisin ve değer fonksiyonun "S" biçimi eş zamanlı seçimde baskınlık ihlaline neden olmuştur (A.g.e.: 343-344).

Beklenen fayda teorisi ve beklenti teorisi karşılaştırıldığında görülmektedir ki iki teorinin de ortak kabul ettiği bazı ilkeler vardır. İki teoride servettin gerçek parasal değeri ile servetten elde edilen fayda arasında farklılık olduğunu kabul etmiş durumdadır. Buda her iki teorinin bireyin halihazırdaki mevcut serveti veya bu servetteki değişimden elde edeceği faydayı yani tatmini analiz etmektedir. Her iki teori içinde yatırımcılar kazanç durumlarında riskten kaçma davranışı sergilerler ki buda servette yapılan artışların azalan marjinal faydaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber iki teorisi arasında temel bazı farklılıklar olup bu farklılıkları üç maddede toplamak gerekirse; ilki beklenen fayda teorisi servetin nihai durumunda gerçekleşecek olan bir değişikliğin oluşturacağı beklenen faydayı dikkate alırken, beklenti teorisinin faydayı servette meydana gelen değişiklik ile değerlendirmesidir; ikinci olarak beklenen fayda teorisi faydayı ulaşmak için olasılıkları kullanır. Oluşabilecek her ihtimal ağırlıklı olasılıkları ile çarpılarak toplanır. Beklenti teorisi ise ortaya koyduğu değer fonksiyonu üzerinden karar ağırlıklarını kullanır ve bu durumda uç sonuçlar hariç tutulmak kaydı ile karar ağırlıkları durum olasılıklarından daha düşük olarak meydana gelmektedir. Son olarak beklenen fayda teorisi yatırımcıları riskten kaçınan, riske kayıtsız kalan, risk peşinde koşan kişiler olarak tanımlar ancak aynı kişi bu tutumları aynı zamanda sergileyemez. Beklenti teorisi ise kişilerin kazanç durumunda riskten kaçındıklarını kayıplarda ise risk peşinde koştuklarını

varsaymaktadır (Ding, Charoenwong, ve Seetoh, 2004: 426-427).

2.2.6. Etkin Piyasalar Hipotezi

Beklenti teorisinin ardından davranışsal finans alanında çok sayıda model geliştirilmiş ve bu geliştirilen modellerin birçoğunun ortak temel savları Etkin Piyasalar hipotezinin geçerli olmadığına yöneliktir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 131).

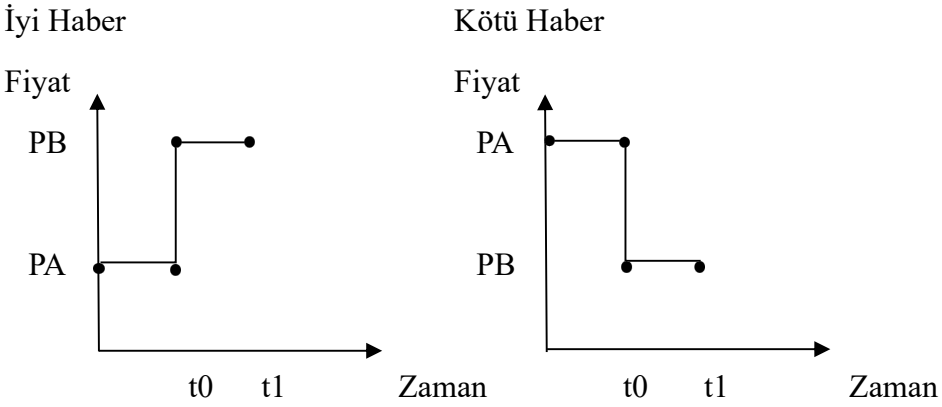
1970'li yıllarda akademik çevreler tarafından en fazla benimsenen ve hakimiyetinin zirvesine ulaşan Etkin Piyasalar hipotezine duyulan inanç, 1980'li yıllarda getirilerdeki aşırı oynaklık ve meydana gelen bir dizi anomalinin kanıtlarla ortaya konulması sonrası sarsıldı. Bu on yıllık süreç ve sonrasında Etkin Piyasalar hipotezine verilen değere, finans literatürü daha nüanslı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Bu durum 1990'lı yıllardan itibaren davranışsal finans üzerine yapılan çalışmaların artarak çoğalmasına neden olmuştur. 1990'lardan itibaren Etkin Piyasalar hipotezini eleştiren modeller geliştirilmiştir (Shiller, 2003: 83-84).

Etkin Piyasalar Hipotezi teorisi Louis Bachelier'in 1900 yılında doktora tezi olan "Hisse Senedi Piyasası Fiyatlarının Rastgele Karakterindeki Spekülasyon Teorisi" adındaki çalışmasında ortaya koyduğu piyasa etkinliği ve fiyatların rassal yürüyüşü kavramlarına dayanmaktadır. Bu çalışmadan yaklaşık elli yıl sonra 1953 yılında Maurice George Kendall yayınladığı "Ekonominin Zaman Serisi Analizi - Bölüm I: Fiyatlar" adlı çalışmasında Bachelier'in çalışmasına paralellik içeren bir şekilde geçmişe yönelik olarak incelediği pay senetlerinin farklı dönemlerindeki fiyatları arasında korelasyon bulanmadığını ve rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kendall'dan sonra 1965 yılında Paul A. Samuelson "Doğru Şekilde Öngörülen Fiyatların Rastgele Dalgalanacağına Dair Kanıt" adlı çalışmasında finansal piyasaların etkinliği kavramını kullanmış ve bunun gerçekleşebilmesi için bilgi etkinliğinin olması gerektiğini bunun için ise yatırım aracının cari fiyatının bütün beklentileri ve piyasaya dair bütün bilgileri yansıttığını varsaymaktadır. Aynı zamanda bu çalışma kendinden önceki çalışmalar gibi finansal piyasaların geleceğe yönelik fiyatlarının geçmiş dönemlerinden bağımsız olduğunu bir kez daha ortaya koyarak geçmiş dönemlere bakarak geleceğe yönelik fiyat belirlemenin mümkün olmadığını ve fiyatların martingale bir süreç izlediğini ortaya koymuştur (Yaman, 2022: 131-132).

Piyasa etkinliği kavramı aynı zamanda faaliyet, kaynak dağılımı ve bilgi etkinliği olmak üzere üç farklı piyasa türünde değerlendirilmekte olup, faaliyet etkinliği işlem maliyetlerinin fon arz eden ve talep edenler içinde minimum değerlerde oluştuğunu, kaynak dağılımı etkinliği ise kaynakların dağılımının optimum seviyede gerçekleşeceğini, bilgi etkinliği ise nihai fiyatların oluşan bütün bilgiyi yansıttığını varsaymaktadır. Dolayısı ile tüm bilgiyi içeren cari fiyatların kullanılarak yatırımcıların olağan üstü kâr elde etmeleri mümkün sayılmamaktadır (Bayraktar, 2012: 38).

Piyasa etkinliği ve rassal yürüyüş kavramları ile rasyonaliteyi temel alarak "Etkin piyasa" kavramını ortaya koyan Eugene Fama 1965 yılındaki "Hisse Senedi Piyasası Fiyatlarında Rastgele Yürüyüşler" adlı çalışmasında aynı yıl daha önce yayınlanan ve Dow Jones ortalama endüstriyel endeksini oluşturan 30 hisse senedi fiyatlarındaki değişim ile ilgili seri korelasyonu hakkında yapmış olduğu "Hisse Senedi Piyasası Fiyatlarının Davranışı" adlı çalışmasına da atıfta bulunarak günlük değişimler arasındaki korelasyonun çok düşük bir derecede pozitif değere sahip olduğu hatta pratik uygulamalardaki amaçlar için bunun sıfıra yaklaştığını öne sürmüştür (Chuvakhin, 2002: 3).

Teori bilgilerin anlık aktarılması ve yatırımcılar tarafından bilgilerin aktarılması ile senkronik olarak değerlendirmesi sonucu fon değerlerinin gerçek fiyatları ile cari değerlenin eşit olacağını temel ve teknik yaklaşımların herhangi bir geçerliliğinin olmayacağını fiyatların rassal yürüyüş prensibinde oluştuğundan geleceğe dönük fiyat belirleme yaklaşımlarının gereksiz olduğunu piyasalarda elde edilen bilgiye ve bir birinden bağımsız olarak oluşan fiyatların yanlış fiyatlamayı önleyeceğini ve yatırımcıların elde ettikleri bilgiler doğrultusunda hareket etmelerinin rasyonel davranışın göstergesi olduğunu varsaymaktadır. Oluşan fiyatlarda pozitif veya negatif yönde hatalı dalgalanmalar oluşsa bile, bu dalgalanmaların düzeltilmesi için herhangi bir hareket gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir. Etkin piyasalarda anormal değişimler sonucu oluşan fiyat piyasa beklentilerinin altında kalıyorsa yatırımcılar tarafından alış aksi durumda ise satışın söz konusu olacağı varsayılmaktadır. Bu durumda yatırımcıların tepkisine yönelik diyagram aşağıdaki şekilde oluşmaktadır (Sümer ve Aybar, 2016: 76-77).

Şekil 2. 8: Etkin Piyasalarda Yatırımcıların Anormal Değişimlere Tepkisi

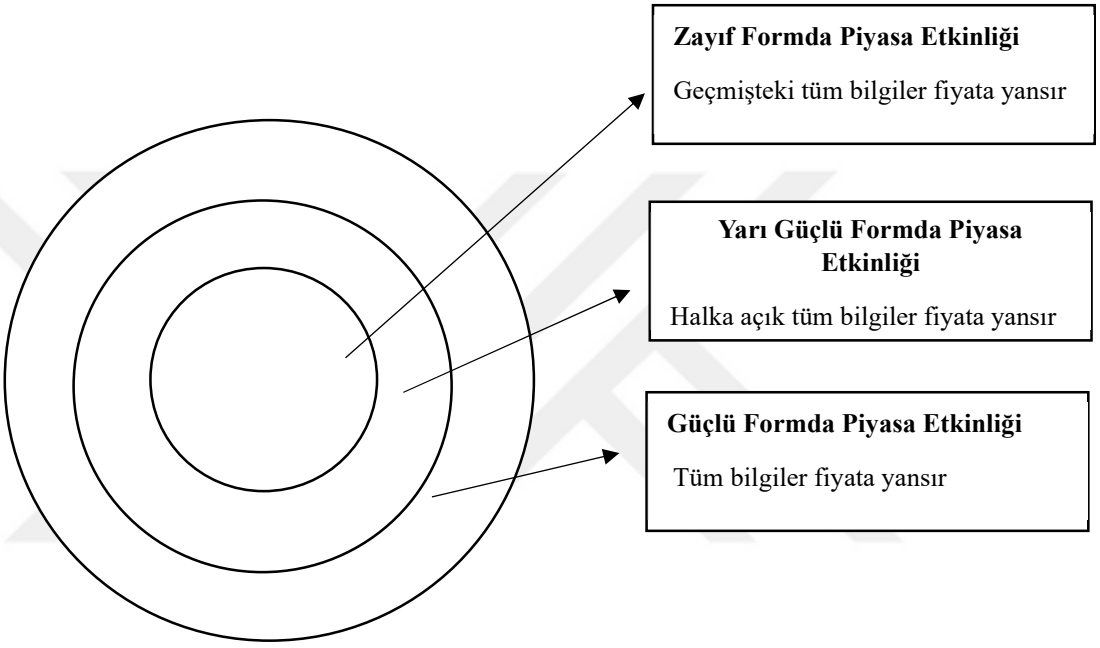
Kaynak : A.g.e.: 77

Eugene Fama yapmış olduğu çalışmalarda piyasa etkinliğini üç tipte incelemiş ve bunları zayıf formda etkinlik, yarı güçlü formda etkinlik ve güçlü formda etkinlik olarak nitelendirmiştir (Berk, 2017: 274). Fama çalışmasında zayıf formda etkinlik için sadece geçmiş dönem fiyat setlerine yönelik bir tartışmayı, yarı güçlü formda etkinlik için geçmiş dönem fiyat setlerine ilaveten kamuya açık olan yıllık kazanç ve hisse bölünmeleri gibi bilgilerin de dikkate alındığı bir durumu, güçlü formda etkinlikte ise ilk iki konjonktüre ilave olarak belirli yatırımcı ve grupların monopolistik bir bilgiye erişiminin sahip olup olmadığı yapıları da içeren durumları test etmiştir (Fama, 1970: 383). Etkinlik tiplerini kısaca özetlemek gerekirse;

- **Zayıf Formda Etkinlik:** Bir finansal varlığa ait bütün geçmiş bilgilerin bilindiği ve o finansal varlığın cari fiyatına yansıdığı varsayımına dayandığı durumdur. Böyle bir durumda bütün yatırımcıların bu bilgileri ulaşabilmesi söz konusu olduğundan, hiçbir yatırımcı fiyat ve işlem hacmi gibi veri setlerini kullanarak normalin üstünde bir getiri elde edemeyecektir (Duman Atan, Özdemir, ve Atan, 2009: 35).
- **Yarı Güçlü Formda Etkinlik:** Bu form zayıf form etkinliğini kapsamakla beraber ilaveten kamuya açık olan tüm bilgilerin ve gelişmelerin de fiyata yansıyacağı tezini içermektedir. Yalnız bu formda öncelikli olarak içerden bilgi öğrenen bazı yatırımcıların bu bilgileri kullanarak normalin üzerinde kâr elde etmeleri mümkündür (Gümüş ve Bektur, 2019: 61).
- **Güçlü Formda Etkinlik:** Söz konusu form yarı güçlü formu dolayısı ile aynı zamanda zayıf formu da kapsamaktadır. Bu formda fiyatlar üzerinde zayıf formun ihtiva ettiği geçmişe yönelik fiyat bilgi setleri ile yarı güçlü formun

ihtiva ettiği kamuya açık tüm bilgilerin bulunmasına ilaveten şirket içi özel bilgilerinde menkul kıymet fiyatına yansıdığı varsayılmaktadır. Böyle bir yapıda şirkette bulunan yönetici ve çalışanların dahi normal üzeri bir kâr elde etmeleri söz konusu değildir (Yüce, 2016: 109).

Öte yandan yarı güçlü formda etkinlikte olduğu üzere burada da şirkete ait önemli içsel bilgilerin önceden temin edilenler tarafından kullanılarak aşırı kazanç sağlandığına dair bazı araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Berk, 2017: 275). Söz konusu formları şematik bir biçimde göstermek gerekirse;

Şekil 2. 9: Etkin Piyasa Formlarının Birbirleri ile Olan İlişkisi

Kaynak: Demireli, Akkaya, ve İbaş, 2010: 56

2.2.7. Temsili Yatırımcı Modeli

Temsili yatırımcı modeli Barberis, Shleifer ve Vishny tarafından 1998 yılındaki çalışmaları ile ortaya konmuştur. Modele göre yatırımcıların akılcı davranış sergilediklerini ve rassal yürüyüş kuralının geçerli olduğu varsayılmaktadır. Söz konusu modelde yatırımcıların yargılarında iki temel hataya düştükleri gözlemlenmiştir, bunlar temsil edilebilirlik yanlılığı ve muhafazakârlık yanlılığıdır (Altunöz ve Altunöz, 2019: 71-72).

Basit olarak ifade etmek gerekirse bu davranışlardan muhafazakârlık yanlılığı yatırımcıların fiyat hareketliliğine karşın insanların direnç göstermesi, temsil

edilebilirlik yanlılığı ise tepkilerin olması gerekenin üzerinde gerçekleştiğini ifade etmektedir (Göçer ve Karaca, 2019: 26).

Muhafazakârlık eğiliminin temelinde bir şirketin iyi derecede bir kazanç açıklamış olmasına rağmen yatırımcıların bahse konu kârların yeniden ortalamaya döneceğine dair inançları yatmaktadır. Bununla beraber temsiliyet eğiliminin temelinde ise yatırımcıların şirket kârlarındaki ortalamayı tersine çeviren trendlerine yönelik olması gerekenden fazla değer vermeleri yatmaktadır (Barberis ve Thaler, 2003: 1092-1093).

Söz konusu çalışma özellikle "Etkin Piyasalar Hipotezini" eleştirmektedir. Çalışmada menkul kıymet fiyatlarının haberlere düşük tepki vermesi yani yatırımcıların muhafazakârlık eğiliminde bulunması veya iyi haberlerle dolu geçmişe sahip bir menkul kıymet için aynı yönde gelen haberlere yatırımcıların aşırı tepki gösterdiği temsiliyet eğiliminde bulunması durumunda sofistike yatırımcıların ekstra risk almadan üstün getiri elde edebileceği belirtilmektedir (Barberis, Shleifer, ve Vishny, 1998: 307-308).

2.2.8. Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam Modeli (Aşırı Güven ve Yanlı Kendine Atfetme Modeli)

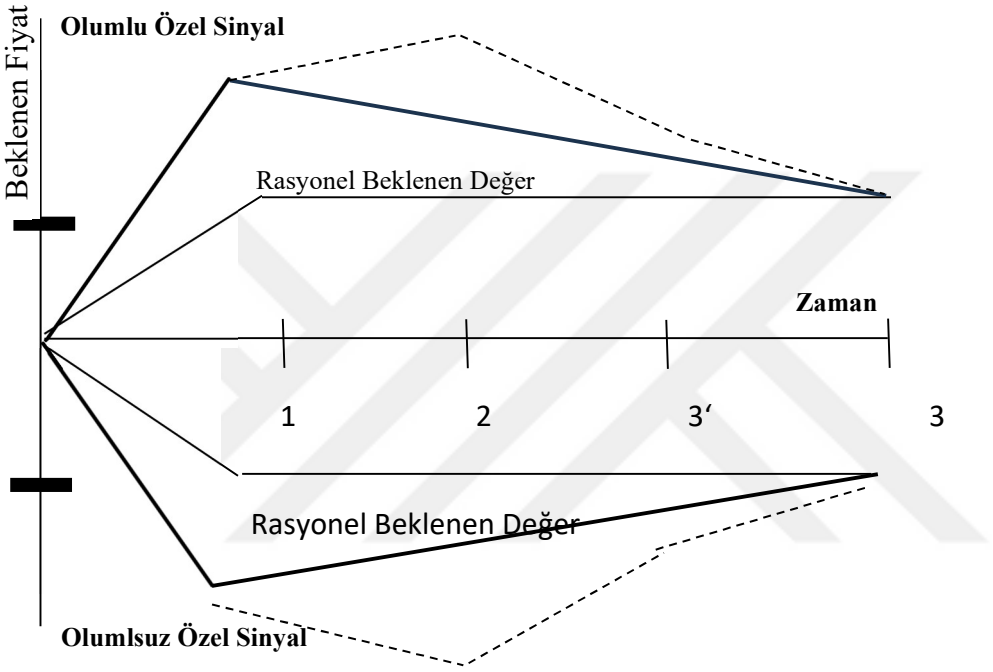
Davranışsal finans perspektifinde yatırımcıların rasyonel olmayan davranışlarına yönelik bir diğer model ise 1998 yılında Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam tarafından yayınlanan "Yatırımcı Psikolojisi ve Menkul Kıymet Piyasalarına Aşırı ve Az Tepki" adlı çalışmada ortaya koymuş oldukları "Aşırı Güven" ve "Yanlı Kendine Atfetme" eğilimi temelli modeldir (Güngör ve Demirel, 2018: 33).

Aşırı güven kavramı yatırımcıların elde ettikleri ve sahip oldukları özel nitelikli bilgilere gerekenden daha fazla bir düzeyde güven duyması ve önemsemesini ifade etmektedir (Barak, 2006: 183). Yanlı kendine atfetme kavramı ise bize söz konusu özel bilgiye duyulan güven ile hareket edilerek yapılan yatırımların sonucunun bahse konu güven ile ilişkilendirilmesini anlatmaktadır (Özer, 2017: 24).

Temsili yatırımcı modeli ile paralel bir şekilde benzer sonuçlar vermesine karşılık yatırımcıların tutumunun temelinde farklı psikolojik algı yanılmaları bulunmaktadır (Göçer ve Karaca, 2019: 27). Bu yanılmaların sebebi olarak da bireylerin kendi görüşleri doğrultusunda olan bilgilere ve değerlendirmelere verdiklerin önemin olması gerekenden fazla olmasına rağmen zıttı bir durumdaki bilgi ve değerlendirmeleri ise

görmezden gelmeleri yatmaktadır. Modelde söz konusu ilk durum için yatırımcılar sahip olduğu özel bilgileri göz önünde tutarak hisse senedi fiyatlarına aşırı tepki verirken, ikinci durumda kamu sinyallerine eksik tepki vermektedirler (Aydın ve Ağan, 2017: 55).

Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam yapmış oldukları 1998 yılındaki çalışmada bahse konu eğilimlerin fiyat davranışlarına etkisine dair model aşağıdaki grafik ile şekledilmiştir.

Şekil 2. 10: Kendine Aşırı Güvenen Yatırımcılarda Zamanın Bir Fonksiyonu Olarak Ortalama Fiyat

Kaynak: Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam, 1998: 1847

Grafikte üzerinde işaretlenerek belirlenen zaman dilimlerini ifade eden düz ince paralel bir doğru bulunmakta ve bu doğrunun alt ve üst tarafında yine benzer nitelikte ve bir hisse senedinin rasyonel beklenen değerini zaman çizelgesine paralel olarak gösteren iki çizgi daha bulunmaktadır. Bu çizgilerin üzerinde ve altında seyreden devamlı kalın çizgiler ise yatırımcıların sahip oldukları özel bilgiye istinaden aşırı güven davranışını sergiledikleri süreci göstermektedir. Bu noktada 1 numaralı zaman kesitinde sağladıkları özel bilgi nedeni ile aşırı güven davranışı sergileyen yatırımcıların fiyat reaksiyonun rasyonel beklenen değerden ayrıştığı gözlemlenmektedir. Eğer bu davranış sadece aşırı güven eğilimi ile kısıtlı kalıyor ise

bilgilerin kamuya açıklanmasına paralel olarak 2 numaralı zaman kesintinden itibaren kalın çizgilerin rasyonel beklenen değerle yaklaşmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu kalın çizgileri 1 numaralı zaman diliminden itibaren üstünde ve altında takip eden kesik çizgiler ise yatırımcıların aşırı güvenle beraber göstermiş oldukları yanlı kendine atfetme eğiliminin göstergesidir. Böyle bir durumda fiyat tepkisinin en tepe noktası bilgilerin kamuya açıklanmaya başladığı 2 numaralı zaman kesitidir. Yatırımcıların her iki eğilimi de sergilediği böyle bir durumda aşırı fiyat tepkisi bilgilerin kamuya açıklanmaya başladığı 2 numaralı zaman kesitinde tepe noktasına ulaşmasına rağmen bilgilerin kamuda yaygınlaştığı süreci gösteren ve 3 numaralı zaman dilimi ne uzanan aralıkta rasyonel değerlere yaklaşma süreci izleyerek 3 numaralı zaman kesitinde rasyonel değerlerle örtüşürler (Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam, 1998: 1847-1857).

Menkul kıymet değerlemelerine ait şu söylenilebilir ki; yapılan ayrıntılı psikolojik çalışmalar, yatırımcıların bazılarının veya tümünün yetenekleri konusunda kendilerine aşırı güven eğilimi sergilediklerini ve dolayısıyla edindikleri bilgi sinyallerinin kalitesine yönelik değerlendirmeyi abarttıkları aşırı fiyat tepkisinde bulunduklarını göstermektedir. Bununla beraber diğer bireylerin kendine aşırı güven eğilimi gösteren yatırımcıların alım satımından kaynaklanan fiyatlama hatalarından faydalanabildiklerini, fakat riskten kaçınma davranışı sergilemeleri nedeni ile tüm yanlış fiyatlamaları ortadan kaldıramadıkları görülmektedir (Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam, 2001: 922).

2.2.9. Haber Avcıları ve Momentum Yatırımcıları Modeli (Hong ve Stein Modeli)

Model Hong ve Stein tarafından 1999 yılındaki yapmış oldukları çalışmaya dayanmaktadır (Akdeniz ve Turan, 2021: 1018). Yatırımcıların sınırlı rasyonel varsayıldığı bu modelde heterojen durumda olan yatırımcıların interaktif ilişkileri temel alınmış olup bu noktada yatırımcıların psikolojisini temel alan temsili yatırımcı modeli ile aşırı güven ve yanlı kendine atfetme modellerinden farklılık göstermektedir (Özer ve Korkulutaş, 2018: 393).

Modele göre piyasada bulunan yatırımcı tipleri ikiye ayrılmaktadır. Birinci yatırımcı tipi haber avcıları ve ikinci yatırımcı tipi ise momentum yatırımcıları olarak adlandırılmaktadır. Çalışma modelinde bu iki tip yatırımcının aralarındaki etkileşim incelemektedir (Yılmaz ve Öztürk, 2023: 151).

Hong ve Stein modellerinde sınırlı rasyonel olan bu yatırımcıların her birinin yalnızca mevcut kamusal bilginin yalnızca bir alt kümesini işleyebildiklerini varsaymıştır. Bu doğrultuda haber avcıları olarak adlandırılan yatırımcı tipi kamusal bilgilerden özel olarak gözlemledikleri sinyalleri temel alarak geleceğe yönelik tahmin yapmakta ve mevcut veya geçmişe bağlı fiyat değişiklikleri ile ilgili bilgileri dikkate almamaktadırlar. Öte yandan momentum yatırımcıları olarak adlandırılan ikinci yatırımcı tipi ise tahminlerinin temelinde geçmişe yönelik fiyat değişikliklerini şart koşarlar ve onların sınırlandırılması tahminlerinin geçmiş fiyatların basit tek değişkenli fonksiyonlarının olması gerekliliğidir (Hong ve Stein, 1999: 2144-2145).

Çalışmada bahsedilen özel bilginin haber avcıları arasında kademeli olarak yayıldığı varsayılmaktadır. Sadece haber avcılarının aktif olduğu bu zaman süresinde fiyatların yeni bilgiye uyumunun yavaş olduğunu ve düşük reaksiyonun meydana geldiği savunulmaktadır. Bu haber avcılarının kademeli bilgi yayılımı sürecinde fiyatlardan bilgi çıkarmadığı önermesinin doğal bir sonucudur. Bu sürece daha sonra dahil olan ve basit tek değişkenli fonksiyonla sınırlı olan momentum yatırımcıları hareketlerini yalnızca geçmiş fiyatlara bağladıkları için, haber avcılarının geride bıraktığı düşük reaksiyonu yeterli risk toleransı ile beraber arbitraj yoluyla ortadan kaldırmaya çalışacaklar ve fiyatlarda aşırı reaksiyonun meydana gelmesine neden olacaklardır (A.g.e.: 2145).

Modelde bahsettiğimiz iki yatırımcı grubunun bilgilerini doğrulayan ve piyasayı aşırı reaksiyon ve düşük reaksiyona açık bir pozisyona düşüren bir diğer unsurda üçüncü bir grup olan arbitrajcıların varlığı olup, bunlar diğer iki yatırımcı tipinin hareket zamanı ile yeteneklerini tahmin ederek hareket edenlerdir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 138).

Basitçe bize model temel analizciler olarak kabul edilen haber avcıları ile teknik analizciler olarak kabul edilen momentum yatırımcılarının bahsettiğimiz şartlar altında göstermiş olduğu davranış sürecindeki etkileşim esnasında öncelikli olarak kısa vadede fiyatlara yönelik düşük reaksiyonun gerçekleşeceği akabinde ise uzun vadede aşırı reaksiyonun oluşacağını göstermektedir (Yılmaz ve Öztürk, 2023: 151).

2.2.10. Rasyonel Karar Almaya Engel Teşkil Eden Temel Etkenlerden Bilişsel Uyumsuzluk (Çelişki) Teorisi

Tanımlama gereği geleneksel finans yatırımcıyı rasyonel olarak varsaymakta bununla beraber piyasanın etkin olduğunu yani piyasalara dahil olmak isteyen her bir yatırımcının maliyetsiz şekilde bütün bilgilere ulaşabildiği ve bu doğrultuda varlık fiyatlarının gerçek değerini yansıttığını ön argüman olarak kabul etmektedir; fakat piyasalarda varlık fiyatlarının oluşumunda söz konusu teorinin öngörülerinde sapmalara sebep olan birçok neden mevcuttur (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 247).

Bu yanılgıya neden olduğu düşünülen çok sayıda etken ve bu etkenlerin farklı dinamikleri bulunmaktadır. Söz konusu etkenlerden biri sürü davranışı olarak tanımlayabileceğimiz davranıştır, bu kavram bireyin davranışının diğer bireylerle ilişkili olması durumunu ifade etmekte ve temelinde insanların birbiri ile olan iletişimi yani sosyal etkileşim ve bu etkileşimi meydana getiren sosyal çevre, medya, internet vb. gibi iletişim temeli dışsal etkenler bulunmaktadır (Gazel, 2016: 62-67).

Söz konusu etkileşimin yanı sıra yanılgılara neden olan içsel, bireyin kendisinden kaynaklı psikolojik ön yargılar da bulunmaktadır. Bu ön yargıların bireylerin tercihlerinin yön değiştirmesinde ve irrasyonel davranışlarda bulunmasında ne denli etkili olduğuna dair çok sayıda araştırma mevcuttur. Bahse konu ön yargılar çoğunlukla elde edilen veya mevcut bilgi ile ilgili algı hataları sonucu meydana gelmekte ve bu algı hatalarının nedeni ise bilginin, depolanması, düzeltilmesi ve işlenme şekli ya da karar probleminin formülasyon geliştirme sürecindeki hatalar sebebi ile ortaya çıkmakta ve yapılan çalışmalarda eğitimli veya eğitimsiz tüm bireyleri etkilediği yani toplumun her kesiminde görülebildiği tespit edilmiştir (Yıldız, vd., 2009: 94).

Pompian, (2012: 46) çalışmasında yatırımcıların rasyonel bir davranış sergilemesini engelleyen bahse konu önyargıları bilişsel ön yargılar ve duygusal ön yargılar olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırmıştır. Duygusal ön yargıların kaynağı dürtü veya sezgilerken, bilişsel önyargıların kaynağı hatalı bilişsel akıl yürütmelerdir. Pompian bilişsel ön yargıları "Bilişsel Uyumsuzluk, Muhafazakarlık, Doğrulama Yanlılığı, Temsiliyet, Kontrol Yanılsaması, Sonradan Bilme Yanlılığı, Zihinsel Muhasebe, Sabitleme ve Ayarlama, Çerçeveleme, Erişilebilirlik Yanlılığı, Kendine Atfetme, Sonuç, Yakın Zaman Önyargısı", olarak sıralamış, duygusal ön yargıları ise

"Kayıptan Kaçınma, Aşırı Güven, Öz Denetim Zayıflığı, Statüko Yanlılığı, Sahiplik Yanlılığı, Pişmanlıktan Kaçınma, Yakınlık Önyargısı" olarak belirtmiştir.

Sefil ve Çilingiroğlu'na (2011: 254-255) göre duygusal ön yargılara neden olan temel faktör kayıptan ve pişmanlıktan kaçınma dürtüsü iken; bilişsel önyargılara neden olan asıl sebep ise yatırımcının karar verme sürecinde kısayol oluşturma arayışı sonucunda meydana gelmektedir. Çalışmalarında temel duygusal ve bilişsel önyargıları aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere klasifiye etmişlerdir.

Tablo 2. 4: Temel Bilişsel ve Duygusal Eğilimler

	ÖNYARGI	TANIM
BİLİŞSEL	Çerçeveleme	Olayların sunuluş şekline bağlı farklı tepkiler verme
	Zihinsel Muhasebe	Varlıkları karakteristik özelliklerini yok sayarak gruplama
	Belirsizlikten Kaçınma	Belirsizlik durumlarında riskten kaçınma
	Muhafazakarlık	Yeni bilgileri yetersiz şekilde değerlendirme
	Temsiliyet	Yeni bilgileri, geçmiş bilgileri kullanarak değerlendirme
	Ulaşabilirlik	Varlıkları değerlendirirken kolay ulaşabilir bilgiyi kullanma
	Aşırı Güven	Sahip olunan bilgilerin doğruluğuna duyulan aşırı güven
	Doğrulama	Sahip olunan inançları doğrulayan bilgilere odaklanma
	Bilişsel Uyumsuzluk	Davranışları inançlarla bağdaştıramama
DUYGUSAL	İyimserlik	İyi sonuçlu senaryolara fazla odaklanma
	Yatkınlık	Değeri düşen varlığı elde tutup, değeri yükselen varlığı elden çıkarma
	Hakimiyet	Olayları kontrol edebilme gücünü olduğundan fazla algılama
	Sahiplik	Sahip olunan varlığa fazla değer biçme
	Statüko	Değişime direnç gösterme

Kaynak: A.g.e.: 255

2.2.10.1. Bilişsel Uyumsuzluk (Çelişki)

Bilişsel Çelişki veya Bilişsel Uyumsuzluk yatırımcıların rasyonel karar alma davranışını etkileyen psikolojik faktörlerden bir tanesi olup yatırımcıların varsayımlarının veya inançlarının doğru olmadığına dair delillerin ortaya konulmasından sonra yaşadıkları zihinsel çatışma ve bunun sonucu oluşan pişmanlık duygusunu ifade etmektedir (Shiller, 1999: 1314).

Bilişsel uyumsuzluğa dair tepkilerinin çoğunun temelinde, bireylerin kendilerini zeki ve iyi olarak görmeleri bulunmakta ve eğer bu görüntü ile çelişen deliller, bilgiler veya durumlar ortaya çıkacak olursa da çoğunluk ile kişiler bunları görmezden gelerek, reddederek veya diğer inançlarda değişiklikler yaparak kendilerine uyumlu hale getirerek uyumsuzluğu azaltmaya çalışırlar (Akerlof ve Dickens, 1982: 308). Bireylerin beyinleri, psikolojik acıyı azaltmak için yapmış oldukları yatırım tercihleri sonucu oluşan başarıya ilişkin inançlarını ayarlayacak, bunun sonucu olarak da yatırımcılar geçmişe yönelik performanslarını gerçek durumları ile değil olduğundan daha iyi durumda olarak hatırlayacaklardır (Baker ve Nofsinger, 2002: 101).

2013 yılında Bangladeş'te yapılan bir çalışmada bilişsel uyumsuzluğa yönelik olarak, yatırımcıların uyumsuzluğu meydana getiren çelişkili inançlardan kaçınmayı veya bunları göz ardı etmeyi ve tercih edilen inancı destekleyecek kanıt aramaya çalışmalarının olduğuna yönelik olarak sonuçlar ortaya koymuş, çalışmada yatırımcıların şirket analizi temelinde yaptıkları performans sonucunda şirketin yatırım için mevcut durumunun kötü sonuçlanmasına rağmen, şirketin hisse senedine ait geçmiş dönem fiyat performansının iyi olması nedeni ile güncel durum analizinin yatırımı desteklememesine rağmen söz konusu çalışma için yapılan anketi değerlendiren yatırımcıların %78' inin inançlarını temel alan yatırımı tercih ettikleri ve güncel analiz bilgilerini görmezden geldikleri ve farklı davrandıkları ortaya konulmuştur (Gupta ve Banik, 2013: 39).

Bilişsel uyumsuzluk bireylerin kendilerini psikolojik olarak rahatsız hissetmesine neden olmaktadır. Bilişsel uyumsuzluk hali nedeni ile oluşan bu rahatsız edici psikolojik durum bireyi uyumsuzluğun azaltılması ve giderilmesi yönünde motive eder ve uyumsuzluğun dahada artmasına neden olacak olası bilgilerden kaçınmasına yol açar. Bireyin uyumsuzluğu azaltma baskısına neden olan psikolojik durum uyumsuzluğun büyüklüğü ile doğru orantılı olup uyumsuzluğun büyüklüğü ne kadar artarsa uyumsuzluğun azaltma baskısı da o kadar artmaktadır. Bilişsel uyumsuzluğun büyüklüğü, uyumsuz olan biliş ile uyumlu ve uyumsuz olan bilişlerin sayısına ve uygunsuzluğuna bağlıdır (Harmon-Jones ve Mills, 1999: 3-4).

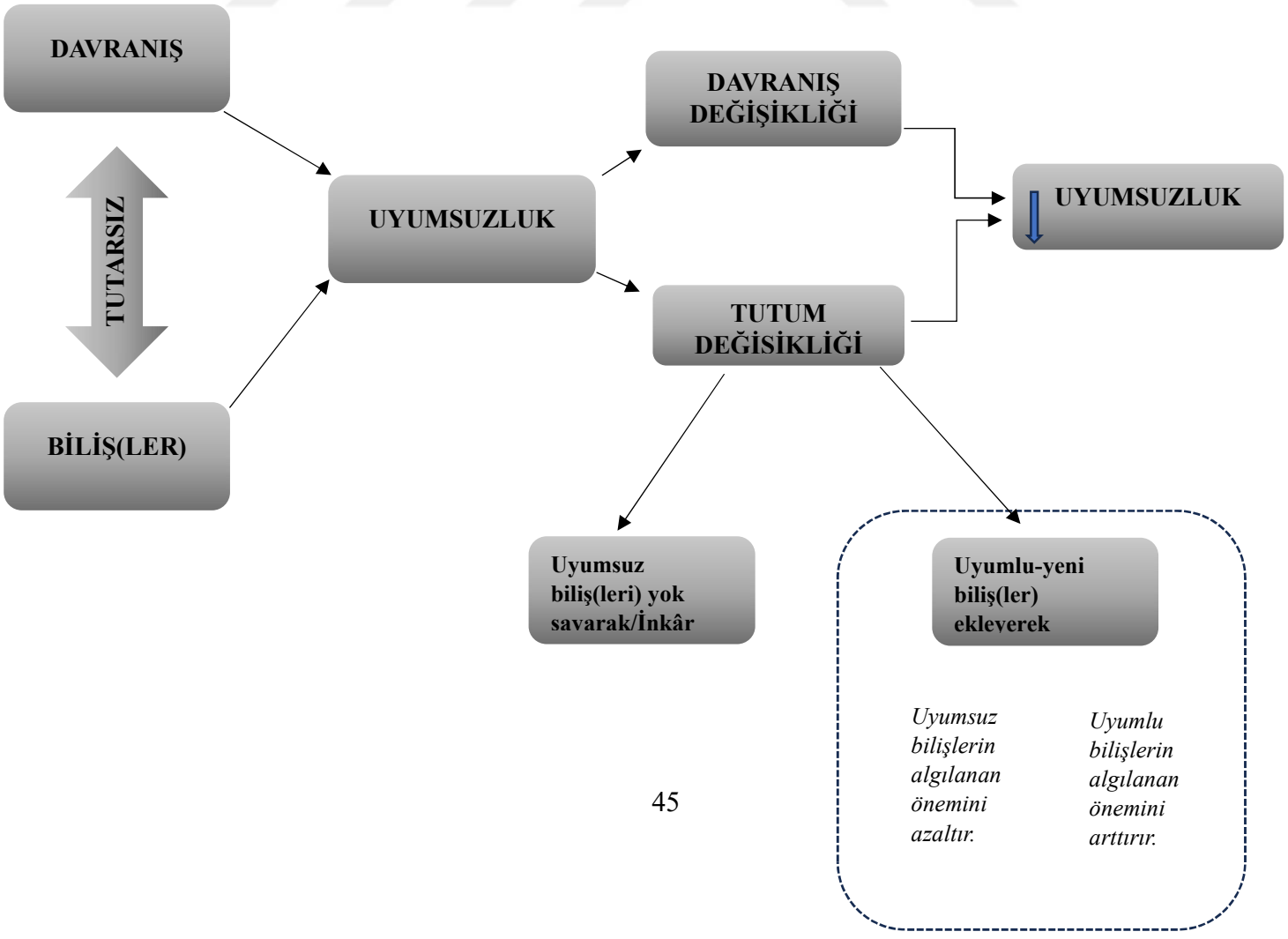
Söz konusu uyumsuzluk veya çelişki olarak adlandıracağımız durumu formül olarak göstermek gerekirse aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 294).

$$\text{Uyumsuzluk (Çelişki) Oranı} = \frac{\text{Uyumsuz (Çelişklili) Biliş Sayısı}}{\text{Uyumlu Biliş Sayısı} + \text{Uyumsuz (Çelişklili) Biliş Sayısı}}$$

Teorinin geliştiricisi olan Leon Festinger'in 1957 yılında ortaya koyduğu çalışmasına göre spesifik olarak bilişsel uyumsuzluğun azaltılma baskısının ne şekilde meydana geleceğini ortaya koyabilmek için, mevcut uyumsuzluğu ortadan kaldırabilecek veya azaltılabilecek olası yolları incelemek gerekir. Genel olarak denile bilir ki, eğer iki bilişsel unsur arasında uyumsuzluk bulunmakta ise, söz konusu unsurlardan birini değiştirerek bu uyumsuzluk ortadan kaldırılabilir. Burada önemli olan asıl unsur söz konusu değişikliğin ne şekilde gerçekleştirilebileceğidir. Bahse konu durumun gerçekleştirilebilmesinin çeşitli yolları olup, bunlar ilgili bilişsel unsurların nevi, türü ve toplam bilişsel unsurların bağlamı ile ilişkilidir (Festinger, 1957: 18-19).

Festinger bahse konu çalışmasında bilişsel uyumsuzluğu ortadan kaldırmanın veya azaltmanın metotlarını değinmiş ve bunları; davranışsal bilişsel unsuru değiştirmek, çevresel bilişsel unsuru değiştirmek ve yeni bir bilişsel unsur eklemek olarak belirtmiştir (Yücel, 2023: 13).

Bu doğrultuda bilişsel uyumsuzluk sürecini ve uyumsuzluğun baskılanmasına yönelik şekli tasvir aşağıdaki gibi meydana gelmektedir;

Şekil 2. 11: Bilişsel Uyumsuzluk Süreci

Kaynak: Yücel, 2017: 12

Söz konusu metotlardan davranışsal bilişsel unsuru değiştirmeye örnek vermek gerekirse sigara içen bir bireyin sigaranın sağlığa zararına yönelik bir bilgi edinmesinden sonra sigarayı bırakmasını örnek verebiliriz. Çevresel bilişsel unsuru değiştirmek için ise oturma odasında volta atan bir bireyin yürürken yerde bulunan belirli bir noktanın üzerine basmadan geçmeye çalışmasını hayal edelim; eğer kişi bu noktayı ortadan kaldırırsa çevresel nedenden kaynaklanan uyumsuzluğu da ortadan kaldırmış olacaktır. Yeni bir bilişsel uyum eklemek ise çok geniş bir yelpazeye sahip olup, eklenen her yeni bilişsel unsur uyumsuzluğun azaltılmasında kullanabilir. Sigara için bir kişinin sigaranın sağlıksız olduğuna dair bilgiye sahip olmasına rağmen, daha sonra otomobil kazalarındaki ölüm oranlarına yönelik istatistikleri öğrendiğinde sigara içmenin tehlikesinin göz ardı edilebileceğine kanaat getirmesi gibi (Festinger, 1957: 19-22).

Birey kendisindeki baskı netçisinde bilişsel yapılanma sürecine girecek ve bir düşünce yerine ona alternatif diğer bir düşünceyi seçecektir (Yolcuoğlu, 2018: 222). Bilişsel çelişkiyi azaltmaya yönelik olan davranışlar irrasyonel olarak tanımlanmakta olup, bu tanım esasında söz konusu davranışların bireylerin doğru bilgiyi ve gerçekleri öğrenmek ve sorunlarına gerçek ve doğru çözümler bulmalarını engellemesi neticesinde oluşmaktadır. Bu davranış şekli kişilerin egolarının savunmasına ve kendini haklı çıkarmasına yönelik hizmet etmeyi amaçlar. Böylelikle uyumsuzluğu ortadan kaldırarak veya azaltarak birey kendine ait olduğunu varsaydığı iyi, akıllı ve değerli olduğu imajını korumayı çalışır; fakat bu davranış nihayetinde kötü sonuçlar doğurabilir (Aranson, 2008: 192).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ TUTUM, FİNANSAL RİSK TOLERANS VE FİNANSAL OKURYAZARLIK YAKLAŞIMLARI

3.1. Dini Tutum Kavramı ve Kavramı Oluşturun Ana Unsurlar

Her bireyin davranışlarının merkezinde tutumları yattığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmada yatırımcıların inançlarına yönelik ölçümlerin yapılmasında dini tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu nedenle "Dini tutum" kavramını anlatmak, bu kavramı açıklamak içinde din ve tutum mefhumlarını öncelikli olarak tanımlamak ve sonrasında kavramın önemini ifade etmek gerekir.

3.1.1 Tutum Kavramının Tanımı

Bireylerin önemli ve dramatik pek çok sosyal davranışlarının nedeni olan tutumlar psikologlar tarafından önemli bir inceleme konusu olmuş (Krech ve Crutchfield, 1980: 180) ve 19. yy.' dan itibaren bilimsel açıdan incelenmeye başlanmıştır (Çöllü ve Öztürk, 2006: 376).

Latince kökenli olan *"aptus"* kelimesinden geliştirilmiş olan kavram ilk başlarda bir eylem için hazır, elverişli anlamında kullanılmış ve bu kullanım ile doğrudan gözlemlenebilir bir işi ima etmekte iken, günümüzde bu imlemleme geçerliliğini yitirmiş ve tutumun doğrudan gözlemlenemediği bununla birlikte gözlemlenen olan davranışlarımızın altında yatan bir yapı olduğu kabul edilmiştir (Hogg ve Vaughan, 2021: 162).

Kavram en başta kamusal ve bireysel olarak iki başlık altında incelenmişse de bilimsel süreç gelişimi içerisinde bu ayrım ortadan kalmış ve bireye atfedilen bir yönelim olarak kabul görmüştür (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2023: 130).

20. Yüzyılın başında sosyal psikolojinin kilit taşlarından biri olarak görülen ve hatta vazgeçilmezi olarak düşünülen tutum kavramı, Psikologlar ve sosyologlar için ortak bir araştırıma ve tartışma konusu olarak görülmüştür (Allport, 1935: 798).

Tutum kavramının İşletme Bilimi açısından güncel anlamda kabul gören bazı tanımları şu şekilde ifade edilmektedir:

Bir fikre veya nesneye karşı bireylerin kararlı bir şekilde pozitif veya negatif yönde sahip olabildikleri kanaatleri, hisleri ve eğilimleridir (Kotler ve Armstrong, 2018: 157). Başka bir anlatımla tutum bireylerin yaşamış oldukları deneyimler neticesinde belirli olgu, olay ve nesnelere karşı devamlılıkla gösterdikleri tavır ve davranışlardır (Özkalp ve Kırel, 2018: 105).

Tutum bireyin kanılara, objelere veya ortamlara yönelik olan müspet veya menfi bir şekilde tepkide bulunma yönelimi ile ilgili bir eğilimdir (Odabaşı ve Barış, 2019: 157). Kısaca tutumlar bireylerin bir şeye yönelik olan hislerini ifade etmektedir (Özkalp ve Kırel, 2018: 106). Tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere tutumlar soyut ve gözlemlenemezken, tutumların neticesinde oluşan davranışlar somut ve gözlemlenebilmekte olup bu doğrultuda davranışın arkasında yatan eğilim olan tutumu inceleyebilmemiz için kavramın ortaya çıkmasına neden olan ögeleri, yani tutumun bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenlerinin irdelenmesi gerekmektedir (Odabaşı ve Barış, 2019: 158-159).

Söz konusu bileşenleri tanımlamak gerekirse

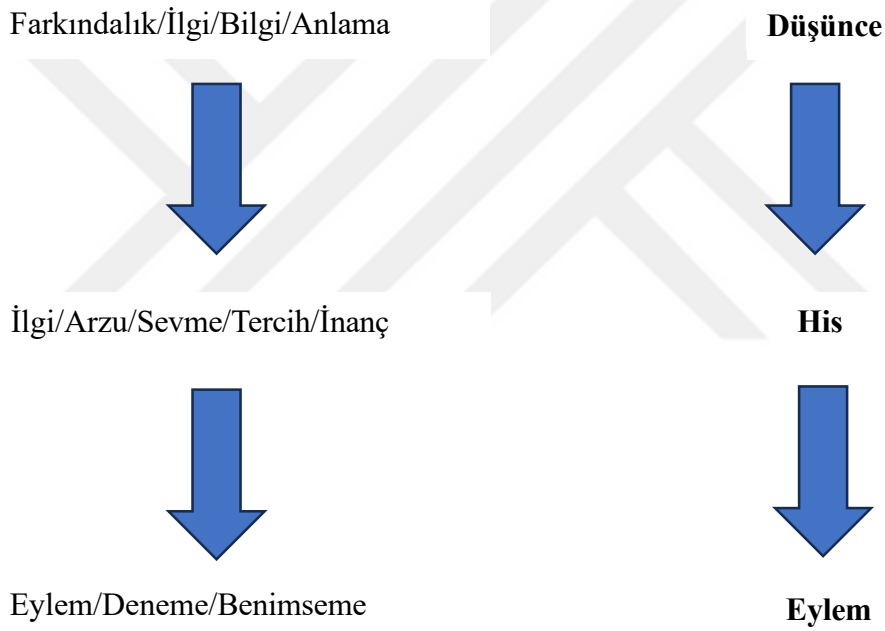
Bilişsel Bileşen: Tutumun oluşabilmesi için öncelikle bilişin meydana gelmesi gerekmektedir. Hakkında bilgi sahibi olunmayan olgu, nesne veya olay için tutumun gelişmesi söz konusu olamaz (Altunışık, Özdemir, ve Torlak, 2020: 133). Bir tutumun bilişsel bilişeni o tutumu geliştiren bireyin, tutumun olgu, olay veya nesnesine yönelik olan bilgi, kanaat ve inancından meydana gelmektedir (Özkalp ve Kırel, 2018: 107). Kısacası bilişsel bileşen tutumun yöneldiği objenin özellikleri ilgilidir (Aranson, Wilson, ve Akert, 2020: 358).

Duygusal Bileşen: Bireyin tutum göstereceği, obje, olgu ve olaylara yönelik olan değerlendirmeleri ve duygusundan meydana gelmektedir (Özkalp ve Kırel, 2018: 106). Tutumun yöneldiği objenin rasyonel olarak olumlu veya olumsuz yanlarının değerlendirilmesinden farklı olarak daha çok bireyin hissiyatına ve değerlerine dayanır (Aranson, Wilson, ve Akert, 2020: 358). Dolayısı ile bu kavram bireyin tutumun objesine yönelik heyecanı ile ilgilidir ve bu bileşen tutumu şekillendirir, devamlılığını sağlar ve itici yapar (Çöllü ve Öztürk, 2006: 381)**.**

Davranışsal Bileşen: Eylem yönlü olan bu bileşen tutumun konusuna yönelik olup, hiyerarşide kendisinden önde gelen bileşenler olan duygusal ve bilişsel bileşenler doğrultusunda aksiyon alma yönelimidir (Odabaşı ve Barış, 2019: 159). Bileşenler

arasında hareketler veya sözler ile gözlemlenme yetisine sahip olan davranışsal bileşen alışkanlıklar ve normlar ile ilgili olmasının yanı sıra tutum nesnesi ile doğrudan bağlantısı bulunmayan tutumların da tesirindedir (Çöllü ve Öztürk, 2006: 381-382). Bu doğrultuda davranışsal bileşenden söz ederken davranışı duygusal ve normatif yönlü olarak değerlendirmek gerekecektir; zira duygusal bir davranış, tutumun nesnesine direk yönelik olup bireyin tutumun konusunu sevmesi veya sevmemesi sonucu ortaya çıkarken, normatif davranış bireyin ait olduğu grup, kültürünün ona empoze etmiş olduğu değer, kanaat, inançlara dayalı olup, birey sevmemesine rağmen söz konusu değer ve inançlar doğrultusunda davranış olumlu görünüyorsa gerçekleştirir (A.g.e.: 382).

Bu doğrultuda tutumlar ile etkiler arasındaki hiyerarşi aşağıdaki gibi olacaktır:

Şekil 3. 1: Tutumlar ve Etkiler Arasındaki Hiyerarşi

Kaynak: Picton ve Broderick, 2001: 467

3.1.2. Din Kavramının Bilimsel Olarak Tanımı

Din mefhumu, insanların kesinlikle antropoteizm' in ön gördüğü şekilde olması gerekmeyen insanların gücünün üzerinde olan bir kudret ile ilişkisi şeklinde tanımlanabilir ve bu tanım perspektifinde bir yaratıcı, tanrı veya ilah gibi kavramların olması da zorunlu değildir. İnsanın kendisinden üstün olan bu güçle arasındaki ilişki, hisler, inanç esasları ve bu güce yönelen ibadetler şeklinde gerçekleşirken, söz konusu

olguların nedeni olarak insanın bu kudretin karşısında duyduğu korku ve yahut sonsuz hayranlığı yatmaktadır (Schimmel, 1955: 3).

İnsanlık tarihinin geçmişinde olduğu gibi, günümüzde de toplumsal yaşamın temel ögelerinden olan din kavramı, içinde yaşadığımız toplumu yönlendirmek ve etkilemekle kalmayıp eş zamanlı olarak onun değişimi ve evrilişi sürecinde pozitif veya negatif yönde kilit bir unsur olarak bulunmakta ve bu değişim sürecinde sadece etkileyen değil aynı zamanda etkilenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Okumuş, 201: 272). Etken ve edilgen olarak din sadece bireyle değil toplumun bütünü ile ilişkilidir.

Din, insanla bağlantılı bir fenomen olarak kültürel ve toplumsal yapıyı oluştururken aynı zamanda lisan ve iktisadi yapıyı etkiler; çünkü insan içinde yaşadığı toplumdan soyutlanamaz, bununla birlikte sadece insan kavramını betimleyen esas fonksiyonlar ile dini açıklamaya çalışmakta doğru bir yaklaşım değildir (Eliade, 1949/2003: 22). Din kavramı ele alınırken, dinin toplumsal çıkarları kişisel çıkarların yalnızca önünde tutmakla kalmadığı aynı zamanda kamusal fayda için bireyin kendi çıkarlarından fedakârlık etmesini de beklediği, dolayısı mefhumun bireysel bir kavramın ötesinde toplumsal bir kavram olduğu düşünürler tarafından ortaya konulmuştur (Şeriati, 2022: 116). Bu perspektiften ele alındığında dinin siyasi, ekonomik, sanatsal, bilişsel ve düşünsel olarak bireyden başlayarak toplumun tamamını kapsayıcı etkisinin var olduğunu söyleyebiliriz.

Tabi kavramın tanımlaması içerisinde şunu da belirtmek gerekir ki din dediğimizde sadece yalın bir inanç tanımı olan zihinsel süreçleri ortaya çıkaran düşünceler veya tasavvurlar sisteminden bahsetmekle kalmayıp aynı zamanda inancın getirmiş olduğu davranış kalıpları olan ayin olgusu da beraberce betimlenmektedir (Durkheim, 1912/ 2020: 31). Tarihsel süreç içerisinde bakıldığı zaman dinlerin büyük çoğunluğunda önemleri dönemlerine ve yerlerine göre değişiklik göstermekle beraber kurum, öğreti ve töreler olmak üzere üç yönün bulunduğu görülmektedir (Russell, 1935/2020: 12).

Din kelimesini köken bilim açısından ele aldığımızda ise Arâmice veya İbranice menşeili olduğu ve hüküm manasını ifade ettiği Arapçaya bu dillerden geçmiş olabileceği düşünülmekte, Arapçada ise örf ve adet manasını aldığı bugünkü anlamına ise Farsçaya geçtikten sonra kavuştuğu kanaat edilmekle birlikte İslam inancı açısından dini tarif etmek gerekirse, Peygamber efendimiz tarafından insanlara

bildirilen Allahu Teâla'nın emir ve buyurduklarına inanmak ve gereklerini yerine getirmektir (Pazarlı, 1972: 26).

Yukardaki tanımlamalardan yola çıkarak din kavramını basitçe tanımlamak gerekirse, söz konusu tanımlamalarında ortak olarak vurguladığı üzere kişilerin inançlarını ve bu inançlarının ortaya koyduğu bireysel ve toplumsal olarak doğru kabul olunan davranışları yerine getirmek, yanlış olarak kabul edilen davranışlardan uzak durmak ve inancın belirttiği ibadet ritüellerini ifa etmeyi kapsayan sistematik bir yapıyı ifade etmektedir. İnsanlık tarihinde din kavramının olmadığı bir dönemin varlığı soru işaretidir. İnsanlar için din kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olup, bireysel ve toplumsal hayatta büyük bir öneme sahiptir.

3.1.3. Dini Tutum Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar

İnsanların nasıl diğer davranışlarının arkasında tutumları yatmakta ise, din kavramına yönelik, mensubu ise bağlı bulundukları dinin inanç ve ibadet esaslarına yönelik davranışlarının da arkasında dini tutumları bulunmakta olup, söz konusu kavram din psikolojisi anabilim dalının araştırma konularından birini teşkil etmektedir (Peker, 2022: 147).

Dini tutum araştırmaları, bireylerin inançlarına yönelik olan yaşamlarının odağında bulunan psikolojik etkenleri ve yapıları ortaya koymaya çalışır (Hökelekli, vd., 2010: 5).

Literatürde yapılan tanımlara göre dini tutum bireyin dine yönelik olan düşüncelerini, hislerini ve davranışlarını tayin etme yöntemi olup; bu süreç içerisinde zihni unsurları teşkil eden bilgi ve inançları, hissiyatını yani duygularına yönelik olan unsurları teşkil eden bütününden veya bir kaidesine yönelik dinden hoşlanması veya hoşlanmaması ve pozitif veya negatif din ile ilgili davranışları içerir (Peker, 2022: 147).

Dünya üzerinde farklı bölge ve coğrafyalarda aynı din farklı görünümlere bürünebilirken, coğrafyadan bağımsız olarak aynı lokasyonda yaşayan kişiler arasında dahi aynı dine mensup olmalarına rağmen dinsel yaşamlarına ilişkin tutumları, beklentileri ve tecrübeleri de farklılık gösterebilmektedir (Yıldız ve Ergeshkyzy, 2018: 357).

Dindarlık tutumun davranışlara etkisini ölçmeye yönelik literatürde çok sayıda çalışma vardır. Bu tarz çalışmaların öncülleri arasında olan Allport ve Ross (1967: 432-443)

çalışması dini içselleştiren ve diğerleri arasında çeşitli etnik gruplara yönelik olarak ön yargılarında farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Khorakian, vd. (2024: 75-76) yaptığı araştırmada farklı dini tutumlara sahip kişilerin evsel gıda atıklarını önleme dolayısı ile gıda israfına yönelik davranışlarında farklılık olduğunu içsel dini yönelimleri yüksek olanların israftan kaçındığını belirtmişlerdir. Dini tutum ve bireylerin gündelik ve toplumsal davranışlarına yönelik çalışmaların yanı sıra bireylerin dini tutumlarının ekonomik ve finansal davranış kararlarına etkisine yönelik de çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Hong, vd. (2024: 6-10) yaptıkları çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde bireylerin din ve mezhepleri ile finansal davranış kararları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Benjamin, Choi ve Fisher (2016: 627-637) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada öğrencilerin dini inanç farklılıklarının ekonomik davranışlarına da etki ettiğini istatistiki olarak ortaya koymuşlardır. Ecer (2022: 260) çalışmasında Türkiye'deki bireylerin dini yönelimleri ile finansal tutumları arasında pozitif yönlü anlamlı zayıf bir istatistiki ilişkinin olduğunu göstermiştir. Güngör ve Güleç (2021: 12) Adıyaman ilindeki kamu personelleri üzerine yaptıkları çalışmada milli ve dini değerleri yüksek olan bireylerin risk konusunda diğer bireylere göre daha ihtiyatlı ve faiz konusunda daha hassas olduklarını belirtmişlerdir. İşgör ve Tatlı (2020: 212-214) katılım bankaları mudilerine yönelik yaptıkları çalışmada bankada İslami dini kurallarına uymayan ürün ve hizmetlerin faaliyete geçirilmesi durumunda dindarlık düzeyi yüksek olan müşterilerin hesaplarını kapatacaklarını ifade ettiklerini tespit etmişlerdir. Yapılan çok sayıda çalışma bireylerin finansal davranış kararlarına inançlarının yön verdiğini ortaya koymuştur.

3.2. Finansal Okuryazarlık Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar

Dünya tarihinde iletişimin artması, küreselleşmenin artan bir hız ile ilerlemesi bu süreç içerisinde serbest sermaye, iş gücü ve bunlara dayalı olan ekonomik ve finansal liberalizasyonun etkisi ile geçtiğimiz son yarım yüzyıl içerisinde toplumlar, politik, iktisadi, finansal ve kültürel açılardan radikal değişimler geçirmiş olup bu gelişmelerin sonucunda hayatımıza katılan kavramlardan birinin de finansal okuryazarlık olduğunu söyleyebiliriz (Tetik, 2019: 3509).

Finansal okuryazarlık en başta kişinin paranın idaresi ve kullanımına yönelik bilgi edinme, bilinçli bir şekilde değerlendirme ve kararlar almaya yönelik yeterliliğini ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır (Noctor, Stoney, ve Stradling, 1992: 4). Terim günümüzde farklı şekillerde ifade edilse de en temel anlamda kişilerin gelir ve giderlerini yönetmeye yönelik bilgi, becerisi kısacası bu konudaki olgunluğu ile ilgilidir (Sezici ve Çelikkol, 2016: 421).

Kavram literatürde görece yeni olmasından dolayı gelişme aşamasında olup bilimsel çevrelerce fikir birliğine varılmış bir tanımlamaya haiz olmayıp, terimin farklı ülkelerde farklı araştırmacılar tarafından değişik ifadelerle kullanıldığına rastlamak mümkündür ve bu konuda örnek vermek gerekirse "finansal yeterlilik" (financial capability) Kanada ve İngiltere'de, "finansal okuryazarlık" (financial literacy) Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya başta olmak üzere bazı diğer ülkelerde kullanılırken, "finansal farkındalık" (financial awareness), "finansal eğitim" (financial education) kavramlarının da bazı araştırmacı ve kurumlar tarafından tercih edildiği, Türkiye'de ise İngilizcedeki "financial literacy" kavramının dilimizdeki karşılığı olan "finansal okuryazarlık" çevirisinin akademik çevrelerce kabul gördüğü, bununla beraber Türkiye'de bazı ekonomist ve araştırmacıların Türk Dil Kurumunun tavsiye ettiği "mali okuryazarlık" mefhumunu kullandığı da görülmektedir (Kaderli, Gümüş ve Eskici, 2016: 92).

Finansal okuryazarlık teriminin üzerinde mutabakat sağlanamamakla birlikte kavramın çeşitli araştırmacılar ve kurumlar tarafından yapılan tanımları da farklılık göstermektedir. Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü (OECD) finansal okuryazarlığı finansal eğitim kavramı ile ilişkilendirerek tanımı finansal yatırımcı ve tüketicilerin finansal enstrümanları veya ürünleri anlama ve kavrayabilme yetilerini artırdığı, bu konuda enformasyon, yönerge veya objektif tavsiyeler aracılığıyla finansal tehditler, finansal fırsatlar, finansal seçimler bakımından bilinç düzeylerini arttırdıkları, gerektiği zaman finansal konularda yardım için nereye, kime, ne zaman, nasıl başvuru yapmaları gerektiğini bilmelerini ve son olarak finansal refah seviyelerini artırmak için gerekli olan diğer almaları gereken aksiyonları geliştirdikleri süreç olarak tanımlar (Lusardi, 2006: 1-9).

Bunla beraber finansal okuryazarlığı bireysel anlamda tanımlayan bir görüşe göre kavram; bireylerin refah düzeylerine etki eden, kişisel finansal durumlarını etkileyen koşullar üzerine okuma yapabilme, analiz edebilme, yönetebilme ve iletişim kurabilme

yeteneği olup, aynı zamanda baskı altında veya rahatsız edici durumlarda bile finansal seçimlerinde ayırt edebilme kabiliyetine, para ve diğer finansal konuları müzakere edebilme yeteneğine, gelecek için planlama yapa bilme ve günlük finansal kararlarını etkileyen genel ekonomik olaylar da dahil olmak üzere birçok finansal konuda uygun şekilde yanıt verebilme kabiliyetini de içermektedir (Vitt, vd., 2000: XII).

Daha kısa ve yalın olan başka bir tanıma göre ise finansal okuryazarlık, günlük hayatımızda her gün karşılaşabileceğimiz finansal konular ve zorluklar karşısında başa çıkabilmemiz için gereken bilgi ve becerileri ifade etmektedir (Sohn, vd., 2012: 969).

2003 yılında Hopley tarafından "Finansal Okuryazarlık: Nedir ve Onu Bu Kadar Önemli Yapan Nedir?" adlı çalışmada ilgili tarihte Amerika Birleşik Devletleri Federal Rezerv Başkanı olarak görev yapan Alan Greenspan'dan yapılan alıntıda belirttiği üzere; finansal okuryazarlık vatandaşlık ile ekonomik güvenlik arasında önemli bir bağ olup, toplumsal kuruluşlar, eğitim kurumları ve özel işletmeler arasında köprüler kuran, yeni teknolojik ve finansal araçlara yönelik tanınırlığı artırarak bu sayede bireysel ekonomik refahı artırmak hedefinin en temel ögesi ve aynı zamanda bilgiye dayalı bir ekonominin zorluklarını en iyi şeklide karşılamaya yönelik önemli bir etkendir. Hopley aynı çalışmada finansal okuryazarlığın gelişmesine yön veren finansal eğitim ile ilgili yaptığı anket sonuçlarına değinmiş buna göre katılan bireylerin finansal okuryazarlığın, bankaların ürün ve hizmetlerinin bir bileşeni olarak gördüğü, katılımcılar için erken müdahalenin esas olduğu, yetişkinlerin finansal eğitim ile ilgili bir programa ancak olumlu sonuçlar verdiği zaman katılabileceği ve bu programların yetişkinlere göre uyarlanmış eğlenceli, süreli, ulaşılabilir olması gerektiğini belirtilmekle birlikte finansal eğitimin erken yaşlarda başlamasının ve ileri yaşlarda bulunan bireylere kadar ulaşmasının önemini vurgulamıştır (Hopley, 2003: 2-9).

Yıllar içerisinde finansal okuryazarlığa verilen önem artmış olup, bunun başlıca nedeni ise kişilerin finansal davranışlarına nasıl yön verdiğinin görülmesi ve bunun bireysel olduğu kadar toplumsal etkisinin de ortaya konulmasındandır. Gelişen teknolojik ilerlemelerin, finansal sistem üzerindeki etkisine yönelik olarak finansal piyasalardaki ürün ve hizmet farklılaşması, piyasaların derinliğinin ve karmaşıklığının artmasına neden olmuş, bu doğrultuda günümüzde bireylerin finansal bilgi ve farkındalık seviyelerini yükseltmeleri de gereklilik halini almıştır (Bağlıoğlu, 2019: 1).

Finansal okur yazarlığın bireylerin finansal davranış kararı üzerine etkisine dair çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Clark, Lusardi ve Mitchell (2014: 15-16) emeklilik fonlarına yatırım yapan bireyler üzerine yaptıkları çalışmada finansal okuryazarlık ve finansal bilgi düzeyi yüksek olan yatırımcıların fonlarını diğer yatırımcıları göre daha sofistike ve iyi yönettiklerini bunun sonucu olarak daha iyi bir fon yapısı ve yüksek kârlı bir portföy oluştuduklarını ortaya koymuşlarıdır. Robb ve Woodyard (2011: 65-68) bireysel yatırımcılar üzerinde yaptıkları araştırmada finansal bilgi düzeyinin finansal davranış kararı üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymuş bunula beraber, yaptıkları analiz sonucunda gelir, finansal güven, finansal tatmin ve finansal bilgi arasında istatistiki olarak çeşitli düzeylerde anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermişlerdir. Yılmaz ve Kaymakçı (2021: 154-160) lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin finansal davranış kararı farklılıklarında finansal okuryazarlık seviyelerinin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Sumer ve Gövdeli (2020: 90-97) benzer bir çalışmayı lisans öğrencileri üzerinde uygulamış finansal okur yazarlık ile cinsiyet, finansal davranış ile cinsiyet ve finansal davranış ile okunulan bölüm arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Bilir ve Ergün (2024: 467-470) çeşitli meslek grupları üzerinde yaptıkları bir çalışmada bireylerin meslekleri ile finansal okuryazarlık tutum ve davranış düzeyi arasında istatistiki anlamda anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalar finansal okuryazarlık seviyelerinin bireylerin finansal davranış kararlarına yüksek düzeyde etki ettiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Finansal Risk Tolerans Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar

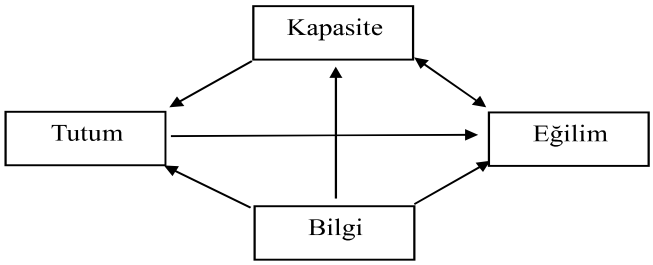
Finansal karar alma sürecinin önemli etkenlerinden bir tanesi olan finansal risk toleransı, bireyin finansal kararlarını alırken kabullenmiş olduğu belirsizliğin maksimum miktarı olarak tanımlanabilirken, bu kavram kişinin sosyal ve ekonomik hayatının neredeyse her alanına kadar uzanabilir; zira bireylerin yatırımlarını nasıl yönettiklerini, finansal kararları nasıl aldıklarını ve geleceklerini nasıl planladıklarını doğrudan etkilemektedir (Grable, 2000: 625).

Her ne kadar mutlak bağlam sayısı üzerinde bazı anlaşmazlıklar olsa da, araştırmacıların çoğu, kumar ve yatırım alanlarında bireylerin risk tercihlerinde farklılıklar olabilmesine rağmen finansal ve parasal risk alanındaki davranışlarda bazı düzenliliklerin bulunduğu konusunda hem fikir olup, bunu meydana getiren risk toleransının değerlendirilmesinin doğru anlamda yapılmasının tüketiciler,

pazarlamacılar ve finansal danışmanlar açısından çok önemli sonuçlar meydana getirebileceği kanaatine varmışlardır (Grable, vd., 2009: 398).

Finansal risk tolerans düzeyi yatırımcıların yatırımın getiri boyutuna ne derecede önem verdiğine dair de bilgi vermektedir. Bu toleransın yüksek olduğu yatırımcıların diğer yatırımcılara göre profesyonel yatırım danışmanlarına güven düzeyinin daha yüksek olduğu ve yatırımın getiri boyutuna verdikleri önem düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Akgüneş, 2018: 7). Düşük risk toleransına sahip olarak nitelendirilen bireylerin, yüksek risk toleransına sahip bireylere kıyasla yatırım davranışlarında daha az özgüvenli, daha az agresif ve riskli finansal durumlardan kaçınan muhafazakâr yatırım eğiliminde oldukları tespit edilmiştir (Grable ve Lytton, 1999: 176).

Finansal risk tolerans temelde dört bileşenden oluşmaktadır. Bunlar risk eğilimi, risk tutumu, risk kapasitesi ve risk bilgisidir. Risk eğilimi kavramı temel olarak bize yatırımcıların karşılaşmış oldukları finansal durumlar karşısında gerçekte almış oldukları real ve somut kararları belirtmektedir. Risk eğiliminin tek başına risk toleransının belirleyicisi olduğunu varsaymak doğru bir yaklaşım olmayabilir; zira yatırımcı geçmişte kendisinin gerçek risk toleransına uygun olmayan davranışlar da sergilemiş olabilir ki bu doğrultuda sadece yatırımcının geçmiş yatırımları kişinin risk toleransını ortaya koymamaktadır. Bileşenlerden risk tutumu ise aslında risk toleransları denildiğinde insanların aklına ilk gelen ve belki de risk toleransı ile eş anlamlı olarak kullandıkları kavram olabilir; çünkü bu kavram risk eğiliminden farklı olarak bireylerin geçmiş dönemdeki yatırımlarından öte mevcut durumda bilimsel olarak hazırlanmış kavramlara verdikleri cevaplara neticesinde belirlenmektedir. Bir diğer unsur olan risk kapasitesi ise kişinin mali durumu ile ilgili olup, yatırımcının mali durumun karşılayabileceği riski ifade etmektedir. Son bileşen olan risk bilgisi ise yatırımcının getiri ile riskin dengesini ne ölçüde ölçebildiği, doğru finansal planlamalarla hedeflerine ulaşabilme becerisine sahip olup olmadığını, kısaca riskin doğasını doğru anlayıp anlamadığı ile ilişkilidir. Bu bileşenlerin her biri belli bir ölçüde birbirleri ile ilişki içerisindedir (Cordell, 2001: 36-40). Finansal risk toleransın bileşenleri arasındaki ilişkiyi aşağıdaki şekildeki gibi gösterebiliriz.

Şekil 3. 2: Finansal Risk Tolerans Bileşenleri Arasındaki İlişkiyi Gösterir Şema

Kaynak: A.g.e.: 39

Finansal risk toleransı kavramı ile ilgili bir diğer değinilmesi gereken konu yatırımcıların risk toleransını etkileyen faktörlerdir. Bu etki faktörlerinin bir kısmı yatırımcıların kendi kişilik ve psikolojik özellikleri ile ilgili iken diğer dışsal olan faktörler ise demografik ve sosyoekonomiktir (Anbar ve Eker, 2009: 130).

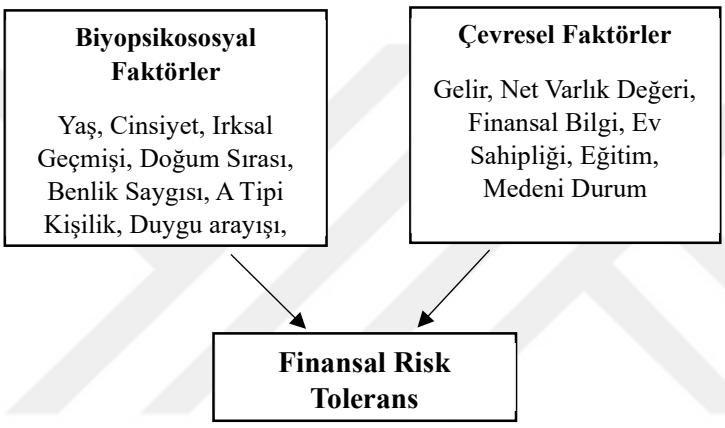
Yatırımcıların finansal risk toleransına etki eden bahse konu ana faktörlerin alt boyutlarını da bir tablo biçiminde özetlemek gerekirse şu şekilde oluşacaktır (Yazgan ve Yıldırım, 2022: 125).

Tablo 3. 1: Finansal Risk Toleransını Etkileyen Faktörler

Risk Toleransını Etkileyen Faktörler	**Risk Toleransını Etkileyen Faktörlerin Ana Bileşenleri**
Demografik Faktörler	Cinsiyet Yaş Irk Medeni Durum Çocuk Sayısı Eğitim Düzeyi Meslek
Sosyo-Ekonomik Faktörler	Gelir seviyesi İlk veya tek çocuk olma Miras beklentisi Finansal Bilgi Seviyesi Net Mal varlığı Sağlık Durumu Ekonomik Beklentiler
Psikolojik Faktörler	Geçmiş Tecrübeler Yaşanmış Deneyimler Kişilik Özellikleri Duygusal Faktörler Heuristikler (Sezgisel faktörler)

Kaynak: Ag.e.: 125

Söz konusu faktörler ile ilgili yapılan bir başka çalışma ise bu faktörleri çevresel ve biyopsikososyol olarak sınıflandırmıştır. Bu çalışmaya göre çevresel etkenler kişinin geliri, net varlığı, ev sahibi olup olmama durumu, finansal bilgisi, eğitim durumu ve medeni durumu olarak ele alınmış, biyopsiksosyal faktörler olarak da kişinin yaşı, cinsiyeti, etnik kökeni, doğum sırası, öz saygısı, a tipi kişilik olup olmaması, duygu arayışı, finansal tatmini olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre çevresel faktörler ile biyopisikososyal faktörler arasında ilişki bulunmakla beraber kişinin finansal risk toleransına çevresel faktörlerin etkisinin biyopsikososyal faktörlere oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Grable ve Joo, 2004: 73-83). Etki ilişkisini aşağıdaki şekildeki gibi gösterebiliriz.

Şekil 3. 3: Finansal Risk Toleransının Belirleyici Unsurları

Kaynak : Ag.e.: 76

Finansal risk toleransın finansal davranış kararına etkisi üzerine farklı ülkelerde farklı koşullarda ve farklı demografik özelliklere sahip yatırımcı özelinde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Heo, Rabbani ve Grable (2021: 5-6) yaptıkları çalışmada pandemi öncesi ve sonrasında yatırımcıların risk rtolerası ve risk alma isteklerinde farklılıklar meydana geldiğini ve bunun sonucu olarak bireylerin yatırım kararlarında da parelel yönde değişiklikler olduğunu belirtmişlerdir. Yuvaraj ve Venugopal (2023: 10-17) Hindistanda Tamil Nadu eyaletine bağlı Chennai ve Coimbatore şehirlerinde yerleşik bireylerlerin yatırım niyetlerinin fiili yatırım davranışına dönüşümünü inceledikleri çalışmalarında finansal okur yazarlıklığın ve finansal risk toleransın yüksek anlamlılık derecesinde düzenleyici etkiye sahip olduklarını ortaya koymuştur. Mutlu ve Özer (2022: 344) 18 yaş üzeri bireysel yatırımcılar düzeyinde yaptıktıkları çalışmada güven, finansal okuryazarlık ve finansal risk tolerasnın bireylerin risk alma tutumlarına

etkisini araştırmış, sonuç olarak finansal risk alma tutumuna enfazla etki eden değişkenin finansal risk toleransı olduğunu ortaya koymuşlardır. Uçkun ve Lokman (2021: 166-167) yaptıkları çalışmada kripto para borsalarında yatırım yapan bireylerin çoğunun risk tolerans eşiklerinin üst seviyede ve risk iştahlarının yüksek düzeyde olduğunu belirlemişlerdir. Bireylerin finansal risk toleransının farklı etkenler altında farklı dereceler alabildiği bununla beraber bireylerin finansal davranış kararlarına etkisinin yüksek olduğu bu tarz çalışmalarla sıklıkla ortaya konmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNANCIN YATIRIM KARARLARINA ETKİSİ: BULGULAR

4.1. Araştırma Modeli ve Yöntemi

Geleneksel finans teorileri insanı rasyonel bir varlık olarak kabul etmekte ve yatırımlarına yönelik verdikleri kararları hem bu rasyonaliteye ve hem de piyasadaki bütün bilgiye zamanında edinerek verdiklerini varsaymaktadır. Geleneksel finans teorilerinin geliştirdikleri bütün modeller bu varsayımlara dayanarak oluşturulmuştur. Fakat yapılan araştırmalar göstermektedir ki birçok durumda bu geliştirilen finans modelleri piyasaya uymamak ile birlikte anomaliler ve yatırımcılarda irrasyonel davranışlar görülmektedir. Dolayısı ile geleneksel finans teorilerinin geliştirmiş olduğu modeller ve modern portföy teorisi bu anomali ve rasyonel olmayan bu davranış biçimlerini açıklamakta yeterli olamamış ve yapılan yeni çalışmalar ile önemli bulgulara ulaşılmış ve "Davranışsal Finans'ın" temelleri atılmıştır. Farklı bir bakış açısı ile "Davranışsal Finans" yatırımcıların tamamen rasyonel değil "normal" varlıklar olduğunu, piyasadaki tüm bilgiye zamanında sahip olamaya bileceklerini, yatırım kararlarında sadece risk ve getirinin değil bunun haricinde çok sayıda etkenin var olduğunu ve bireylerin farklı tatmin düzeylerinin bulunduğunu dolayısı ile bu farklı etkenlerinde dikkate alınması gerektiğini göstermiştir (Kıyılar ve Akkaya, 2016: 110).

Davranışsal finans bağlamında bu farklılar arasında kişinin psikolojik, bilişsel ve duygusal yapısından kaynaklanan faktörlerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda yatırımcıların inançları da bu faktörlerden bir tanesi konumunda bulunup, bireyin yatırım kararlarında etkisi olduğuna yönelik çalışmalar mevcuttur. Türkiye'de ve dünyada yatırımcıların inançlarına yönelik yatırım tercihlerini yönlendirebilecek, platform (İslami borsa endeksleri, Hristiyan borsa endeksleri, Yahudi borsa endeksleri vb.) ve ürünler ortaya konmuş olmasına rağmen bu faktör gerçek anlamda da kişilerin yatırım kararlarını etkilemekte midir?

Bir başka soru olarak profesyonel anlamda finans kurumunda çalışarak bu alanda kendilerine kariyer yapmış bireyler ile bu sektörde çalışmayan kişilerin yatırım kararlarında bu bağlamda farklılık söz konusu mudur? Bununla birlikte yatırım

kararlarında önemli bir rol oynayan finansal okuryazarlık ve finansal risk tolerans düzeyinin inanç yatırım ilişkisinde etkinliği var mıdır?

Bu sorulardan hareketle tezin konusu Türkiye özelinde belirlediğimiz iki farklı grubun finansal okuryazarlık ve finansal risk tolerans değişkenlerinin de dahil olduğu bir bağlamda inançları doğrultusunda yatırım kararlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığıdır.

Araştırmanın amacı yatırımcıların yatırım kararlarına yönelik davranışlarında inançlarının etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Ayrıca bu davranış biçiminin profesyonel meslek yaşamları finans sektöründe olan kişiler ile, söz konusu sektör dışında istihdam edilen bireyler arasında davranış farklılığı olup olmadığını davranışsal finans çerçevesinde incelemek, finansal risk toleransının ve finansal okuryazarlığın söz konusu çerçevede etkisinin olup olmadığını belirlemek de araştırmanın diğer amaçlarındandır.

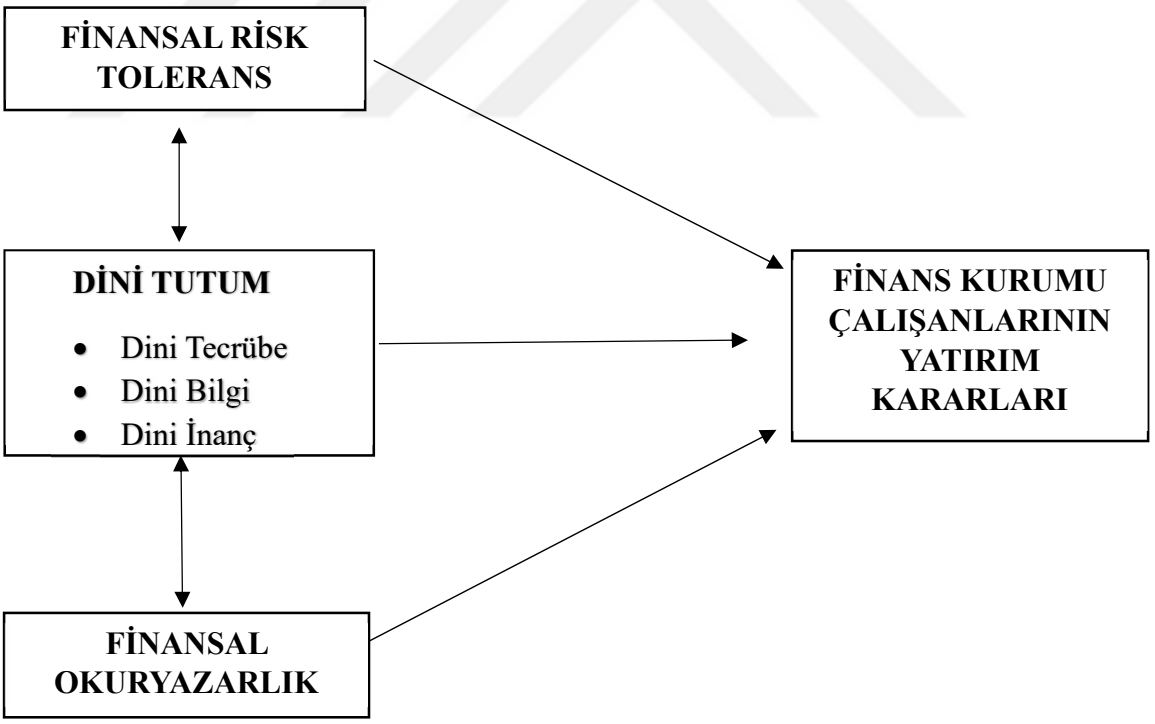
Davranışsal Finans bağlamında literatür incelemesi yapıldığında çok sayıda çalışma bulunmakla beraber finans sektöründe profesyonel anlamda çalışanlar ile bu sektörde çalışmayan yatırımcılar arasında davranış farklılaşması olup olmadığı konusuna yönelik olarak bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma sonucunda ulaşılacak sonuçların söz konusu farklılıklara ilişkin bilgi sağlaması yönüyle literatüre ve finans yöneticilerine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak seçilen anket, 1-15 Mayıs 2024 tarihleri arasında Türkiye'de finans kurumunda çalışanlar ile 16-31 Mayıs 2024 tarihleri arasında 18 yaşından büyük ve finans kurumunda çalışmayan bireysel yatırımcılara uygulanmıştır. Araştırmanın sadece bu iki grup üzerinde ve belirli zaman aralıklarında uygulanması nedeni ile kısıtlar içermektedir.

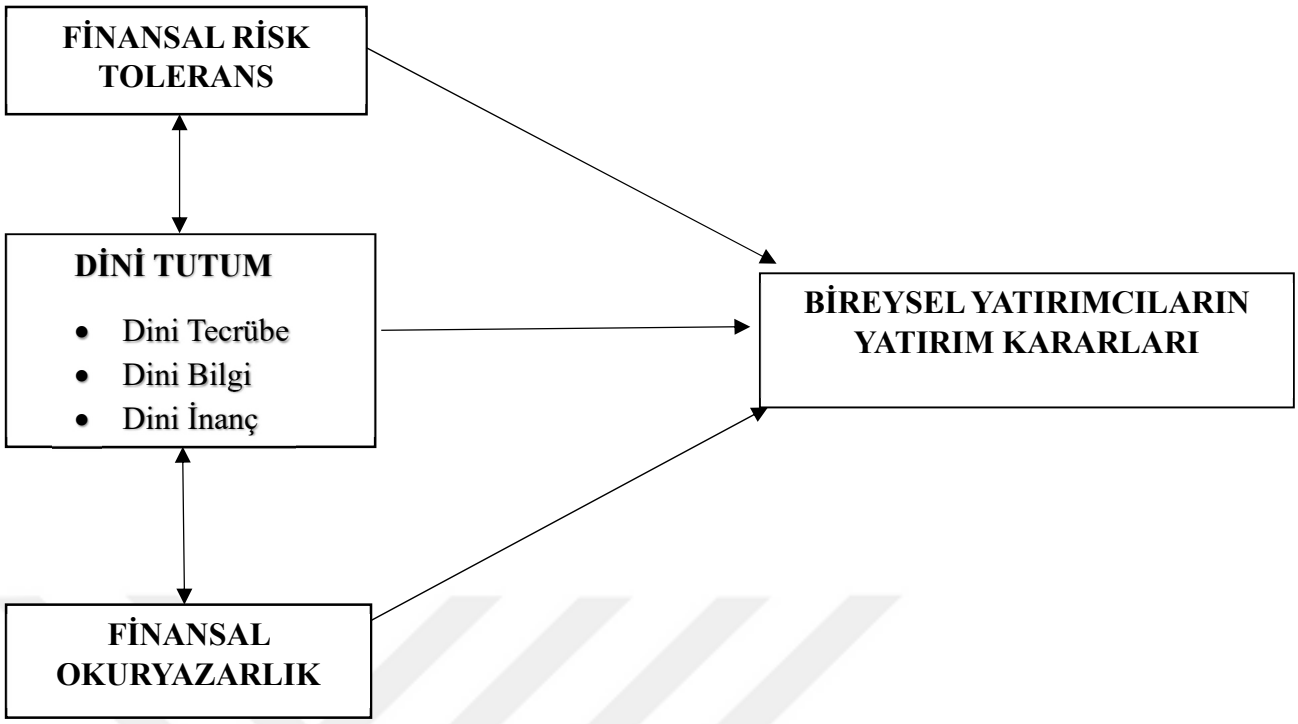
Araştırmada yatırımcıların yatırım kararlarına yönelik davranışlarında inançlarının etkisinin olup olmadığını, bu davranış biçiminin profesyonel meslek yaşamları finans sektöründe olan kişiler ile, söz konusu sektör dışında istihdam edilen bireylerde farklılık olup olmadığına bakılmış; bu bağlamda iki örneklem grubu tespit edilmiş, tespit edilen örneklem grubundan ilki finans kurumunda çalışan, diğeri ise finans kurumunda çalışmayan 18 yaş üzeri katılımcılardan seçilmiş ve bu doğrultuda risk tolerans, finansal okuryazarlığın da konu üzerindeki etkisinin olup olmadığı ve profesyonel anlamda finans kurumunda çalışanlar ile çalışmayan yatırımcıların

davranış farklılığı sergileyip sergilemedikleri incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Araştırmalarda oluşturulan tanımsal modellerin ana amacı araştırmaya konu olan olayın, söz konusu olay ile ilgili değişkenlerin ve değişkenler arasındaki ilişkilerin tanımını yapmak ve yapılan neticesinde ortaya konulan sonuçlarla ileriye dönük öngörüler ortaya koymaktır (Narcı, 2020: 76). Araştırma ile ilgili bu bölümde inceleme konumuza dair oluşturulan model ve hipotezler ile araştırmanın evreni, örneklemi, veri toplamaya dair yöntem, anket formları ve analizler ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Araştırma modelleri üç bağımsız değişken ve iki grup üzerinde incelenen yatırım kararı bağımlı değişkeninden meydana gelmektedir. Temelde modeller inancın yatırım kararlarına etkisinin olup olmadığını ölçmeyi hedeflemekte ve bu doğrultuda finans kurumlarında çalışanlar ile finans kurumunda çalışmayan bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında farklılık olup olmadığını ve yine Finansal risk tolerans ile, finansal okuryazarlığın bu bağlamda etkisinin olup olmadığını ortaya koymaya yöneliktir.

Şekil 4. 1: Araştırma Modeli (Finans Kurumunda Çalışanlar İçin)

Şekil 4. 2: Araştırma Modeli (Finans Kurumunda Çalışmayanlar İçin)

Araştırma modellerini oluşturan hipotezler ise aşağıdaki gibidir:

- H_1: Finansal Risk Toleransının Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır
- H_2: Dini Tutumun Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır
- H_3: Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır
- H_4: Finansal Risk Toleransının Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır
- H_5: Dini Tutumun Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır
- H_6: Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır
- H_7: Finansal Risk Toleransı ile Dini Tutum Arasında Pozitif İlişki Vardır
- H_8: Dini Tutum İle Finansal Okuryazarlık Arasında Pozitif İlişki Vardır
- H_9: Finansal Risk Toleransı İle Finansal Okuryazarlık Arasında Pozitif İlişki Vardır

Araştırmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren finans sektöründeki kurumlarda çalışanlar ile bireysel yatırımcılar oluşturmaktadır. Finans çatısı altında Türkiye'de faaliyet gösteren Bankaların bilgileri incelendiğinde Türkiye Bankalar Birliği'nin Temmuz ayında yayınladığı haziran 2024 dönemi mevduat, kalkınma ve yatırım bankalarının çalışan ve şube sayılarına yönelik istatistiki rapora göre söz konusu nitelikte bankalarda çalışan toplam kişi sayısı 189.592 kişi (www.tbb.org.tr, 2024) ve Türkiye Katılım Bankalar Birliği'nin banka ve sektör bilgilerine yönelik yayınladığı 2024 ocak ayı verilerine göre bahse konu nitelikteki bankalarda çalışan toplam kişi sayısı 20.806 kişidir (www.tkbb.org.tr, 2024).

Merkezi Kayıt Kuruluşunun veri analiz platformunda yayınladığı bilgiye göre 2024 ağustos ayında toplam yatırımcı sayısı 35.703.055 kişi, bakiyeli yatırımcı sayısı 10.952.921 kişi, pay senetlerinde yatırım yapan gerçek kişi yatırımcı sayısı 7.407.786, yatırım fonunda yatırım gerçekleştiren gerçek kişi sayısı 5.024.561 olarak gerçekleşmiştir (www.mkk.com.tr, 2024).

Söz konusu çalışma dijital ortam üzerinden E-posta, WhatsApp gibi iletişim araçları ve kartopu yöntemi kullanılarak katılımcı gruplarından finansal kurum çalışanlarına 1-15 Mayıs 2024 tarihleri arasında, bireysel yatırımcılara da 16-31 Mayıs 2024 tarihleri arasında online olarak uygulanmıştır. Bahse konu çalışma ile ilgili olarak finans kurumu çalışanlarından 421 adet, finansal kurum çalışanı olmayan bireysel yatırımcılardan da 472 adet kullanılabilir anket sonucu elde edilmiş olup, katılımcıların tamamı 18 yaş üstü ve örneklem için uygun nitelikte olup, soruların tamamının cevaplandığı görülmektedir. Anket verilerinin analizi SPSS istatistik programı ve AMOS yapısal eşitlik programı ile analize tabi tutulmuştur.

Tablo 4. 1: Evren Büyüklüğüne Göre Örneklem Tablosu (α= ,05 için)

Evren Büyüklüğü	**+-0.03 örnekleme hatası (d)**			**+-0.05 örnekleme hatası (d)**			**+-0.10 örnekleme hatası (d)**		
	p=0.5	**p=0.8**	**p=0.3**	**p=0.5**	**p=0.8**	**p=0.3**	**p=0.5**	**p=0.8**	**p=0.3**
	q=0.5	**q=0.2**	**q=0.7**	**q=0.5**	**q=0.2**	**q=0.7**	**q=0.5**	**q=0.2**	**q=0.7**
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1.000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2.500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5.000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10.000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25.000	1.023	665	865	378	244	319	96	61	80

50.000	1.045	674	881	381	245	321	96	61	81
100.000	1.056	678	888	383	245	322	96	61	81
1.000.000	1.066	682	896	384	246	323	96	61	81
100.000.000	1.067	683	896	384	245	323	96	61	81

p değeri: İncelenen olayın gerçekleşme olasılığı, q değeri (1-p): İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı.

Araştırmanın veri toplama yöntemi olarak beş cevap seçeneği olan likert ölçeğine dayalı anket kullanılmış olup, cevapların seçenekleri 1 ile 5 arasında önem sırasına göre oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ölçeklerden Finansal Risk Tolerans Ölçeği, İslami Dindarlık tutum Ölçeği, Finansal Davranış Karar Ölçeği' ne ait cevapların sıralaması 1 "Kesinlikle Katılmıyorum", 2 "Katılmıyorum", 3 "kararsızım", 4 "Katılıyorum", 5 "Kesinlikle Katılıyorum" arasında sunulmuş, Finansal Okuryazarlık Ekonomik Terimler Ölçeği ve Finansal Okuryazarlık Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde ise cevaplar 1 "Duymadım", 2 "Duydum Ama Bilgim Yok", 3 "Bilgim Var Fakat Yeterli Değil", 4 " İyi Biliyorum", 5 "Çok İyi Biliyorum" sıralaması şeklinde sunulmuştur. Araştırmada yer alan anket beş bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik bilgilere dair olup toplam 13 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölümde Grable, John E., Joo So-Hyun (2004) tarafından geliştirilen ve Akgüneş A. O. (2018) tarafından kullanılan 5 ifadeli Risk Tolerans Ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümünde kişilerin dindarlık tutumunu ölçmeye yönelik olarak Yıldız, M. ve Ergeshkyzy, A. (2018) tarafından geliştirilen ve Dini Tecrübe, Dini Bilgi ve Dini İnanç olmak üzere üç alt boyutu bulunan 16 ifadeden oluşan İslami Dindarlık Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Dördüncü bölümü oluşturan ve kişilerin finansal okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik olan kısım ile beşinci bölümü oluşturan kişilerin finansal davranış kararlarını ölçmeye yönelik olan kısımlarda kullanılan ölçekler için, Bağlıoğlu A. (2019) Yüksek lisans tezinde kullanılan ölçeklerden faydalanılmıştır. Kişilerin finansal okuryazarlık düzeyini ölçmek için kullanılan ölçeklerden ekonomik terimlerin bilinilirliğini ölçmeye yönelik olan ölçekte 7, Finansal ürün ve hizmet bilgisinin bilinilirlik düzeyini ölçmeye yönelik olan ölçekte 12 ifade bulunmakta olup, finansal davranış karar ölçeği ise 20 ifadeden oluşmaktadır.

Uygulanan ankette katılımcıların risk toleransı, dindarlık tutumu, finansal okuryazarlığı ve finansal davranış kararlarını ölçmeye yönelik kullanılan ölçekler boyutları ve ifadeleri çalışma devamında ve ekteki tablolarda sunulmuştur.

4.2. Faktör Analizi Sonuçları

Sosyal bilimlerde araştırmaya konu olan yapıların oluşumuna bakıldığında genellikle yapının alt boyutlar (faktör, örtük değişken) ve bu alt boyutları temsil eden maddelerden (gözlenen değişken) oluştuğu görülmektedir. Dolayısı ile araştırmada incelenecek olan yapıyı meydana getiren alt boyutları ve bu alt boyutları temsil eden maddelerin ölçümlenmesi gerekmektedir. Bu ölçümleme için yeni geliştirilebilecek bir ölçek kullanılabileceği gibi, daha önce geliştirilen bir ölçekte kullanılabilir. Söz konusu her iki durumda da kullanılacak ölçeğin yapısal ve faktöriyel geçerliliğin analizinin yapılması zorunlu olup, söz konusu çalışmada faktör analizinden faydalanılması gerekmektedir. Faktör analizi türleri yapılma amaçlarına göre değişmekte olup sosyal bilimler açısından iki temel analiz türü ön plandadır. Bunlardan ilki yeni bir ölçeğin geliştirilmesinde kullanılan keşfedici faktör analizi, diğer ise daha önce geliştirilen bir ölçeğin doğruluğunu test etmek amacı ile kullanılan doğrulayıcı faktör analizidir. Faktör analizi çok sayıdaki değişkenin ortak boyutlarının belirlenerek yeni ve daha az sayıda değişken meydana getirmek için kullanılır. Analizde değişkenler arasındaki mevcut ilişkiden faydalanılmaktadır. Çok sayıda olan değişken sayısının faktör analizi ile azaltılması yorumlama açısından da kolaylık sağlamaktadır. Güriş ve Astar (2015: 415) faktör analizi sonucunda var olduğu bilinmekle beraber gözlemlenemeyen alt boyutlara da ulaşıldığını belirtmiştir.

Araştırmada kullanılan anketti meydana getiren ölçekler önceden başka araştırmalarda kullanılmış olmasından dolayı; ölçeklerde bulunan ifadelerin çalışmaya uygunluğu için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Tablo 4. 2: Doğrulayıcı faktör analizi uyum indeks tablosu

		Normal Değer	**Kabul Edilebilir Değer**
Ki Kare	**X^2 "p" Değeri**	p>0.05	-
Ki Kare / Serbestlik Derecesi	**X^2 /sd**	<2	<5
Uyum İyiliği İndeksi	**GFI**	>0.95	>0.90

Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	**AGFI**	>0.95	>0.90
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	**CFI**	>0.95	>0.90
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	**RMSEA**	<0.05	<0.08

Kaynak: (Schreiber, vd., 2006: 30; Schumacker ve Lomax, 2010: 76; Byrne, 2010: 75; Yaşlıoğlu, 2017: 77; Çapık, 2014:199; Gürbüz ve Şahin, 2018: 345; Narcı, 2020: 94).

4.2.1. Finansal Risk Tolerans Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada Finansal Risk Toleransı için refere alınan ölçek daha önce Grable, John E., Joo So-Hyun (2004) ve Akgüneş, Ahmet O. (2018) çalışmalarında kullandıkları ölçektir. Ölçek tek boyuttan meydana gelmekte olup, ölçek için gerçekleştirilen tek faktörlü doğrulayıcı faktör analizine ait uyum iyiliği indeksi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4. 3: Finansal Risk Tolerans Ölçeğinin Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları

		Ölçek Değeri	**İyi Uyum**	**Kabul Edilebilir Değer Aralığı**
Ki Kare	X^2 "p" Değeri	**976,823**	p>0.05	
Ki Kare Serbestlik Derecesi	X^2 /df	**2.213**	<2	*$2<X^2/df \leq 3$*
Uyum İyiliği İndeksi	GFI	**.924**	>0.95	*$0.90 \leq GFI < 0.95$*
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	AGFI	**.867**	>0.95	*$0.85 \leq AGFI < 0.90$*
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	CFI	**.942**	>0.95	*≥ 0.90*
Karekök Ortalama Hata	RMSEA	**.071**	<0.05	*≤ 0.08*

4.2.2. Dindarlık Tutum Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ve Yıldız, M. ve Ergeshkyzy, A. (2018) tarafından geliştirilen "Dini Bilgi, Dini Tecrübe, Dini İnanç" alt boyutlarından oluşan Dindarlık Tutum Ölçeğine yönelik uygulanan doğrulayıcı faktör analizine ait uyum iyili indeks sonuçları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4. 4: Dindarlık Tutum Ölçeği Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları

		Ölçek Değeri	**İyi Uyum**	**Kabul Edilebilir Değer Aralığı**
Ki Kare	X^2 "p" Değeri	**988,452**	p>0.05	
Ki Kare Serbestlik Derecesi	X^2 /df	**2.328**	<2	*2<X^2 /df ≤3*
Uyum İyiliği İndeksi	GFI	**.943**	>0.95	*0.90≤GFI<0.95*
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	AGFI	**.907**	>0.95	*0.85≤AGFI<0.90*
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	CFI	**.956**	>0.95	*≥0.90*
Karekök Ortalama Hata	RMSEA	**.0682**	<0.05	*≤0.08*

4.2.3. Finansal Okuryazarlık Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Bağlıoğlu, Aytul (2019) çalışmasından refere edilerek araştırmada kullanılan Finansal Okuryazarlık Ölçeği "Ekonomik Terimler ve Ürün Hizmet" alt boyutlarından oluşmaktadır. Bağlıoğlu ölçeği Karaağaç, A. (2015) çalışmasından aldığını belirtmiştir. Karaağaç ise çalışmasında ölçeği Dünya Bankası ve OECD'nin finansal okuryazarlığa yönelik olan anketlerinden meydana getirdiğini ifade etmiştir. İkinci düzey iki faktörlü ölçeğe uygulanan doğrulayıcı faktör analizine ait uyum indeks sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. 5: Finansal Okuryazarlık Ölçeği Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları

		Ölçek Değeri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Değer Aralığı
Ki Kare	X^2 "p" Değeri	**975,269**	p>0.05	
Ki Kare Serbestlik Derecesi	X^2 /df	**2.027**	<2	$2<X^2/df \leq 3$
Uyum İyiliği İndeksi	GFI	**.912**	>0.95	$0.90 \leq GFI < 0.95$
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	AGFI	**.877**	>0.95	$0.85 \leq AGFI < 0.90$
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	CFI	**.915**	>0.95	≥ 0.90
Karekök Ortalama Hata	RMSEA	**.0775**	<0.05	≤ 0.08

4.2.4. Finansal Davranış Karar Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Çalışmada Bağlıoğlu, Aytul (2019) çalışmasında uygulanan Finansal Davranış Karar Ölçeği kullanılmıştır. Korkulutaş, D. (2018) ve Böyükaslan, A. (2012) çalışmalarında da kullanılan ölçek, Böyükaslan A. (2012) çalışması için oluşturulmuştur. Ölçeğe uygulanan doğrulayıcı faktör analizine ait uyum indeks sonuçları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4. 6: Finansal Davranış Karar Ölçeği Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları

		Ölçek Değeri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Değer Aralığı
Ki Kare	X^2 "p" Değeri	**968,367**	p>0.05	
Ki Kare Serbestlik Derecesi	X^2 /df	**2.031**	<2	$2<X^2/df \leq 3$
Uyum İyiliği İndeksi	GFI	**.925**	>0.95	$0.90 \leq GFI < 0.95$
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	AGFI	**.894**	>0.95	$0.85 \leq AGFI < 0.90$
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	CFI	**.971**	>0.95	≥ 0.90
Karekök Ortalama Hata	RMSEA	**.0787**	<0.05	≤ 0.08

Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamı tezin modelinde bulunan değişkenlerin ölçülmesine yönelik olarak seçilmiştir. Bu seçim yapılırken ölçeklerin çalışmamıza doğru yönde katkı sağlayacak nitelikte olan çalışmalarda kullanılan, güvenilir ve literatürce kabul görmüş olmasına dikkat edilmiştir. Ölçeklere uygulanan doğrulayıcı faktör analizleri sonucu oluşan uyum indeksleri de bunu teyit etmektedir. Her bir ölçek için uygulanan analiz sonucunda uyum indeks tablosunda oluşan değerlerin tamamı kabul edilebilir referans aralığında meydana gelmiştir. Oluşan değer sonuçları doğrultusunda ölçeklerin araştırmada kullanılmasına yönelik herhangi bir engelin olmadığı anlaşılmaktadır.

4.3. Güvenilirlik Analizleri

Anket örneklem gruplarının gerektirdiği sayıda katılımcıya uygulanmadan önce, ölçeklerin güvenilirliğini analiz etmek için az sayıda katılımcı üzerinde ön bir pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve bu test sonucunda ölçeklerin içerdiği sorulara verilen cevapların güvenilirlik analizleri gereken Cronbach's Alpha değerleri olan 0,70'nin üzerinde gerçekleşmiş olup bu doğrultuda anket evren büyüklüğünün gerektirdiği katılımcı sayısı doğrultusunda örneklem grupları üzerinde uygulanmıştır.

Dijital ortam üzerinden kartopu yöntemi ile katılımcı gruplarından finansal kurum çalışanlarına 1-15 Mayıs 2024 tarihleri arasında, finansal kurum çalışanı olmayan bireysel yatırımcılardan da 16-31 Mayıs 2024 tarihleri arasına online olarak uygulanan ankette, söz konusu gruplardan ilkinden 421 adet, ikincisinden 472 adet çalışmanın katılımcı niteliğine uygun ve kullanılabilir anket sonucu elde edilmiştir. Anket verilerinin analizi SPSS istatistik programı ve AMOS yapısal eşitlik programı ile analize tabi tutulmuştur

Yapılan faktör analizi sonucu oluşan değer araştırmada ölçeklerin kullanılabileceğini ortaya koymuş olup, bu doğrultuda ölçekleri meydana getiren maddelerin tutarlılıklarını test edebilmek için her iki örneklem gurubu içinde güvenilirlik analizi uygulanmıştır. 421 kişiden oluşan finans sektöründe çalışanlar üzerinde uygulanan ölçeklerin tutarlılık analizi sonuçları aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 4. 7: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Güvenilirlik Analizi

Finansal Risk Toleransı		Dini Tutum		Finansal Okuryazarlık Ekonomik Terimler		Finansal Okuryazarlık Ürün-Hizmet		Finansal Davranış	
Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı
.920	5	.839	16	.853	7	.773	12	.904	20

Bu sonuçlara göre Finansal Risk Tolerans Ölçeğinin Cronbach's Alpha (α) değerleri 0,920, Dindarlık Tutum Ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,839, Finansal Okuryazarlık Ekonomik Terimler Ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,853, Finansal Okuryazarlık Ürün ve Hizmetler Ölçeğinin Crobach's Alpha değeri ise 0,773 ve Finansal Davranış Karar Ölçeğinin Crobach's Alpha değeri 0,904 çıkmıştır.

Ve yine 472 kişiden oluşan ve finans sektöründe çalışmayan bireysel yatırımcılara uygulanan ölçeklerin tutarlılık analiz sonucu aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 4. 8: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Güvenilirlik Analizi

Finansal Risk Toleransı		Dini Tutum		Finansal Okuryazarlık Ekonomik Terimler		Finansal Okuryazarlık Ürün-Hizmet		Finansal Davranış	
Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı
.924	5	.849	16	.858	7	.778	12	.963	20

Oluşan sonuçlara göre Finansal Risk Tolerans Ölçeğinin Cronbach's Alpha (α) değerleri 0,924, Dindarlık Tutum Ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,849, Finansal Okuryazarlık Ekonomik Terimler Ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,858, Finansal Okuryazarlık Ürün Ve Hizmetler Ölçeğinin Crobach's Alpha değeri ise 0,778 ve Finansal Davranış Karar Ölçeğinin Crobach's Alpha değeri 0,963 çıkmıştır.

Her iki grup içinde ölçeklerin tutarlılık analizindeki Cronbach's Alpha değerlerinin sonucu sosyal bilimlerin kabul ettiği değer olan 0,70 üzerinde meydana gelmiş olup, bu doğrultuda kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu kabul edebiliriz.

4.4. Araştırma Bulguları

Araştırmanın sonuç bölümünde, her iki grup içinde demografik özellikleri de kapsayan ölçekler haricindeki ifadelerden elde edilen istatistiki bilgiler ile hipotezlere yönelik sonuçlar paylaşılacaktır.

4.4.1. Frekans Dağılımları ve Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan anket ifadelerine yönelik verilen cevapların frekans dağılımları ve tanımlayıcı istatistikleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. 9: Araştırmaya Katılan Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
Erkek	283	67.2
Kadın	138	32.8
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
Erkek	315	66.7
Kadın	157	33.3
Toplam	472	100.0

Ankete katılan katılımcıların cinsiyetleri ile ilgili istatistiklere bakıldığında Finans kurumunda çalışan katılım grubunda erkek katılımcı oranın % 67,2 , kadın katılımcı oranın % 32,8 olduğu, Finans kurumunda çalışmayan katılımcı grubunda erkeklerin oranın %66,7, kadınların katılım oranın % 33,3 olduğu görülmüştür. Her iki grupta da erkek katılımcı sayısının oranı kadın katılımcı sayısının oranın üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4. 10: Araştırma Katılan Kişilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
25 Yaş ve Altı	11	2.6
26-30 arası	60	14.3
31-35 arası	79	18.8

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
25 Yaş ve Altı	96	20.3
26-30 arası	53	11.2
31-35 arası	39	8.3

36-40 arası	64	15.2
41-45 arası	207	49.2
Toplam	421	100.0

36-40 arası	65	13.8
41-45 arası	219	46.4
Toplam	472	100.0

Ankete katılan katılımcıların yaşları ile ilgili istatistiklere bakıldığında Finans kurumunda çalışan katılım grubunda en yüksek katılımcı oranı % 49,2 ile 41-45 yaş arası olarak gerçekleşmiş olup benzer şekilde Finans kurumunda çalışmayan katılımcı grubunda da %46,4 ile 41-45 yaş arasındaki katılımcıların sayısının birinci sırada yer aldığı görülmüştür.

Tablo 4. 11: Araştırmaya Katılan Kişilerin Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
Evli	281	66.7
Bekâr	140	33.3
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
Evli	461	97.7
Bekâr	11	2.3
Toplam	472	100.0

Ankete katılan katılımcıların medeni durumları ile ilgili istatistiklere bakıldığında Finans kurumunda çalışan katılım grubunda evli oranların oranı %66,7, Finans kurumunda çalışmayan katılımcı grubunda evli oranların oranı %97,7 olarak gerçekleşmiş, her iki grupta da evli olanların oranı bekâr olanların üzerinde olarak meydana geldiği görülmüştür.

Tablo 4. 12: Araştırma Katılan Kişilerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
Lise	14	3.3
Ön Lisans	100	23.8

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
Lise	70	14.8
Ön Lisans	33	7.0

Lisans	134	31.8
Lisans Üstü	173	41.1
Toplam	421	100.0

Lisans	123	26.1
Lisans Üstü	246	52.1
Toplam	472	100.0

Her iki grupta da ankete katılan katılımcıların eğitim durumları ile ilgili istatistiklere bakıldığında Finans kurumunda çalışan katılım grubunda Lisans Üstü eğitim almış olanların oranı %41,1 olarak, Finans kurumunda çalışmayan katılımcı grubunda ise Lisans Üstü eğitim almış olanların oranın %52,1 olarak ilk sırada gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4. 13: Araştırmaya Katılan Kişilerin Aylık Gelir Durumu Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
10.000-15.000 TL arası	1	.2
15.001-20.000 TL arası	47	11.2
20.001-30.000 TL arası	162	38.5
30.001-40.000 TL arası	113	26.8
40.001-50.000 TL arası	98	23.3
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
10.000-15.000 TL arası	1	.2
15.001-20.000 TL arası	56	11.9
20.001-30.000 TL arası	186	39.4
30.001-40.000 TL arası	121	25.6
40.001-50.000 TL arası	108	22.9
Toplam	472	100.0

Her iki grupta da ankete katılan katılımcıların aylık gelir durumları ile ilgili istatistiklere bakıldığında Finans kurumunda çalışan katılım grubunda 20.001 – 30.000 – TL arası aylık geliri olduğunu beyan edenlerin oranı %38,5 olarak, Finans kurumunda çalışmayan katılımcı grubunda ise 20.001 – 30.000 – TL arası aylık geliri olduğunu beyan edenlerin oranı %39,4 olarak birinci sırada realize olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 14: Araştırmaya Katılan Kişilerin Finansal Eğitim/Kurs Alıp Almadıklarına Dair İfadeye Verdikleri Cevapların Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
Evet	256	60.8
Hayır	165	39.2
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
Evet	198	41.9
Hayır	274	58.1
Toplam	472	100.0

Araştırmaya katılan her iki gruba da Finansal eğitim/kurs alıp almadıkları sorulmuş, finans kurumunda çalışan kişilerden oluşan grupta evet cevabının oranı %60,8 olarak ilk sırada gelirken, finans kurumunda çalışmayan kişilerden oluşan grupta hayır cevabı %58,1 olarak birinci sırada gelmiştir.

Tablo 4. 15: Araştırmaya Katılan Kişilerin Finansal Yardım (Finansal Danışmanlık vb.) İçin Başvuruda Bulunup Bulunmadıklarına Dair İfadeye Verdikleri Cevapların Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
Evet	421	100.0
Hayır	0	0
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
Evet	315	66.7
Hayır	157	33.3
Toplam	472	100.0

Araştırmaya katılan her iki gruba da finansal yardım (finansal danışmanlık vb.) için başvuruda bulunup bulunmadıkları sorulmuş, finans kurumunda çalışan kişilerden oluşan grupta evet cevabının oranı %100,0 olarak gerçekleşmiş, finans kurumunda çalışmayan kişilerden oluşan grupta ise evet cevabı %66,7 olarak ilk sırada meydana gelmiştir.

Tablo 4. 16: Araştırmaya Katılan Kişilere Kendilerini Finansal Okuryazar Olarak Görüp Görmediklerine Dair Sorulan İfadeye Verdikleri Cevapların Dağlımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
Finansal Okuryazarım	229	54.4
Finansal Okuryazar Değilim	117	27.8
Kararsızım	75	17.8
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
Finansal Okuryazarım	84	17.8
Finansal Okuryazar Değilim	13	2.8
Kararsızım	375	79.4
Toplam	472	100.0

Çalışmaya katılan her iki gruba da kendilerini finansal okuryazar görüp görmedikleri ile ilgili soru sorulmuş olup, finans kurumunda çalışan kişilerden oluşan grupta finansal okuryazarım cevabının oranı %54,4 olarak birinci sırada yer almış, finans kurumunda çalışmayan kişilerden oluşan grupta ise kararsızım cevabının oranı %79,4 olarak ilk sırada yer almıştır.

Tablo 4. 17: Araştırmaya Katılan Kişilere Ekonomi ve Finans Piyasalarındaki Gelişmeleri Hangi Sıklıkla İzlediklerine Dair Bilgi Edinmek İçin Sorulan İfadeye Verdiklerin Cevapların Dağılımı

Finans Kurumunda Çalışan	Frekans	Yüzde
İzlemiyorum	9	2.1
Her Gün	229	54.4
Haftalık	129	30.7
Aylık	54	12.8
Toplam	421	100.0

Finans Kurumunda Çalışmayan	Frekans	Yüzde
İzlemiyorum	264	55.9
Her Gün	134	28.4
Haftalık	70	14.8
Aylık	4	0.8
Toplam	472	100.0

Çalışmaya katılan her iki gruba da ekonomi ve finans piyasalarındaki gelişmeleri hangi sıklıkla izledikleri ile ilgili soru sorulmuş olup, finans kurumunda çalışan kişilerden oluşan grupta finansal her gün cevabının oranı %54,4 olarak ilk sırada yer almış, finans kurumunda çalışmayan kişilerden oluşan grupta ise izlemiyorum cevabının oranı %55,9 olarak birinci sırada yer almıştır.

Tablo 4. 18: Araştırmaya Katılan Gruplardan Sadece Finans Kurumunda Çalışanlara Yöneltilen ve Hizmet Verdikleri Müşterilerine Tavsiye Verirken Onların İnanç ve Değerlerini Ne Ölçüde Dikkate Aldıklarına Dair İfadelere Verilen Cevapların Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Hiç Etkilememektedir	29	6.9
Etkilememektedir	67	15.9
Kararsızım	76	18.1
Etkilemektedir	161	38.2
Tamamen Etkilemektedir	88	20.9
Toplam	421	6.9

Örneklem grubunun ifadeye verdiği cevabın frekans değerlerine bakıldığında oransal olarak en fazla %38,2 ile etkilemektedir şıkının birinci sırada geldiği görülmektedir.

Tablo 4. 19: Araştırmaya Katılan Gruplardan Sadece Finans Kurumunda Çalışmayanlara Yöneltilen ve Kendilerinin Hizmet Aldıkları Finans Kurumlarında Çalışanların Yönlendirmelerinin Yatırımlarını Ne Ölçüde Etkilediklerine Dair İfadeye Verilen Cevapların Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Hiç Etkilememektedir	9	1.9
Etkilememektedir	35	7.4

Kararsızım	53	11.2
Etkilemektedir	227	48.1
Tamamen Etkilemektedir	148	31.4
Toplam	472	100.0

Örneklem grubunun ifadeye verdiği cevabın frekans değerlerine bakıldığında oransal olarak en fazla %48,1 ile etkilemektedir cevabının ilk sırada geldiği görülmektedir.

Tablo 4. 20: Araştırmaya Katılan Gruplardan Sadece Finans Kurumunda Çalışmayanlara Yöneltilen Değer ve İnançlarının Hizmet Aldıkları Finans Kurumlarında Çalışanlar Tarafından Dikkate Alınıp Yatırım Yönlendirilmesinde Ne Ölçüde Etkilediklerine Dair İfadeye Verilen Cevapların Dağılımı

	Frekans	**Yüzde**
Hiç Etkilememektedir	10	2.1
Etkilememektedir	33	7.0
Kararsızım	80	16.9
Etkilemektedir	236	50.0
Tamamen Etkilemektedir	113	23.9
Toplam	472	100.0

Örneklem grubunun ifadeye verdiği cevabın frekans değerlerine bakıldığında oransal olarak en fazla %50,0 ile etkilemektedir cevabının birinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4. 21: Finansal Risk Tolerans Ölçeği Maddelerine Verilen Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları Finans Kurumunda Çalışanlar Verdiği Yanıtlara Göre

İfadeler		Ortalama	Standart Sapma
1	Benim için, finansal yatırırım işlemlerinin anlaşılması çok zordur.	3.6912	1.20698
2	Paramı hisse senedi piyasasında değerlendirmektense bankaya yatırdığımda kendimi daha rahat hissederim.	3.8052	1.17111
3	Risk kelimesini duyduğumda hemen aklıma kayıp kelimesi gelir.	3.8029	1.18386
4	Tahvil ve hisse senedi yatırımlarından para kazanmak şans işidir.	3.6366	1.19463
5	Finansal yatırırım yapmayı düşündüğümde anaparanın güvenliliği getiriden daha önemlidir.	3.3135	1.30805

Finansal Risk Tolerans Ölçeğine finans kurumunda çalışanların verdiği yanıtlar incelendiğinde çoğu ifadenin cevap ortalamalarının 4' e yakın olduğu yani "katılıyorum" seçeneğine cevap verdiği ve standart sapma değerlerinin ise 1'e yakın gerçekleştiği görülmektedir. Ölçek maddelerinden "Paramı hisse senedi piyasasında değerlendirmektense bankaya yatırdığımda kendimi daha rahat hissederim." ifadesi 3,8052 ile en yüksek ortalamaya, "Finansal yatırırım yapmayı düşündüğümde anaparanın güvenliliği getiriden daha önemlidir." ifadesi ise 3,3135 ile ölçek içinde en düşük ortalamaya sahip olarak realize olmuştur.

Tablo 4. 22: Finansal Risk Toleransı Ölçeği Maddelerine Verilen Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdiği Yanıtlara Göre

İfadeler		Ortalama	Standart Sapma
1	Benim için, finansal yatırırım işlemlerinin anlaşılması çok zordur.	3.7415	1.21602
2	Paramı hisse senedi piyasasında değerlendirmektense bankaya yatırdığımda kendimi daha rahat hissederim.	3.8305	1.19130
3	Risk kelimesini duyduğumda hemen aklıma kayıp kelimesi gelir.	3.8072	1.20637
4	Tahvil ve hisse senedi yatırımlarından para kazanmak şans işidir.	3.6843	1.18551
5	Finansal yatırırım yapmayı düşündüğümde anaparanın güvenliliği getiriden daha önemlidir.	3.3136	1.32395

Finansal Risk Tolerans Ölçeğine finans kurumunda çalışmayanların verdiği yanıtlar incelendiğinde diğer örneklem grubu ile paralel olarak çoğu ifadenin cevap ortalamalarının 4' e yakın olduğu yani "katılıyorum" seçeneğine cevap verdiği ve standart sapma değerlerinin ise 1'e yakın gerçekleştiği görülmektedir. Ölçek maddelerinden "Paramı hisse senedi piyasasında değerlendirmektense bankaya yatırdığımda kendimi daha rahat hissederim." ifadesi 3,8305 ile en yüksek ortalamaya, "Finansal yatırırım yapmayı düşündüğümde anaparanın güvenliliği getiriden daha önemlidir." ifadesi ise 3,3136 ile ölçek içinde en düşük ortalamaya sahip olarak meydana geldiği görülmüştür.

Tablo 4. 23: İslami Dindarlık Tutum Ölçeği Maddelerine Finans Kurumunda Çalışanların Verdiği Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları

	İfadeler	**Ortalama**	**Standart Sapma**
1	Peygamberlerin Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırdığına inanırım	2.3159	1.27147
2	Kur'an'ın doğru bilgiler içerdiğine inanırım	3.4371	1.32699
3	Ölümden sonra dirilişe inanırım	3.5273	1.24493
4	Allah'ın beni koruduğuna inanırım	3.5819	1.23676
5	Allah'ın varlığından şüphe duymam	3.50356	1.184468
6	Günlük beş vakit namazımı kılarım.	2.7815	1.29458
7	Hacca gitmeyi isterim	3.0784	1.16334
8	Abdestin nasıl alınacağını bilirim.	3.1401	1.15545
9	Fatiha'yı ezbere biliyorum	3.8029	1.03122
10	Namazın nasıl kılındığını bilirim	4.0499	.90232
11	Allah'ın varlığını kalbimde hissederim	3.9810	.92562
12	Zor durumda kaldığımda dua ederek rahatlarım	3.2993	1.15706
13	Allah'a herkesten çok güvenirim	3.7150	1.01159

14	Günah işlediğimde vicdan azabı hissederim	3.3967	.99852
15	Dinin toplumsal barışa katkısı olduğunu düşünürüm	3.7815	1.10399
16	Günah işlediğim zaman Allah'tan af dilerim	3.8527	1.03149

İslami Dindarlık Tutum Ölçeği için finans kurumunda çalışanların verdiği cevapların ortalama ve standart sapmalarına baktığımız zaman cevaplarının çoğunluğunun ortalamasının 4 seçeneği olan "katılıyorum" seçeneğine daha yakın olduğu görülmekte ve yine standart sapmalarının 1'e yakın olduğu görülmektedir. İfadelerden "Namazın nasıl kılındığını bilirim." İfadesi 4,0499 ile en yüksek ortalamaya sahipken, "Peygamberlerin Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırdığına inanırım." ifadesinin 2,3159 ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 24: İslami Dindarlık Tutum Ölçeği Maddelerine Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdiği Yanıtların Ortalama ve Standart Sapmaları

İfadeler		**Ortalama**	**Standart Sapma**
1	Peygamberlerin Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırdığına inanırım	2.3432	1.26893
2	Kur'an'ın doğru bilgiler içerdiğine inanırım	3.4788	1.29493
3	Ölümden sonra dirilişe inanırım	3.5339	1.26647
4	Allah'ın beni koruduğuna inanırım	3.6038	1.20589
5	Allah'ın varlığından şüphe duymam	3.54025	1.168623
6	Günlük beş vakit namazımı kılarım.	2.8114	1.29528
7	Hacca gitmeyi isterim	3.0657	1.17923
8	Abdestin nasıl alınacağını bilirim.	3.1504	1.16415
9	Fatiha'yı ezbere biliyorum	3.8030	1.04534

10	Namazın nasıl kılındığını bilirim	4.0445	.92163
11	Allah'ın varlığını kalbimde hissederim	4.0085	.93976
12	Zor durumda kaldığımda dua ederek rahatlarım	3.2733	1.16545
13	Allah'a herkesten çok güvenirim	3.7055	1.03860
14	Günah işlediğimde vicdan azabı hissederim	3.4047	1.01340
15	Dinin toplumsal barışa katkısı olduğunu düşünürüm	3.7606	1.14171
16	Günah işlediğim zaman Allah'tan af dilerim	3.8708	1.03763

İslami Dindarlık Tutum Ölçeğine finans kurumunda çalışmayanların verdiği cevapların ortalama ve standart sapmalarına baktığımız zaman cevaplarının çoğunluğunun ortalamasının diğer örneklem grubu ile aynı doğrultuda 4 seçeneği olan "katılıyorum" seçeneğine daha yakın olduğu görülmekte ve yine standart sapmalarının 1'e yakın olduğu görülmektedir. Yine diğer örneklem grubundaki gibi ifadelerden "Namazın nasıl kılındığını bilirim." İfadesi'nin 4,0445 ile en yüksek ortalamaya sahipken, "Peygamberlerin Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırdığına inanırım." ifadesinin 2,3432 ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 25: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ekonomik Terimler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması

Madde		**Ortalama**	**Standart Sapma**
1	Tüketici fiyat endeksi	3.9929	.95740
2	Merkez bankası bağımsızlığı	3.8504	.94311
3	Gini katsayısı	3.6865	1.13244
4	Finansal derinlik	3.9216	.94669
5	Orta gelir tuzağı	3.6176	1.09047
6	Fırsat maliyeti	3.1615	1.07240

7	Reel faiz	3.2209	1.26157

Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ekonomik Terimler Ölçeğinde finans kurumunda çalışanların verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakıldığında ortalamanın çoğunlukla 4' e yakın olduğu yani "iyi biliyorum" cevabını işaretledikleri ve standart sapmaların 1'e yakın olduğu görülmektedir. İfadelerden "Tüketici fiyat endeksi" 3,9929 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip iken, ifadelerden "Fırsat maliyeti" 3,1615 ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 4. 26: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ekonomik Terimler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması

Madde		Ortalama	Standart Sapma
1	Tüketici fiyat endeksi	3.9915	.96649
2	Merkez bankası bağımsızlığı	3.8877	.93192
3	Gini katsayısı	3.7436	1.11350
4	Finansal derinlik	3.9301	.93606
5	Orta gelir tuzağı	3.6314	1.10380
6	Fırsat maliyeti	3.1822	1.09266
7	Reel faiz	3.2246	1.26709

Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ekonomik Terimler Ölçeğinde finans kurumunda çalışmayanların verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakıldığında diğer örneklem grubunda olduğu gibi ortalamanın çoğunlukla 4' e yakın olduğu yani "iyi biliyorum" cevabını işaretledikleri ve standart sapmaların 1'e yakın

olduğu görülmektedir. İfadelerden "Tüketici fiyat endeksi" 3,9915 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip iken, ifadelerden "Fırsat maliyeti" 3,1822 ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 4. 27: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması

Madde		Ortalama	Standart Sapma
1	Bireysel emeklilik (BES)	3.3563	1.17368
2	Mevduat hesabı	3.0950	1.24805
3	Mortgage	2.9715	1.24944
4	İpotekli kredi	3.3729	1.21347
5	Tüketici kredisi	3.4157	1.13206
6	Hisse senedi	4.2494	.89816
7	Bonu ve tahvil	3.9121	1.03940
8	Portföy çeşitlendirmesi	3.9026	1.06347
9	Kredili mevduat hesabı	4.0404	.97384
10	Kredi skoru	3.9430	1.03812
11	Türev ürünleri ve opsiyonlar	3.9382	1.02399
12	Altın hesabı	4.1330	.93929

Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde finans kurumunda çalışanların verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakıldığında ortalamanın çoğunlukla 4' e yakın olduğu yani "iyi biliyorum" cevabını

işaretledikleri ve standart sapmaların 1'e yakın olduğu görülmektedir. İfadelerden "Hisse senedi" 4,2494 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip iken, ifadelerden "Mortgage" 2,9715 ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 4. 28: Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması

Madde		Ortalama	Standart Sapma
1	Bireysel emeklilik (BES)	3.3538	1.18726
2	Mevduat hesabı	3.0847	1.26743
3	Mortgage	2.9703	1.27826
4	İpotekli kredi	3.3877	1.21740
5	Tüketici kredisi	3.4576	1.14097
6	Hisse senedi	4.2564	.92383
7	Bonu ve tahvil	3.9195	1.05168
8	Portföy çeşitlendirmesi	3.9131	1.08985
9	Kredili mevduat hesabı	4.0466	1.00209
10	Kredi skoru	4.0381	.92536
11	Türev ürünleri ve opsiyonlar	4.1504	.81431
12	Altın hesabı	3.9110	.88663

Finansal Okuryazarlığı Ölçmeye Yönelik Olan Ürün ve Hizmetler Ölçeğinde finans kurumunda çalışmayanların verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakıldığında ortalamanın çoğunlukla 4' e yakın olduğu yani "iyi biliyorum" cevabını işaretledikleri ve standart sapmaların 1'e yakın olduğu görülmektedir. İfadelerden "Hisse senedi" 4,2564 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip iken, ifadelerden "Mortgage" 2,9703 ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 4. 29: Finansal Davranış Karar Ölçeğine Finans Kurumunda Çalışanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması

Madde		Ortalama	Standart Sapma
1	Yatırım yaparken sahip olduğum bilgilerin diğer yatırımcıların bilgilerinden daha değerli olduğunu düşünürüm.	3.2375	1.16522
2	Yatırımlarım konusunda aldığım kararların doğru ve sağlıklı olduğuna dair güvenim tamdır.	3.6485	1.01180
3	Gelecek dönemde ulusal ve uluslararası piyasalardaki ekonomik gelişmelerin umut vadettiğini düşünürüm.	3.2067	1.08125
4	Gelecek dönemde yatırımlarımın kazandıracağına yönelik beklentim güçlüdür.	3.6746	1.11954
5	Yatırım araçlarımın kaybettirmesi kötü şans veya diğer dışsal unsurlarla ilgilidir.	3.4822	1.24127
6	Kendi yatırım tercihlerimle çevremdeki tercihlerin benzer olması benim için önemlidir.	3.6295	1.17331
7	%80 olasılıkla 4.000 TL kazanmak yerine %100 olasılıkla 3.000 TL kazanmayı tercih ederim.	3.8100	1.01277
8	Getirisi ve riski düşük olan yatırım araçlarını getirisi ve riski yüksek yatırım araçlarına tercih ederim.	3.5914	1.16264
9	Bir finansal yatırım aracına yönelik aklımda kalan ilgi çekici bir performans, aynı tür finansal yatırım aracına yine yatırım yapmak istediğimde kararımı etkiler.	3.8242	.98922
10	Bir finansal yatırım aracı önceki dönemlerde kazandırmış olmasına rağmen şimdi zarar ettirse bile ileriki dönemde mutlaka kazandırır.	3.4822	1.10961
11	Benzer A ve B portföylerine yönelik tercih yapma durumunda olsam, %80 oranında faydalı olduğunu düşündüğüm A portföyünü %20 oranında faydalı olmadığını düşündüğüm B portföyüne tercih ederim.	3.2660	1.10648
12	Bir finansal yatırım aracına yönelik zihnimde bir referans noktası belirler, satın almak veya satmak için fiyatın o noktaya ulaşmasını beklerim.	3.3159	1.22958
13	Bir finansal yatırım aracıyla ilgili zarar etme durumunda zararım karşılanana kadar o finansal yatırım aracını satmam.	3.3349	1.15447
14	A ve B olmak üzere iki finansal araçtan oluşan bir portföyüm mevcutsa, acil nakit ihtiyacım halinde aynı maliyete sahip olan bu 2 yatırım aracından %20 kazandıran A ürünü yerine %20 kaybettiren B ürününü satarım.	3.1093	1.26958
15	İki yatırım aracı arasında karar veremediğimde hakkında daha çok bilgiye sahip olduğum yatırım aracını tercih ederim.	3.2043	1.30606

16	Yatırım kararı alırken yatırım sonrasında hayal kırıklığı yaşayabilme ihtimalini hesaba katarım.	3.5392	1.16558
17	Piyasadaki diğer yatırımcıların gözlem ve hareketleri benim için önemlidir ve çoğunluğun kararlarını takip ederim.	3.4347	1.11852
18	Piyasadaki diğer yatırımcıların hareketlerini anlamsız bulduğum zamanlarda alış-satış hareketlerim artar.	3.8931	1.14662
19	Dini inançlarım yatırım kararlarım üzerinde etkilidir.	3.5962	1.28114
20	Siyasi görüşlerim yatırım kararlarım üzerinde etkilidir.	3.5202	1.33013

Finansal Davranış Karar Ölçeğinde finans kurumunda çalışanların verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakıldığında ortalamanın çoğunlukla 4' e yakın olduğu yani "katılıyorum" cevabını işaretledikleri ve standart sapmaların 1'e yakın olduğu görülmektedir. İfadelerden "Piyasadaki diğer yatırımcıların hareketlerini anlamsız bulduğum zamanlarda alış-satış hareketlerim artar." ifadesinin 3,8931 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip olduğu, ifadelerden "A ve B olmak üzere iki finansal araçtan oluşan bir portföyüm mevcutsa, acil nakit ihtiyacım halinde aynı maliyete sahip olan bu 2 yatırım aracından %20 kazandıran A ürünü yerine %20 kaybettiren B ürününü satarım." ifadesinin 3,1093 ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 30: Finansal Davranış Karar Ölçeğine Finans Kurumunda Çalışmayanların Verdikleri Cevapların Ortalama ve Standart Sapması

Madde		**Ortalama**	**Standart Sapma**
1	Yatırım yaparken sahip olduğum bilgilerin diğer yatırımcıların bilgilerinden daha değerli olduğunu düşünürüm.	3.9619	.97453
2	Yatırımlarım konusunda aldığım kararların doğru ve sağlıklı olduğuna dair güvenim tamdır.	3.8411	.96332
3	Gelecek dönemde ulusal ve uluslararası piyasalardaki ekonomik gelişmelerin umut vadettiğini düşünürüm.	3.9131	1.04814
4	Gelecek dönemde yatırımlarımın kazandıracağına yönelik beklentim güçlüdür.	3.8898	.93103
5	Yatırım araçlarımın kaybettirmesi kötü şans veya diğer dışsal unsurlarla ilgilidir.	3.6631	.97249
6	Kendi yatırım tercihlerimle çevremdeki tercihlerin benzer olması benim için önemlidir.	3.7648	.99989

7	%80 olasılıkla 4.000 TL kazanmak yerine %100 olasılıkla 3.000 TL kazanmayı tercih ederim.	3.8136	.91414
8	Getirisi ve riski düşük olan yatırım araçlarını getirisi ve riski yüksek yatırım araçlarına tercih ederim.	3.9110	.91027
9	Bir finansal yatırım aracına yönelik aklımda kalan ilgi çekici bir performans, aynı tür finansal yatırım aracına yine yatırım yapmak istediğimde kararımı etkiler.	4.1886	.76302
10	Bir finansal yatırım aracı önceki dönemlerde kazandırmış olmasına rağmen şimdi zarar ettirse bile ileriki dönemde mutlaka kazandırır.	4.0254	.87632
11	Benzer A ve B portföylerine yönelik tercih yapma durumunda olsam, %80 oranında faydalı olduğunu düşündüğüm A portföyünü %20 oranında faydalı olmadığını düşündüğüm B portföyüne tercih ederim.	3.8496	1.08681
12	Bir finansal yatırım aracına yönelik zihnimde bir referans noktası belirler, satın almak veya satmak için fiyatın o noktaya ulaşmasını beklerim.	3.8559	1.03874
13	Bir finansal yatırım aracıyla ilgili zarar etme durumunda zararım karşılanana kadar o finansal yatırım aracını satmam.	3.9174	.91203
14	A ve B olmak üzere iki finansal araçtan oluşan bir portföyüm mevcutsa, acil nakit ihtiyacım halinde aynı maliyete sahip olan bu 2 yatırım aracından %20 kazandıran A ürünü yerine %20 kaybettiren B ürününü satarım.	3.8771	.96749
15	İki yatırım aracı arasında karar veremediğimde hakkında daha çok bilgiye sahip olduğum yatırım aracını tercih ederim.	3.8771	.97840
16	Yatırım kararı alırken yatırım sonrasında hayal kırıklığı yaşayabilme ihtimalini hesaba katarım.	4.0000	.91693
17	Piyasadaki diğer yatırımcıların gözlem ve hareketleri benim için önemlidir ve çoğunluğun kararlarını takip ederim.	3.9386	.92065
18	Piyasadaki diğer yatırımcıların hareketlerini anlamsız bulduğum zamanlarda alış-satış hareketlerim artar.	3.9767	.92700
19	Dini inançlarım yatırım kararlarım üzerinde etkilidir.	4.0381	.88069
20	Siyasi görüşlerim yatırım kararlarım üzerinde etkilidir.	3.8962	.95093

Finansal Davranış Karar Ölçeğinde finans kurumunda çalışmayanların verdikleri cevapların ortalama ve standart sapmalarına bakıldığında ortalamanın çoğunlukla 4' e yakın olduğu yani "katılıyorum" cevabını işaretledikleri ve standart sapmaların 1'e yakın olduğu görülmektedir. İfadelerden "Bir finansal yatırım aracına yönelik aklımda kalan ilgi çekici bir performans, aynı tür finansal yatırım aracına yine yatırım yapmak

istediğimde kararımı etkiler.” ifadesinin 4,1886 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip olduğu, ifadelerden Yatırım araçlarımın kaybettirmesi kötü şans veya diğer dışsal unsurlarla ilgilidir.” ifadesinin 3,6631 ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

4.4.2. Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

En az iki olmak üzere çok sayıdaki değişken arasında bulunan ilişkiyi ifade eden kavrama korelasyon, ilişkinin yönünü ve derecesini ifade eden kavramada korelasyon katsayısı denmektedir. Değişkenler arasındaki söz konusu ilişkinin varlığı neden – sonuç bağlamını ifade etmez; fakat korelasyon nedensellik olmamakla beraber korelasyon analizi nedenselliği inceleyebilmemiz için bize ön bilgi sağlamaktadır. Korelasyon katsayısı veya başka bir ifade ile ilişki katsayısı “r” harfi ile ifade edilmekte olup, -1 ile +1 arasında değişen değerler alır, bu değerlerin önünde bulunan “-” ifadesi korelasyon yönünün olumsuz (negatif) olduğunu, “+” ifadesi korelasyonunun yönünün olumlu (pozitif) olduğunu belirtir. Katsayıların derecesi ise ilişkinin kuvvetini belirtmekte olup “1” katsayısına yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artmakta uzaklaştıkça azalmaktadır. Bu her iki yön içinde geçerlidir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 261-262).

Tablo 4. 31: Korelasyon Katsayıları Tablosu

Kuvvetli (-)	Orta (-)	Zayıf (-)	Zayıf (+)	Orta (+)	Kuvvetli (+)
$-1 \leq r < -0.7$	$-0.7 \leq r < -0.3$	$-0.3 \leq r < 0$	$0 < r \leq 0.3$	$0.3 < r \leq 0.7$	$0.7 < r \leq +1$

Kaynak: (Gürbüz ve Şahin, 2018: 262).

Tablo 4. 32: Araştırma Değişkenlerinin Korelasyon Analizi Değerleri (Finans Kurumunda Çalışanlar İçin)

		Finansal Risk Tolerans	Dindarlık Tutum	Finansal Okuryazarlık	Finansal Davranış
Finansal Risk Tolerans	Pearson Korelasyon	1	.807**	.699**	.839**
	Anlamlılık (2-Yönlü)		.000	.000	.000
Dindarlık Tutum	Pearson Korelasyon		1	.714**	.967**
	Anlamlılık (2-Yönlü)			.000	.000
Finansal Okuryazarlık	Pearson Korelasyon			1	.803**
	Anlamlılık (2-Yönlü)				.000
Finansal Davranış	Pearson Korelasyon				1
	Anlamlılık (2-Yönlü)				

** Korelasyon P<0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Finans kurumunda çalışan kişilerin İslami Dindarlık Tutum, Finansal Okuryazarlık, Finansal Risk Tolerans, Finansal Davranış değişkenlerinin ve bunların alt boyutlarının aralarındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizine ait değerler yukarıda ki tabloda gösterilmiştir. Katsayıların anlamlılığını gösteren önem derecesinin tüm değişkenler arasındaki ilişki için 0,05'in altında (p<0,05) gerçekleştiği görüldüğünden değişkenler arasında ilişkinin varlığı anlaşılmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilere ait Pearson korelasyon değerlerinin pozitif yönlü değerler olduğu ve değişkenler arası ilişki derecelerinin güçlü olarak oluştuğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre en yüksek korelasyon katsayısı (r=,967) ile Dindarlık Tutum ile Finansal Davranış arasında görülmektedir. Korelasyon kat sayısının en düşük (r=,699) olarak görüldüğü ilişki ise Finansal Risk Tolerans ve Finansal Okuryazarlık değişkenleri arasındaki ilişkidir.

Tablo 4. 33: Araştırma Değişkenlerinin Korelasyon Analizi Değerleri (Finans Kurumunda Çalışmayanlar İçin)

		Finansal Risk Tolerans	Dindarlık Tutum	Finansal Okuryazarlık	Finansal Davranış
Finansal Risk Tolerans	Pearson Korelasyon	1	.732**	.637*	.816**
	Anlamlılık (2-Yönlü)		.000	.000	.000
Dindarlık Tutum	Pearson Korelasyon		1	.720**	.878**
	Anlamlılık (2-Yönlü)			.000	.000
Finansal Okuryazarlık	Pearson Korelasyon			1	.813**
	Anlamlılık (2-Yönlü)				.000
Finansal Davranış	Pearson Korelasyon				1
	Anlamlılık (2-Yönlü)				

** Korelasyon P<0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Finans kurumunda çalışmayan kişilerin İslami Dindarlık Tutum, Finansal Okuryazarlık, Finansal Risk Tolerans, Finansal Davranış değişkenlerinin ve bunların alt boyutlarının aralarındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizine ait değerler yukarıda ki tabloda gösterilmiştir. Katsayıların anlamlılığını gösteren önem derecesinin tüm değişkenler arasındaki ilişki için 0,05'in ($p<0,05$) gerçekleştiği görüldüğünden değişkenler arasında ilişkinin varlığı anlaşılmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilere ait Pearson korelasyon değerlerinin pozitif yönlü değerler olduğu ve değişkenler arası ilişki derecelerinin güçlü olarak oluştuğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre en yüksek korelasyon katsayısı (r=,878) ile Dindarlık Tutum ile Finansal Davranış arasında görülmektedir. Korelasyon kat sayısının en düşük (r=,637) olarak görüldüğü ilişki ise Finansal Risk Tolerans ve Finansal Okuryazarlık değişkenleri arasındaki ilişkidir.

4.4.3. Araştırma Değişkenlerine Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi ile elde edilen korelasyon katsayısı değişkenlerin aralarındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini gösterirken bir nedensellik ilişkisi ortaya koymamaktadır. Bu nedensellik ilişkiyi matematiksel bir regresyonla ortaya koyan analiz regresyon analizidir. En az iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini matematiksel olarak açıklayan Regresyon analizinde söz konusu ilişki doğrusal veya doğrusal olmayan bir fonksiyonla açıklanmaktadır. İlişkinin değişken sayısının iki olduğu durumlarda regresyon modeli "Basit", biri bağımlı olmak üzere değişken sayısının ikiden fazla olduğu durumlarda regresyon modeli "Çoklu" olarak adlandırılır (Güriş ve Astar, 2015: 295-325). Söz konusu neden-sonuç ilişkisinde bulunan değişkenler bağımlı ve bağımsız olarak isimlendirilir; değişkenin kendisi herhangi bir etkiye maruz kalmadan meydana geliyor ise bağımsızdır ve bu değişken bağımlı değişken üzerinde değişime neden olmaktadır. Bağımlı değişken ise bağımsız değişkene bağlı bir tepki veya sonuç olarak değerlendirilir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 268).

Regresyon analizinde anlamlılık düzey değeri $p<0.05$ olması beklenmektedir, bu durum istatistiksel olarak regresyon modelinin kurulmasında bir engel olmadığını ifade etmektedir. Çoklu regresyon analizlerinde basit regresyon analizlerine ilave olarak bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağlantıya bakmak için VIF değerine bakılmaktadır ve bu değerin 10' dan büyük olmaması beklenir; aksi takdirde değişkenler arasında bir çoklu bağlantı sorunu var demektir, bu durumda regresyon analizinden çıkarılması gerekmektedir (A.g.e.: 271; Narcı, 2020: 104).

Regresyon analizindeki ifadelerden "R" bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi belirtirken, "R^2" bağımlı değişkende meydana gelen değişim miktarının modelde bulunan bağımsız değişkenler tarafından ne derece açıklana bildiğini ifade eder, bu regresyon modelinin ortaya koyduğu tahminin ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 270). "R^2" değerinin "1"e yakınlık derecesi modelin uygunluğunun ne kadar iyi olduğunun ifadesidir (1-4) (Kılıç, 2013: 90). "R^2" değeri kadar önemli olan bir başka ifade de "Düzeltilmiş R^2" ifadesidir. Bu ifade "R^2"nin hatalarından arındırılmış halini göstermektedir ve böylelikle daha gerçekçi bir hal almakta olup daima "R^2" den daha küçük bir değer alır. Regresyon analizindeki "F" ifadesi ise oluşturulan regresyon modelinin anlamlılık

derecesini göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 271). Bu bölümde araştırmanın değişkenlerine yönelik regresyon analizleri ve yorumları yer almaktadır.

4.4.3.1. Finansal Risk Toleransının Finansal Davranışa Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Finansal risk tolerans bağımsız değişkeni ile finansal davranış bağımlı değişkeni arasındaki ilişkiyi açıklayan basit doğrusal regresyon analizi değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. 34: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans – Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim istatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.839[a]	.704	.703	.34598	.704	995.251	1	420	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	119.133	1	119.133	995.251	.000[b]
	Artık	50.155	420	.120		
	Toplam	169.287	421			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	.941	.086		10.945	.000
	Finansal Risk Tolerans	.724	.023	.839	31.548	.000

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Finansal risk tolerans değişkeninin, finansal davranış karar alma değişkeni ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve analize yönelik sonuçlara ait tablolar yukarıda gösterilmiştir. Analiz sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini açıklayan R^2 değeri ,704 olarak gerçekleşmiştir (R=,839; R^2=,704; p<0,05). Bu oluşan değere göre, Finansal davranış değişkeninin %70'nin modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal risk tolerans değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenin Beta katsayısına ait değerin, ,839 (p<0,05) olarak gerçekleştiği görülmektedir. Finansal risk toleransı değişkeninin anlamlılık derecesi 0,05' ten küçük olduğu (p<0,05) görüldüğünden, finansal risk toleransının finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon analizi sonucunda, araştırmanın H_1 (Finansal Risk Toleransının Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır) hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Tablo 4. 35: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans – Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim istatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.802[a]	.644	.643	.39485	.644	849.563	1	470	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	132.452	1	132.452	849.563	.000[b]
	Artık	73.276	470	.156		
	Toplam	205.727	471			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	1.485	.073		20.228	.000
	Finansal Risk Tolerans	.594	.020	.802	29.147	.000

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Finansal risk tolerans değişkeninin, finansal davranış karar alma değişkeni ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve analize yönelik sonuçlara ait tablolar yukarıda gösterilmiştir. Analiz sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini açıklayan R^2 değeri ,644 olarak gerçekleşmiştir (R=,802; R^2=,644; p<0,05). Bu değere göre, finansal davranış değişkeninin %64'ünün modelin bağımsız değişkeni olan finansal risk tolerans değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenin Beta katsayısına ait değerin, ,802 (p<0,05) olarak gerçekleştiği görülmektedir. Finansal risk toleransı değişkeninin anlamlılık derecesi 0,05' ten küçük olduğu (p<0,05) görüldüğünden, finansal risk toleransının finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon analizi sonucunda, araştırmanın H_4 (Finansal Risk Toleransının Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların

Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır) hipotezinin istatistiksel olarak reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

4.4.3.2. Dindarlık Tutumunun Finansal Davranışa Yönelik Regresyon Analizi

Dindarlık tutum bağımsız değişkeni ile finansal davranış bağımlı değişkeni arasındaki ilişkiyi açıklayan basit doğrusal regresyon analiz değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. 36: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Regresyon Analizi Dindarlık Tutum – Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim istatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.967[a]	.936	.936	.16083	.936	6125.516	1	419	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Dindarlık Tutum

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	158.449	1	158.449	6125.516	.000b
	Artık	10.838	419	.026		
	Toplam	169.287	420			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Dindarlık Tutum

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	.146	.045		3.268	.001
	Dindarlık Tutum	1.000	.013	.967	78.266	.000

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Dindarlık tutum değişkeninin, finansal davranış karar alma değişkeni ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve analize yönelik sonuçlara ait tablolar yukarıda gösterilmiştir. Analiz sonucunda oluşan ve

modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini açıklayan R^2 değeri ,936 olarak gerçekleşmiştir (R=,967; R^2=,936; p<0,05). Bu oluşan değere göre, Finansal davranış değişkeninin %93'ünün modelin bağımsız değişkeni durumunda olan dini tutum değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenin Beta katsayısına ait değerin, ,967 (p<0,05) olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dindarlık tutum değişkeninin anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük olduğu (p<0,05) görüldüğünden dindarlık tutumunun finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon analizi sonucunda, araştırmanın H_2: (Dini Tutumun Finans Kurum Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır) hipotezinin istatistiksel olarak reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Tablo 4. 37: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Regresyon Analizi
Dindarlık Tutum – Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim İstatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.323[a]	.104	.103	.62610	.104	54.815	1	470	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Dindarlık Tutum

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	21.487	1	21.487	54.815	.000b
	Artık	184.240	470	.392		
	Toplam	205.727	471			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Dindarlık Tutum

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	2.391	.160		14.932	.000
	Dindarlık Tutum	.338	.046	.323	7.404	.000

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Dindarlık tutum değişkeninin, finansal davranış karar alma değişkeni ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve analize yönelik sonuçlara ait tablolar yukarıda gösterilmiştir. Analiz sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini açıklayan R^2 değeri ,104 olarak gerçekleşmiştir (R=,323; R^2=,104; p<0,05). Bu oluşan değere göre, Finansal davranış değişkeninin %10'nunun modelin bağımsız değişkeni durumunda olan dini tutum değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenin Beta katsayısına ait değerin, ,323 (p<0,05) olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dindarlık tutum değişkeninin anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük olduğu (p<0,05) görüldüğünden dindarlık tutumunun finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon Analizi sonucunda, araştırmanın H5: (Dini Tutumun Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır) hipotezinin istatistiksel olarak reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

4.4.3.3. Finansal Okuryazarlığın Finansal Davranışa Yönelik Regresyon Analizi

Finansal Okur Yazarlık bağımsız değişkeni ile finansal davranış bağımlı değişkeni arasındaki ilişkiyi açıklayan basit doğrusal regresyon analiz değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. 38: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Okuryazarlık – Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim İstatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.803a	.645	.643	.37853	.645	762.476	1	419	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Okuryazarlık

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	109.251	1	109.251	762.476	.000b
	Artık	60.036	419	.143		
	Toplam	169.287	420			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Okuryazarlık

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	.473	.115		4.118	.000
	Finansal Okuryazarlık	.851	.031	.803	27.613	.000

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Finansal okuryazarlık değişkeninin, finansal davranış karar alma değişkeni ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve analize yönelik sonuçlara ait tablolar yukarıda gösterilmiştir. Analiz sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini açıklayan R^2 değeri ,645 olarak gerçekleşmiştir (R=,803; R^2=,645; p<0,05). Bu oluşan değere göre, Finansal davranış değişkeninin %64'ünün modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal okuryazarlık değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenin Beta katsayısına ait değerin, ,803 (p<0,05) olarak gerçekleştiği görülmektedir. Finansal okuryazarlık değişkeninin

anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük olduğu (p<0,05) görüldüğünden finansal okuryazarlığın finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon analizi sonucunda, araştırmanın H_3 (Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır) hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Tablo 4. 39: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Regresyon Analizi Finansal Okuryazarlık – Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim İstatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.968a	.937	.936	.90125	.937	6992.613	1	471	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Okuryazarlık

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	5679.818	1	5679.818	6992.613	.000[c]
	Artık	382.574	471	.812		
	Toplam	6062.392[d]	472			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Okuryazarlık

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	1.146	.051		33.141	.000
	Finansal Okuryazarlık	.928	.011	.968	83.622	.000

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Finansal okuryazarlık değişkeninin, finansal davranış karar alma değişkeni ile ilişkisini ortaya koymak amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve analize yönelik sonuçlara ait tablolar yukarıda gösterilmiştir. Analiz sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini açıklayan R^2 değeri ,937 olarak gerçekleşmiştir (R=,968; R^2=,937; p<0,05). Bu oluşan değere göre, Finansal davranış değişkeninin %94'ünün modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal okuryazarlık değişkeni tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenin Beta katsayısına ait değerin, ,968 (p<0,05) olarak gerçekleştiği görülmektedir. Finansal okuryazarlık değişkeninin anlamlılık derecesi 0,05'ten küçük olduğu (p<0,05) görüldüğünden finansal okuryazarlığın finansal davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon analizi sonucunda, araştırmanın H_6 (Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır) hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

4.4.3.4 Finansal Davranış Değişkenine Ait Çoklu Regresyon Analizi

Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık, Dindarlık Tutum bağımsız değişkenleri ile Finansal Davranış bağımlı değişkeni arasındaki ilişkiyi açıklayan çoklu doğrusal regresyon analiz değerleri aşağıdaki gibidir

Tablo 4. 40: Finans Sektöründe Çalışanlar İçin Çoklu Regresyon Analizi
Finansal Risk Tolerans-Finansal Okuryazarlık – Dini Tutum- Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim İstatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.982a	.965	.964	.12002	.965	3778.655	3	417	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık, Dindarlık Tutum

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	163.281	3	54.427	3778.655	.000b
	Artık	6.006	417	.014		
	Toplam	169.287	420			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık, Dindarlık Tutum

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi))	VIF
		B	Standart Hata	Beta			
1	**(Sabit)**	-.157	.038		-4.150	.000	
	Finansal Risk Tolerans	.081	.014	.094	5.736	.000	3.147
	Finansal Okuryazarlık	.218	.015	.206	14.921	.000	2.237
	Dindarlık Tutum	.770	0.17	.745	44.518	.000	3.288

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Finans sektöründe çalışanlar için Finansal Davranış bağımlı değişkeni üzerinde, Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık ve Dindarlık Tutum bağımsız değişkenlerinin birlikte değerlendirilmesi durumunda meydana gelecek ilişkiyi ortaya koymak için çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analizde elde edilen ANOVA testinde önem değeri 0,05'in altında gerçekleşmiş bu doğrultuda regresyon modelinin kurulmasında istatistiki olarak engel olmadığı görülmüştür. Modelde VIF değerlerinin tamamı 10'un altında gerçekleştiğinden değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı görülmektedir. Analiz sonucunda regresyon modelinin açıklama kuvvetini gösteren R^2 değeri ,965 olarak gerçekleşmiştir. Modelde anlamlılık değerlerinin tamamı 0,05'in altında gerçekleşmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etki derecesini gösteren eğim parametresi olan "B" değerlerine bakıldığında en yüksek değer ,770 ile dindarlık tutum değişkeninde oluşmuştur. Analiz neticesinde oluşan beta değerlerine göre dindarlık tutumdaki 1 birimlik değişimin finansal davranış değişkeni üzerinde pozitif yönlü ,770 birim değişime neden olacağı,

finansal risk toleranstaki 1 birimlik bir değişimin finansal davranış değişkeni üzerinde pozitif yönlü ,081 birimlik bir değişime neden olacağı, finansal okur yazarlıktaki 1 birimlik bir değişimin finansal davranış değişkeni üzerinde pozitif yönlü ,228 birimlik bir değişime neden olacağı istatiksel olarak görülmektedir.

Tablo 4. 41: Finans Sektöründe Çalışmayanlar İçin Çoklu Regresyon Analizi Finansal Risk Tolerans-Finansal Okuryazarlık – Dini Tutum- Finansal Davranış

Model Özeti									
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahminin Standart Hatası	Değişim İstatistikleri				
					R^2 Değişim	F Değişim	df1	df2	Anlamlılık F Değişim
1	.812a	.660	.657	.38680	.660	302.351	3	468	.000

a. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık, Dindarlık Tutum

ANOVA[a]

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	(Anlamlılık Düzeyi)
1	Regresyon	135.708	3	45.236	302.351	.000b
	Artık	70.019	468	.150		
	Toplam	205.727	471			

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış,
b. Öngörücüler: (Sabit), Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık, Dindarlık Tutum

Model		Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	(Anlamlılık Düzeyi)	VIF
		B	Standart Hata	Beta			
1	**(Sabit)**	1.086	.118		9.205	.000	
	Finansal Risk Tolerans	.569	.021	.769	27.500	.000	1.075
	Finansal Okuryazarlık	.014	.043	.013	.332	.000	2.238
	Dindarlık Tutum	.125	0.42	.120	2.965	.000	2.249

a. Bağımlı Değişken: Finansal Davranış

Finans sektöründe çalışmayan bireysel yatırımcılar için Finansal Davranış bağımlı değişkeni üzerinde, Finansal Risk Tolerans, Finansal Okuryazarlık ve Dindarlık Tutum bağımsız değişkenlerinin birlikte değerlendirilmesi durumunda meydana gelecek ilişkiyi ortaya koymak için çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analizde elde edilen ANOVA testinde önem değeri 0,05'in altında gerçekleşmiş bu doğrultuda regresyon modelinin kurulmasında istatistiki olarak engel olmadığı görülmüştür. Modelde VIF değerlerinin tamamı 10'un altında gerçekleştiğinden değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı görülmektedir. Analiz sonucunda regresyon modelinin açıklama kuvvetini gösteren R^2 değeri ,965 olarak gerçekleşmiştir. Modelde anlamlılık değerlerinin tamamı 0,05'in altında gerçekleşmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etki derecesini gösteren eğim parametresi olan "B" değerlerine bakıldığında en yüksek değer ,569 ile finansal risk tolerans değişkeninde oluşmuştur. Analiz neticesinde oluşan beta değerlerine göre dindarlık tutumdaki 1 birimlik değişimin finansal davranış değişkeni üzerinde pozitif yönlü ,125 birim değişime neden olacağı, finansal risk toleranstaki 1 birimlik bir değişimin finansal davranış değişkeni üzerinde pozitif yönlü ,569 birimlik bir değişime neden olacağı, finansal okur yazarlıktaki 1 birimlik bir değişimin finansal davranış değişkeni üzerinde pozitif yönlü ,014 birimlik bir değişime neden olacağı istatiksel olarak görülmektedir.

4.4.4. Araştırma Değişkenlerine Ait T-Testi Analizi Sonuçları

Sosyal bilimler özelinde sıkılıkla yapılan araştırmalardan bir kısmı da bağımsız iki örneklem grubunun belirli bir değişkene ait ortalamalarının arasındaki farkın istatistiki olarak önemli bir anlamlılık düzeyinde olup olmadığını ortaya koymak üzerinedir. Bu doğrultuda iki bağımsız örneklemin ortalamalarına yönelik hipotez testi olarak t-testi uygulanmaktadır. T- testinin yorumu ise analiz içerisinde yer alan Levene testinin anlamlılık ve anlamsızlık değerine göre yapılmaktadır. Levene testi sonucunda anlamlılık değeri eğer 0,05'den büyük ise ($p>0,05$) varyanslar eşit kabul edilerek t-testi tablosunun üst satırındaki sonuçlar dikkate alınır, eğer $p<0,05$ ise alt tablonun alt satırındaki sonuçlar kullanılarak yorumlama yapılır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 232-235). Gruplar arasında anlamlı farklılık bulunup bulunmadığını bize gösteren iki yönlü anlamlılık düzeyi değeri olup bu değer 0,05 den büyük ise ($p>0,05$) gruplar arasında

istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı, (p<0,05) küçük ise istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu kabul edilir (Güriş ve Astar, 2015: 200-205).

T-testinin varsayımı verilerin normal dağıldığı yönündedir. Bu doğrultuda testin uygulanması öncesinde veri dağılımının normalliğinin ölçülmesi gerekmektedir. Verilerin normal dağılımının sınanmasına yönelik olarak uygulanabilecek yöntemlerden biri Kolmogorov-Smirnov diğeri ise bir tanesi de Shapiro-Wilk testidir. Testlerin sonucunda olasılık değeri olan p değerinin 0,05'den büyük olarak oluşması (p>0,05) verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Güriş ve Astar, 2015:180-202).

Araştırmanın temel sorularından olan Profesyonel meslek yaşamlarını finans sektöründe oluşturan yatırımcılar ile, bu sektörde istihdam edilmeyen bireysel yatırımcıların yatırım davranış kalıpları arasında farklılık olup olmadığını ölçmek için t-testi uygulanmış, t-testi öncesinde de verilerin normal dağılımını kontrol etmek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi uygulanmıştır.

4.4.4.1 Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Test Sonuçları

Verilerin normal dağılımını ölçmek için uygulanan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerine yönelik sonuçlar aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 4. 42: Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Testi Normallik Analizi

Veri İşleme Özeti						
	Geçerli Veriler		Kayıp Veriler		Toplam Veriler	
	Gözlem Sayısı	Oran	Gözlem Sayısı	Oran	Gözlem Sayısı	Oran
Finansal Davranış Yatırım Kararı	893	%100.0	0	0.0%	893	%100.0

	Kolmogorov-Smirnov[a]			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	(Anlamlılık Düzeyi)	İstatistik	df	(Anlamlılık Düzeyi)
Finansal Davranış Yatırım Kararı	0.46	893	.129	.982	893	.684

a. Lilliefors Anlamlılık Düzeltmesi

Yapılan analiz sonucunda her iki test içinde anlamlılık düzey değeri 0,05'den büyük (p>0,05) olarak gerçekleşmiş olduğundan verilerin normal dağıldığı kabul edilmiş ve verilerin t-testi analizi yapılabilmesi için uygun olduğu görülmüştür.

4.4.4.2 T-Testi Sonuçları

İki örneklem gurubunun finansal yatırım davranış kararında farklılık olup olmadığına yönelik olarak yapılan t-testi sonuçları aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 4. 43: T - Testi Analizi

Grup İstatistikleri					
	Örneklem Grupları	**Gözlem Sayısı**	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ortalamanın Standart Hatası**
Finansal Davranış Yatırım Kararı	**Finans Kurumunda Çalışanlar**	421	3,5443	,65879	,03211
	Finans Kurumunda Çalışmayanlar	472	3,6069	,63891	,02941

Bağımsız Örneklemler T Testi										
		Levene Testi Varyansların Eşitliği İçin		t Testi Ortalamaların Eşitliği İçin						
		F	(Anlamlılık Düzeyi)	t	df	(Anlamlılık 2-Yönlü)	Ortalama Farkı	Ortalama Farkın Standart Hatası	Farkın %95 Güven Aralığı	
									Alt Sınır	Üst Sınır
Finansal Davranış Yatırım Kararları	**Varyansların eşit olduğu varsayılmıştır**	.240	.625	-1.440	891	.150	-.06259	.04346	-.14789	.02272
	Varyansların eşit olduğu varsayılmamıştır			-1.437	87.636	.151	-.06259	.04354	-.14804	.02287

Analizde oluşan Levene testine göre eğer anlamlılık düzey değeri 0,05'den büyük ise (p>0,05) varyanslar eşit olduğu kabul edilir ve bu doğrultuda t-testi sonuçlarından üst satırdaki veriler yorumlamada kullanılır. Eğer Levene testine göre anlamlılık değeri 0,05'den küçük ise (p<0,05) varyanslar eşit kabul edilmeyerek t-testi sonuçlarından alttaki satır verileri kullanılır.

Yapılan analiz sonucu anlamlılık değeri ,625 olarak gerçekleşmiş ve p>0,05 olduğundan analiz sonucuna göre istatistiksel olarak varyansların eşit olduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda analiz sonucunda oluşan tabloda ilk satır verilerin dikkate alınması gerekmektedir. İlk satır verilerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığını bize gösteren iki yönlü anlamlılık düzey değeri 0,05 üzerinde (p = 0,150) olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre finansal davranış yatırım kararları düzeyinde örneklem grupları arasında istatiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

4.5. Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Çalışmanın amacı olan inancın yatırım kararlarına etkisi ve finansal okuryazarlık ile finansal risk toleransının bu etkileşimde anlamlı ilişkisinin olup olmadığını ölçmek amacı ile araştırma modeli oluşturulmuştur. Modeli ölçmek amacı ile de Finansal Risk Tolerans Ölçeği, İslami Dindarlık Tutum Ölçeği, Finansal Okuryazarlık Ölçeği ve Finansal Davranış Ölçekleri kullanılmıştır. Bu bölümde değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik hazırlanan hipotezlerin gerçekleştirilen analizleri sonucunda ortaya çıkan veriler ışığında hipotezlerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

H_1: Finansal Risk Toleransının Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır. Regresyon analizi sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkisini açıklayan R^2 değeri ,704 olarak, önem düzeyi 0,05' in altında, Beta katsayı değeri ,839, eğim parametresi ,724 (R=,839; R^2=,704; p<0,05; β=,839; B=,724) olarak gerçekleşmiştir. Bu oluşan değerler, finans kurumu çalışanları için finansal davranış değişkeninin %70'nin modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal risk tolerans değişkeni tarafından açıklandığını ve finansal risk toleranstaki bir birimlik değişimin finansal davranış üzerinde ,724 birim değişime neden olacağını göstermektedir. Regresyon analizi sonucunda, kurulan H_1 "Finansal Risk Toleransının Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır" hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

H_2: Dini Tutumun Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır. Regresyon analizi sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkisini açıklayan R^2 değeri ,936 olarak, önem düzeyi 0,05' in altında, Beta katsayı değeri ,967, eğim parametresi 1,000 (R=,967; R^2=,936; p<0,05; β=,967; B=1,000) olarak gerçekleşmiştir. Bu oluşan değerler, finans kurumunda çalışanları için finansal davranış değişkeninin %96'sının modelin bağımsız değişkeni durumunda olan dini tutum tarafından açıklandığını ve dini tutumdaki bir birimlik değişimin finansal davranış üzerinde 1,000 birim değişime neden olacağını göstermektedir. Oluşan değerlere göre H_2 hipotezimiz olan "Dini Tutumun Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır" hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

H_3: Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır. Regresyon analizi sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkisini açıklayan R^2 değeri ,645 olarak, önem düzeyi 0,05' in altında, Beta katsayı değeri ,803, eğim parametresi ,851 (R=,803; R^2=,645; p<0,05; β=,803; B=,851) olarak gerçekleşmiştir. Bu oluşan değerler, Finans kurumu çalışanları için finansal davranış değişkeninin %64'nün modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal okuryazarlık değişkeni tarafından açıklandığını ve finansal okuryazarlıktaki bir birimlik değişimin finansal davranış üzerinde ,851 birim değişime neden olacağını göstermektedir. Regresyon analizi sonucunda, kurulan H_3- "Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumu Çalışanlarının Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır" hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

H_4: Finansal Risk Toleransının Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır. Regresyon analizi sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkisini açıklayan R^2 değeri ,644 olarak, önem düzeyi 0,05' in altında, Beta katsayı değeri ,802, eğim parametresi ,594 (R=,802; R^2=,644; p<0,05; β=,802; B=,594) olarak gerçekleşmiştir. Bu oluşan değerler, finans kurumunda çalışmayan bireysel yatırımcılar için finansal davranış değişkeninin %64'nün modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal risk tolerans değişkeni tarafından açıklandığını ve finansal risk toleranstaki bir birimlik değişimin finansal davranış üzerinde ,594 birim değişime neden olacağını göstermektedir. Regresyon analizi sonucunda, kurulan H_4 "Finansal Risk Toleransının Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır" hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

H_5: Dini Tutumun Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır. Regresyon analizi sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkisini açıklayan R^2 değeri ,104 olarak, önem düzeyi 0,05' in altında, Beta katsayı değeri ,323, eğim parametresi ,338 (R=,323; R^2=,104; p<0,05; β=,323; B=,338) olarak gerçekleşmiştir. Bu oluşan değerler, finans kurumunda çalışmayan bireysel yatırımcılar için finansal davranış değişkeninin %10'nun modelin bağımsız değişkeni durumunda olan dini tutum tarafından açıklandığını ve dini tutumdaki bir birimlik değişimin finansal davranış üzerinde ,338 birim değişime neden olacağını göstermektedir. Regresyon Analiz sonucunda, kurulan H_5 hipotezimiz olan "Dini Tutumun Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır" hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

H_6: Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır. Regresyon analizi sonucunda oluşan ve modeldeki bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde etkisini açıklayan R^2 değeri ,937 olarak, önem düzeyi 0,05' in altında, Beta katsayı değeri ,968, eğim parametresi ,928 (R=,968; R^2=,937; p<0,05; β=,968; B=,928) olarak gerçekleşmiştir. Bu oluşan değerlere göre, Finans kurumu çalışanları için finansal davranış değişkeninin %94'nün modelin bağımsız değişkeni durumunda olan finansal okuryazarlık değişkeni tarafından açıklandığını ve finansal okuryazarlıktaki bir birimlik değişimin finansal davranış üzerinde ,928 birim değişime neden olacağını

göstermektedir. Regresyon Analizi sonucunda, kurulan H_6 "Finansal Okuryazarlığın Finans Kurumunda Çalışmayan Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi Vardır" hipotezinin istatistiksel olarak da reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır.

H_7: Finansal Risk Toleransı ile Dini Tutum Arasında Pozitif İlişki Vardır. İki örneklem grubu için de ayrı ayrı yapılan korelasyon analizlerinde (r (421) =,807; p=,000<0,05), (r (472) =,732; p=000<0,05) değerleri oluşmuştur. Bu değerlere göre Finansal Risk Toleransı ile Dini Tutum arasında anlamlı, pozitif yönlü ve kuvvetli derecede bir ilişkinin olduğu istatistiksel olarak da anlaşılmaktadır.

H_8: Dini Tutum ile Finansal Okuryazarlık Arasında Pozitif İlişki Vardır İki örneklem grubu için de ayrı ayrı yapılan korelasyon analizlerinde (r (421) =,714; p= 000<0,05), (r (472) =,720; p=000<0,05) değerleri oluşmuştur. Bu değerlere göre Dini Tutum ile Finansal Okuryazarlık arasında anlamlı, pozitif yönlü ve kuvvetli derecede bir ilişkinin olduğu istatistiksel olarak da anlaşılmaktadır.

H_9: Finansal Risk Toleransı ile Finansal Okuryazarlık Arasında Pozitif İlişki Vardır. İki örneklem grubu için de ayrı ayrı yapılan korelasyon analizlerinde (r (421) =,699; p = ,000 <0,05), (r (472) =,637; p = ,000 <0,05) değerleri oluşmuştur. Bu değerlere göre Finansal Risk Toleransı ile Finansal Okuryazarlık arasında anlamlı, pozitif yönlü ve kuvvet derecesi bakımından da kuvvetliye yakın orta derecede bir ilişkinin olduğu istatistiksel olarak da anlaşılmaktadır.

SONUÇ

İnsan bilincinin yapısal unsurlarından birini de kutsalın deneyimlemesi oluşturmaktadır (Eliade, 1975/2024: 17). Çakmaktepe arkeolojik kazı alanında 2021 yılında yapılmaya başlanan çalışmalar ile yerleşke (M.Ö. 10.000 – 9.500) arasına tarihlendirilmiştir (Şahin ve Uludağ, 2023: 344). Bu yerleşke bilinen en eski yerleşke olma özelliğini kazanmış ve burada insanların dinsel ritüeller gerçekleştirdiğini düşündüren bulgular elde edilmiştir (Şahin, vd., 2024: 457).─Bu gibi bilimsel bulgularında desteklediği üzere din insanlık tarihi ile birlikte vardır ve temel unsurlarındandır. İnsan hayatı ile ilgili olan her şeyin dinsel deneyimde bir yankısı vardır ve buna maddi yaşam da dahildir (Eliade, 1949/2023: 488).

Bu nedenle finans bilimi alanında da araştırmacılar bireylerin dindarlık tutumlarının finansal davranışlarına etkisine yönelik çalışmalar ortaya koymuşlardır. Turan ve Demirci (2019: 274-276) akademik personel üzerinde yaptıkları çalışmada, araştırmaya katılanların dindarlık tutumları ile finansal davranışları arasında zıtlık tespit etmiş, bireyleri bu bilişsel çelişkiyi ortadan kaldırarak bilişsel dengeyi bulmak için Festinger'in ileri sürdüğü gibi tutum ve davranışlarını rasyonelleştirmeye yönelik argümanlar ortaya koyduklarını belirlemişlerdir.

Bireylerin finansal davranış kararlarında inançlarının yanında etki eden pek çok faktör de mevcuttur. Bu etkenlerden bir tanesi de finansal risk toleranstır. Finans alanında bireylerin finansal risk toleransları ile yatırım kararları arsındaki ilişkiyi de ortaya koymaya yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır. Roszkowski ve Davey (2010: 42-53) 2008 yılı krizi ile ilgili yapmış oldukları çalışmada kişilerin finansal risk toleransının finansal yatırımlarına etki etmesinin yanında finansal danışmanlarında bu etkideki rolünü de ölçmeye çalışmışlardır.

Bireylerin finansal davranış kararlarına etki eden bir diğer önemli etken de finansal okuryazarlıktır. Finansal okuryazarlığın bireylerin yatırım kararlarında etkisine yönelik yapılan çalışmalar içerisinde Ndou (2024: 57-58) yaptığı çalışmasında finansal okuryazarlığın nesilden nesile aktarıldığını ve daha yüksek finansal okuryazarlığa sahip bir nüfusun finansal kararlarının da daha iyi olacağını, böyle bir durumun hane halkından ulusal düzeye uzun vadeli istikrarlı bir ekonomiye neden olacağını belirtmiştir.

Finansal okuryazarlık ve finansal risk toleransın birbirlerine etkisini de ortaya koyan literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Grable ve Rabbani (2023: 1-18) yaptıkları çalışmada, Lusardi ve Mitchell (2011: 16-18) yaptıkları çalışmada ve Harahap, vd. (2022: 13-19) yaptıkları çalışmada finansal okuryazarlık ile finansal risk tolerans arasında pozitif anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmalar gibi yapılan çok sayıda çalışma bireylerin finansal kararlarını etkileyen faktörler olan inançları, finansal okuryazarlık ve finansal risk toleranslarının finansal davranışları üzerine etkisini incelemiştir. Yapılan araştırmalarda bireylerin inançlarının finansal davranışa etkisinin finansal okuryazarlık ve finansal risk toleranslarının etkileri ile karşılaştırmalı olarak ele alınan, bununla beraber meslek ve ihtisasları finans kurumunda olan bireyler ile olmayan birey grupları arasında mukayeseli bir biçimde yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın yapılmasında esas olan araştırma soruları da rastlanılmayan bu çalışmalardan doğmuştur. Esas temel soru olan bireylerin finansal davranış kararlarına inancın etkisi var mı? finansal okuryazarlığın etkisi var mı? finansal risk toleransın etkisi var mı? inancın, finansal risk toleransın, finansal okuryazarlığın birbirleri ile ilişkisi var mı? bu soruların cevaplarında meslekleri finans sektöründe olan profesyoneller ile olmayan yatırımcılar arasında ayrışma var mı? özellikle son sorunun amacı profesyonel olmanın getirdiği durumun farklılık yaratıp yaratmadığını ölçmektir; çünkü profesyonellik daha fazla rasyonalite gerektirdiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırma modeli ve buna bağlı olarak hipotezler oluşturulmuştur.

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tercih edilmiş ve online olarak düzenlenerek, elektronik posta, WhatsApp gibi dijital platformlarda katılımcılara uygulanmıştır. Çalışmada finansal risk tolerans değişkeni için Grable, John ve Joo (2004) tarafından geliştirilen ve Akgüneş (2018) tarafından kullanılan, dindarlık tutum değişkeni için Yıldız ve Ergeshkyzy (2018) tarafından geliştirilen, finansal okuryazarlık ve finansal davranış kararı değişkenleri için ise Bağlıoğlu (2019) çalışmasında yer alan ölçek ifadeleri kullanılmıştır.

Kullanılan ölçeklerdeki ifadelerin araştırmaya uygunluğunu test etmek üzere öncelikli olarak bir pilot çalışma yapılmış ve örneklem gruplarından finans çalışanlarından 79, finans grubunda çalışmayan yatırımcılardan 101geri bildirim alınmış, elde edilen

verilere doğrulayıcı faktör analizleri ile güvenilirlik analizleri uygulanmıştır ve sonuçlar ölçeklerin araştırmada kullanıma uygun olduğunu göstermiştir.

Araştırmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren finans sektöründeki kurumlarda çalışanlar ile çalışmayan bireysel yatırımcılar oluşturmaktadır. Finans sektörü evreni için personel sayı çokluğu nedeni bankalar tercih edilmiştir, bu doğruluda Türkiye Bankalar Birliği'nin Temmuz ayında yayınladığı haziran 2024 dönemi raporuna göre konvensiyonel bankalarının çalışan toplam kişi sayısı 189.592 kişi (www.tbb.org.tr, 2024) ve Türkiye Katılım Bankalar Birliği'nin son raporu olan 2024 ocak ayı verilerine göre katılım bankalarında çalışan toplam kişi sayısı 20.806 kişi (www.tkbb.org.tr, 2024), bu doğrultuda toplam evren büyüklüğü 210.398 kişidir. Çalışmanın ikinci evrenini oluşturan bireysel yatırımcılar için Merkezi Kayıt Kuruluşunun en güncel raporu olan 2024 ağustos ayı verilerine göre ülkemizde sadece pay senetlerinde dahi, yatırım yapan gerçek kişi yatırımcı sayısı 7.407.786 kişidir (www.mkk.com.tr, 2024).

Söz konusu çalışma finansal kurum çalışanlarına 1-15 Mayıs 2024 tarihleri arasında, bireysel yatırımcılara da 16-31 Mayıs 2024 tarihleri arasında online olarak uygulanmıştır. Finans kurumu çalışanlarından olması gereken minimum örneklem grubu sayısı 383, elde edilen kullanılabilir anket sayısı 421 adet, diğer örneklem grubunu oluşturan bireysel yatırımcılar için minimum örneklem sayısı 384, elde edilen geçerli anket sayısı 472 adettir. Anket katılımcılarının tamamının yaş niteliğinin 18 yaş üstü, örneklem grupları için uygun nitelikte olduğu ve soruların tamamının cevaplandığı görülmektedir. Anket verilerinin analizi SPSS istatistik programı ve AMOS yapısal eşitlik programı ile analize tabi tutulmuştur. Araştırma modeli doğrultusunda ortaya konan 9 hipotezin testi için korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Uygulanan testler sonucunda elde edilen temel bulgular ve modele yönelik hipotez sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Demografik sorular içerisinde, her iki gurup katılımcılarına yöneltilen inançla yatırım arasındaki ilişkinin önemsenmesi ile ilgili sorulara katılımcılar çoğunlukla önem atfedildiğine dair cevap vermişlerdir. Bu cevaplar paralelinde her iki gruptaki katılımcılar için de inançları ile finansal davranış kararları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olması beklenmiştir.

Ölçek ifadelerine verilen cevaplara yönelik yapılan analizler sonucunda:

Her iki örneklem gurubuna da düzenlenen korelasyon analizleri neticesinde değişkenler arasında benzer ilişkiler tespit edilmiştir. Her iki grup içinde değişkenler arası ilişkiler şu şekildedir:

- Dindarlık tutum ile finansal davranış kararları arasında anlamlı ve kuvvetli düzey bir ilişkinin varlığı tespit edilmiş,
- Finansal risk tolerans ile finansal davranış kararları arasında anlamlı ve kuvvetli bir ilişki vardır.
- Finansal okuryazarlık ile finansal davranış kararları arasında anlamlı ve kuvvetli bir ilişki vardır.
- Finansal risk tolerans ve finansal okur yazarlık arasında anlamlı ve kuvvetliye yakın orta düzey bir ilişki vardır.
- Dindarlık tutum değişkenin hem finansal risk toleransı hem de finansal okuryazarlık değişkeni ile arasında anlamlı ve kuvvetli bir ilişki vardır.

Yapılan korelasyon analizi sonrası dindarlık tutum, finansal risk tolerans, finansal okuryazarlık değişkenlerinin finansal davranış kararı üzerindeki etkisini ölçmek için her iki örneklem grubu verilerine yönelik regresyon analizleri gerçekleştirilmiş ve sonuçlar her iki örneklem grubu içinde benzer olarak şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Finansal risk toleransı değişkenin finansal davranış kararı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç birinci grup örneklemimiz olan finans kurumu çalışanları için etki oranı %70, ikinci örnek grubu olan bireysel yatırımcılar için %64 olarak hesaplanmıştır.
- Finansal okuryazarlık değişkenin finansal davranış kararı değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç birinci grup örneklemimiz olan finans kurumu çalışanları için etki oranı %64, ikinci örnek grubu olan bireysel yatırımcılar için %93 olarak hesaplanmıştır.
- İnancın bireylerin finansal davranış kararı üzerinde etkisini ölçmeye yönelik olan dindarlık tutum değişkeninin finansal davranış kararı değişkeni üzerinde istatiksel olarak anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç birinci grup örneklemimiz olan finans kurumu çalışanları için etki oranı %93, ikinci örnek grubu olan bireysel yatırımcılar için %10 olarak hesaplanmıştır.

Korelasyon ve regresyon analizlerinin istatistiki neticelerine göre çalışmanın hipotezleri istatistiksel olarak desteklenmektedir.

Yapılan regresyon analizlerinin her iki örneklem grubunda da benzer istatistiki sonuçlar vermesi örneklemler arasındaki ayrımı oluşturan finans sektöründeki meslek yaşantısının finansal davranış kararında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı şeklinde yorumlanabilir. Grupların finansal davranış yatırım kararı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını ölçmek amacı ile yapılan t-testi sonucu da bunu göstermektedir. Burada iki örneklem grubunu oluşturan katılımcılarında finansal okur yazarlık düzeylerinin ve bununla bağlantılı olarak finansal risk tolerans seviyelerinin yakınlık derecesinin etkisinin de araştırılması gerekir.

Demografik sorular içerisinde yer alan inançların önemsenmesine yönelik sorulara katılımcıların çoğunluğunun olumlu yanıt verdiği görülmüş ve korelasyon analizlerinde dindarlık tutum ve finansal davranış kararları arasında pozitif yönlü kuvvetli derecede anlamlı bir ilişkinin varlığı istatistiki olarak ortaya konmuştur. Bu değerlere paralel olarak; basit doğrusal regresyon analiz sonuçları da bu değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir neden sonuç bağlamını ortaya koymaktadır.

Yapılan çoklu regresyon analizinde değişkenlerin birlikte ortaya koydukları etki bağımsız olarak ortaya koydukları etkiden farklılık göstermekte olup, bu farklılığın katılımcıların dindarlık, finansal okuryazarlık ve finansal risk tolerans seviyelerinin derecesi ile de ilişkili olabileceği öngörülmekte ve bu kapsamda gelecekte daha fazla araştırılma yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Bununla beraber kişilerin inançlarına karşıt bir finansal davranış kararı almaları neticesinde, bilişsel çelişki teorisinde belirtildiği üzere çelişkiye düşmeleri beklenmekle beraber, kişilerin finansal okur yazarlık ve finansal risk tolerans seviyelerinin bu çelişkiyi düzelttiği öngörülmektedir ve bu ilişki çerçevesinde konun daha çok araştırılması gerekmektedir. Araştırmada yapılan korelasyon analizleri sonuçlarının bağımsız değişkenler olan finansal okuryazarlık, finansal risk tolerans, dindarlık tutum arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki ortaya koyması, bahse konu iddiayı desteklediği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada (H_1) ve (H_4) hipotezlerinin kabulü finansal risk toleransın örneklem gruplarının yatırım kararına etkisi olduğunu göstermiştir. (H_3) ve (H_6) hipotezlerinin kabulü ise finansal okuryazarlığın yatırım kararına etkisinin olduğunu göstermiştir. Bu

durum kişilerin risk algısı ve bireysel psikolojik özelliklerinin yatırım kararlarında etkili olabildiğini, bununla beraber yatırımcıların finansal okuryazarlık seviyelerinin bilişsel karar alma süreçlerinde ön yargılar oluşturma ve irrasyonel yatırım kararları almada etkili olabileceğini göstermektedir.

Çalışmada (H_2) ve (H_5) hipotezlerinin kabulü, her iki örneklem gurubu içinde dini değerlerin yatırım kararlarında anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Bu hipotezlere ait bulgulara göre, bireylerin yatırım kararlarında ekonomik ve finansal kazançlarının etkisinin yanı sıra dini, kültürel, ahlaki ve etik değerlerinin etkisinin olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada (H_7), (H_8) ve (H_9) hipotezlerinin kabulü değişkenler arasında pozitif ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Finansal okuryazarlık, finansal risk tolerans ve dini tutumlar arasındaki bu ilişki dikkate alınınca bu değişkenlerin model kapsamında birbirinden bağımsız olma yerine birbirlerini tamamlayan özellikleri olabileceği perspektifini sunmaktadır. Bu kapsamda bireylerin yatırım kararları ele alındığında sadece anlık tepkilerin değil, bireylerin yaşam süreleri boyunca kazandıkları bilgi birikimleri, kişisel özellikleri, ahlaki, kültürel ve dini değerlerinin etkisi olduğu belirtebilir.

Ayrıntılı literatür taramasında, bireylerin yatırım kararlarına etki eden değişkenlere yönelik, dini değerleri temel alan birden fazla faktörlü modeller çerçevesinde çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Araştırmanın sunduğu dini değerleri esas alan bu bütüncül yaklaşım ile dini, ahlaki, kültürel değerleri göz ardı eden modellerin yatırımcı davranışını açıklamada yetersiz kaldığı durumlarda davranışsal finans literatürüne teorik ve uygulama olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireylerin yatırım kararlarına etkileyen yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyal ortamı, bireysel ilişkileri gibi çok sayıda kişisel değişkenle beraber, müdahil olamadıkları makro ölçüde ekonomik ve siyasal durumlarında varlığı söz konusu mevcuttur. Bu çalışma belli değişkenlerin ilişkisini ölçmeye yönelik oluşturulan bir model çerçevesinde ve belli nitelikler kapsamında oluşturulan örneklem grupları üzerinde yapılmıştır. Sınırlı rasyonel olan insanın yatırım kararları bazen girift ve komplike bazen de çok yalın bir yapı teşkil edebilmektedir. Bu yapıyı anlayabilmek için bireylerin yatırım kararlarına yönelik, farklı zaman ve koşullarda, farklı değişkenlerle

oluşturulan modeller ve farklı nitelikteki yatırımcı profilleri dikkate alınarak daha çok çalışma ve araştırmanın yapılması gereklidir.

KAYNAKLAR

"Merkezi Kayıt Kuruluşu Veri Analiz Platformu Verileri". Yatırımcı İstatistikleri https://www.vap.org.tr/uyruk-bazinda-yatirimci-sayilari [02.09.2024].

“Türk Dil Kurumu Sözlükleri”. https://sozluk.gov.tr/. (2024).

“Türkiye Bankalar Birliği Verileri”. Banka ve Sektör İstatistikleri. https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Banka,_Calisan_ve_Sube_Bilgileri_/6308 [02.09.2024].

“Türkiye Katılım Bankaları Birliği Verileri”. Banka ve Sektör İstatistikleri https://www.tkbb.org.tr/veripetegi-detay/19 [02.09.2024].

Akdeniz, Ş. ve Turan, İ. (2021). Davranışsal Finans Eğilimlerinin Risk Alma Düzeyine Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13*(2): 1016-1032. doi:10.20491/isarder.2021.1181

Akerlof, G. A. ve Dickens, W. T. (1982). The Economic Consequences of Cognitive Dissonance. *The American Economic Review, 72*(3): 317-319.

Akgüneş, A. O. (2018). *Bireysel Yatırımcılarda Risk ve Güvenin Yatırım Tercihine Etkisi* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksoy, T. ve Şahin, I. (2015). Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel ve Modern Yaklaşımlar. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 2*(2): 1-28.

Aktan, C. C. (2023). Roma İmparatorluğu’nda İdrar Vergisi Uygulaması Pecunia Non Olet (Paranın Kokusu Olmaz!). *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15*(1): 89-102. doi:10.55827/ebd.1310411

Aktan, C. C. ve Yavuzaslan, K. (2020). Davranışsal İktisat: Bireylerin İktisadi Karar ve Tercihlerinde Zihinsel, Duygusal ve Psikolojik Faktörlerin Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 12*(2): 100-120.

Albayrak, Ş. G. (2022). Geleneksel İktisattan Davranışsal İktisada: Tüketici Karar ve Tercihleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(48): 159-170. doi:10.52642/susbed.1102560

Allais, M. (1953). Le Comportement de l'Homme Rationnel devant le Risque: Critique des Postulats et Axiomes de l'Ecole Americaine. *Econometrica, 21*(4): 503-546. doi:10.2307/1907921

Allport, G. W. (1935). Attitudes. In Murchison, C., *Hand Book Of Social Psychology,* Worcester: Clark University Press, 798-844.

Allport, G. W. ve Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology, 5*(4): 432-443. doi:10.1037/h0021212

Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2020). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi* (4 b.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Anbar, A. ve Eker, M. (2009). Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algılamalarını Etkileyen Demografik ve Sosyoekonomik Faktörler. *Zonguldak KAraelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(9): 129-150.

Aranson, E. (2008). *The Social Animal* (10th edition). Worth Publishers: Worth Publishers.

Aranson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2020). *Sosyal Psikoloji* (4 b.). (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Altunöz, U. ve Altunöz, H. (2019). *Davranışsal Ekonomi (Nörofinans)* (4 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aydın, Ü. ve Ağan, B. (2017). *Davranışsal Finans Finansal Yatırım Kararlarının Davranışsal Temeli.* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Bağlıoğlu, A. (2019). *Akademik Personelin Finansal Okuryazarlık ve Finansal Davranış Analizi: Fırat Üniversitesi Örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Baker, H. K. ve Nofsinger, J. R. (2002). Psychological Biases of Investors. *Financial Services Review, 11*(2): 97-116.

Bakırcı, F., Sarıkaya, M. ve Bayraktar, A. (2021). Bireysel Kararların Davranışsal İktisat Açısından Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari BİIimler Dergisi, 35*(4): 1223-1244. doi:10.16951/atauniiibd.820995

Barak, O. (2006). *Hisse Senedi Piyasalarında Anomaliler ve Bunları Açıklamak Üzere Geliştirilen Davranışsal Finans Modelleri -İMKBde Bir Uygulama-* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Barberis, N. ve Thaler, R. (2003). A Survey Of Behavioral Finance. In G. M. Constantinides, M. Harris, M. S. René (Ed.), *Handbook Of The Economics Of Finance Volume 1 B Financial Markets And Asset Pricing,* New York: North Holland, 1055-1116.

Barberis, N., Shleifer, A. ve Vishny, R. (1998). A Model Of Investor Sentiment. *Journal of Financial Economics 49*: 307-343.

Bayar, Y. (2012). *Davranışsal Finans Perspektifinden Küresel Finansal Krizin Yatırımcı Davranışlarına Etkileri* (Yayınlanmış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayes, T. (1763). An Essay Towards Solving A Problem In The Doctrine Of Chances. R. Price (Ed.), *Philosophical Transactions Of The Royal Society Of London, 53*: 370-418

Bayraktar, A. (2012). Etkin Piyasalar Hipotezi. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 4*(1): 37-47.

Benjamin, D. J., Choi, J. J. ve Fisher, G. (2016). Religious Identity and Economic Behavior. *The Review of Economics and Statistics, 98*(4): 617-637.

Berk, N. (2017). *Finansal Yönetim* (12 b.). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Bernstein, P. L. (2007). *Tanrılara Karşı Riskin Olağanüstü Tarihi* (4. b.). (C. Feyyat, Çev.) İstanbul: Scala Yayıncılık.

Bilir, İ. ve Ergün, S. (2024). Adıyaman İlinde Seçilen Mesleki Grupların Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Düzeylerinin Araştırılması . *Journal of Abant Social Sciences, 24*(2): 458-473. doi:10.11616/asbi.1453232

Böyükaslan, A. (2012). *Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından İncelenmesi: Afyonkarahisar Örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Brealey, R. A., Myers, S. C. ve Marcus, A. J. (2019). *Fundamentals of Corporate Finance* (10th edition). New York: McGraw-Hill Education.

Byrne, B. M. (2010). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming* (2nd edition). Newyork: Taylor and Francis Group.

Cengiz, M. A., Terzi, E., Şenel, T. ve Murat, N. (2012). Lojistik Regresyonda Parametre Tahmininde Bayesci Bir Yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 12*(1): 15-22.

Chuvakhin, N. (2002). *Efficient market hypothesis and behavioral finance–is a compromise in sight*. https://ncbase.com/papers/EMH-BF.pdf. adresinden alındı

Clark, R. L., Lusardi, A. ve Mitchell, O. S. (2014). *Financial Knowledge and 401(k) Investment Performance.* Cambrige: National Bureau of Economic Research (NBER). http://www.nber.org/papers/w20137 adresinden alındı

Cordell, D. M. (2001). RiskPACK: How to Evaluate Risk Tolerance . *Journal of Financial Planning, 14*(6): 36-40.

Çapık, C. (2014). Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 17*(3): 196-205.

Çelebi, V. (2019). Bayes Teoremi Bağlmaında Olasılıkçı Bayes Epistemolojisinin Kapsamı Üzerine Bir İnceleme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(28): 319-343.

Çelik, E. (2022). Neoklasik İktisattan Davranışsal İktisata Doğru. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 4*(3): 232-2432. doi:10.38009/ekimad.1160905

Çiftcioğlu, A. (2023). *Yatırım Kararlarının Alınmasında Etkili Olan Davranışsal Finans Eğilimlerinin Demografik Açıdan İncelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Türkiye Cumhuriyeti Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Çöllü, E. F. ve Öztürk, Y. E. (2006). Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*(9): 373-404.

Daniel, K. D., Hirshleifer, D. ve Subrahmanyam, A. (2001). Overconfidence, Arbitrage, and Equilibrium Asset Pricing. *The Journal of Finance, 56*(3): 921-965.

Daniel, K., Hirshleifer, D. ve Subrahmanyam, A. (1998). Investor Psychology and Security Market Under- and Overreactions . *The Journal Of Finance, LIII*(6): 1839-1881.

Delice, M. (2023). *Davranışsal Finans ve Kurumsal Yatırımcılar Üzerine Bir Uygulama* (Yayınlanmış Doktora Tezi). T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

Demireli, E., Akkaya, G. C. ve İbaş, E. (2010). Finansal Piyasa Etkinliği: S&P 500 Üzerine Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11*(2): 53-67.

Dietrich, O., Köksal-Schmidt, Ç., Kürkçüoğlu, C., Notroff, J. ve Schmidt, K. (2012, Mart-NİSan). Göbekli Tepe. *Aktüel Arkeoloji*(26): 52-55.

Ding, D. K., Charoenwong, C. ve Seetoh, R. (2004). Prospect theory, analyst forecasts, and stock returns. *Journal of Multinational Financial Management, 14*(4-5): 425-442.

Duman Atan, S., Özdemir, Z. A. ve Atan, M. (2009). H isse Senedi Piyasasında Zayıf Formda Etkinlik: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24*(2): 33-48.

Durkheim, E. (2020). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* (1 b.). (A. Ceylan, Çev.) Ankara: Gece Kitaplığı.

Ecer, K. (2022). Dinî Yönelimin Finansal Davranışlar Üzerine Etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi , 7*(18): 246-262. doi:10.25204/iktisad.971891

Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş.* (L. A. Özcan, Çev.) İstanbul: Kabalcı.

Eliade, M. (2023). *Dinler Tarihine Giriş* (5 b.). (L. A. Özcan, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Eliade, M. (2024). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (5 b.). (A. Berktay, Çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Ellsberg, D. (1961). Risk, Ambiguity, and the Savage Axioms. *The Quarterly Journal of Economics, 75*(4): 643-669. doi:10.2307/1884324

Erkuş, S. ve Demirtaş, B. K. (2023). Deneysel İktisadın Tarihi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 12*(3): 2142-2163. doi:10.15869/itobiad.1280016

Faikoğlu, S. ve Doğan, M. (2016). *Davranışsal Finans ve Finansal Okur Yazarlık* (1 b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Fama, E. F. (1970). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. *The Journal of Finance, 25*(2): 383-417.

Festinger, L. (1957). *A Theory Of Cognitive Dissonance.* California: Stanford University Press.

Fidan, M., Dilerk, S. ve Esev, A. (2019). Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(18): 141-162.

Gazel, S. (2016). *Davranışsal Finans Psikolojik Eşik Ve Ön Yargılar* (2 b.). Ankara: Detay Yayıncılık.

Göçer, Ş. ve Karaca, S. S. (2019). *Davranışsal Finans Hisse Senedi Piyasasında Sürü Davranışı (Teori ve Uygulama).* Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Grable, J. E. (2000). Financial risk tolerance and additional factors that affect risk taking in everyday money matters. *Journal of Business and Psychology, 14*(4): 625-630.

Grable, J. E. ve Joo, S.-H. (2004). Environmental and Biopsychosocial Factors. *Journal of Financial Counseling and Planning, 15*(1): 73-82.

Grable, J. E. ve Rabbani, A. (2023). The Moderating Effect of Financial Knowledge on Financial Risk Tolerance. *Journal of risk and financial management, 16*(2): 1-18. doi:10.3390/jrfm16020137

Grable, J. ve Lytton, R. H. (1999). Financial risk tolerance revisited: the development of a risk assessment instrument. *Financial Services Review, 8*(3): 163-181. doi:10.1016/S1057-0810(99)00041-4

Grable, J., Roszkowski, M., Joo, S.-H., O'Neill, B. ve Lytton, R. H. (2009). A Test Of The Relationship Between Self-Classified Financial Risk-Tolerance And

Investment Risk-Taking Behaviour. *International Journal of Risk Assessment and Management, 2-4*(14): 396-419.

Gupta, A. D. ve Banik, S. (2013, April-September). Investors' Psychological Biases Toward Stock Market Investment with Special Reference to Bangladesh. *Internaional Journal of Business Insights and Transformaion, 6*(2): 38-43.

Gümüş, G., ve Bektur, Ç. (2019). Etkin Piyasa Hipotezi ve Davranışsal Finans Modelleri, BİST-100 Endeksinde Anomali Testi. *International Journal of Economic Studies, 5*(2): 59-69.

Güngör, H. Y. ve Güleç, R. (2021). Muhafazakârlık Tutumunun Finansal Davranışlara Etkisi Adıyaman İlindeki Kamu Personeli Üzerine Bir Araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6*(12): 1-14.

Güngör, S. (2017). *Finansal Yatırım Kararlarında Genetik Etkiler: Duygusal Ön Yargılar Analizi* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Güngör, S. ve Demirel, E. (2018). *Davranışsal Finansta Yatırımcı Önyargıları* (1 b.). İstanbul: ALFA.

Güngör, S. ve Özcan, U. (2022). Karar Kuramı ve Karar Verme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* (33): 119-125. doi: 10.31590/ejosat.1035682

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz* (5. Baskı b.). Ankara: Seçkin.

Güriş, S. ve Astar, M. (2015). *Bilimsel Araştırmalarda SPSS İle İstatistik* (2. Basım b.). İstanbul: Der Yayınları.

Gürsoy, C. T. (2014). *Finansal Yönetim İlkeleri* (3 b.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Harahap, S., Thoyip, A., Sumiati, S. ve Djazuli, A. (2022). The Impact of Financial Literacy on Retirement Planning with Serial Mediation of Financial Risk Tolerance and Saving Behavior: Evidence of Medium Entrepreneurs in Indonesia. *International Journal of Financial Studies, 10*(3): 1-22. doi:10.3390/ijfs10030066

Harmon-Jones, E. ve Mills, J. (1999). An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and an Overview of Current Perspectives on the Theory. In E. Harmon-Jones, J. Mills (Ed.), *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology.* Washington DC.: American Psychological Association, 3-25.

Heo, W., Rabbani, A. ve Grable, J. E. (2021). An Evaluation of the Effect of the COVID-19 Pandemic on the Risk Tolerance of Financial Decision Makers. *Finance Research Letters, 41*: 1-6. doi:10.1016/j.frl.2020.101842

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2021). *Sosyal Psikoloji* (4 b.). (İ. Yıldız, A. Gelmez, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.

Hong, H. ve Stein, J. (1999, December). A Unified Theory Of Underreaction, Momentum Trading, And Overreaction In Asset Markets. *The Journal Of Finance, LIV*(6): 2143-2183.

Hong, S., Lee, J., Oh, F. D. ve Shin, D. (2024, December). Religion and household saving behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Finance, 44*: 1-13. doi:10.1016/j.jbef.2024.100999

Hopley, V. (2003). *"Financial Education: What is it and What Makes it So?".* Community Reinvestment Report, series, No. 1, Federal Reserve Bank of Cleveland www.clevelandfed.org/CommAffairs/CR_Reports/CRreport.pdf.

Howson, C. ve Urbach, P. (2006). *Scientific Reasoning: The Bayesian Approach* (3rd edition). Chicago and La Salle: Open Court.

Hökelekli, H., Peker, H., Karaca, F., Bahadır, A. ve Mehmedoğlu, A. U. (2010). *Din Psikolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

İşgör, E., ve Tatlı, H. (2020). Banka Yatırımcılarının Katılma Hesapları Seçimini Etkileyen Davranışsal Faktörler: TRB1 Bölgesi Örneği. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(2): 184-216. doi:10.46849/guiibd.767088

Jurevičienė, D. ve Ivanova, O. (2012). Behaviıoral Finances Of Financially Savvy Households: The Types Of Investors. *Contemporary Issues In Business, Management And Education*: 220-231. doi:10.3846/cibme.2012.18

Kaderli, Y., Gümüş, U. T. ve Eskici, Y. (2016, Ocak-Şubat-Mart). Seçilmiş Ülke Örnekleriyle Finansal Okuryazarlığın Önemi ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri. *LEGES Hukuk Dergisi*(73-75): 85-124.

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2023). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (26 b.). İstanbul: Üniversiteli Kitabevi.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1974). Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science, 185*: 1124-1131.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica*: 263-292.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1984). Choices, Values and Frames. *American Psychologist, 34*: 341-350.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1992). Advances in Prospect Theory: Cumulative Representation of Uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty, 5*(4): 297-323.

Kamilçelebi, H. (2015). *Beklenen Fayda ve Deneyimlenen Fayda: Gelir Artışı Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karaağaç, A. (2015). *Finansallaşma Sürecinde Finansal Okuryazarlık* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Khorakian, A., Baregheh, A., Jahangir, M., Heidari, A., ve Saadatyar, F. S. (2024). Household Food Waste Prevention Behavior: The Role of Religiousorientations, Emotional Intelligence, and Spiritual Well-being. *Journal of Environmental Planning and Management, 67*(1): 59-84. doi:10.1080/09640568.2022.2097062

Kılıç, S. (2013). Doğrusal Regresyon Analizi. *Journal of Mood Disorders, 3*(2): 90-92. doi:10.5455/jmood.20130624120840

Kıyılar, M. ve Akkaya, M. (2016). *Davranışsal Finans.* İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Knight, F. H. (1921). *Risk, Uncertainty and Profit.* Boston and New York: Houghton Mifflin Company.

Koçaslan, G. (2011). *Risk Altında Karar Almada Neoklasik ve Alternatif Yaklaşımlar: Kayıplar Alanında Risk Tavırlarına İlişkin Davranışsal Bir Araştırma* (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Korkulutaş, D. (2018). *Bireysel Yatırımcı Davranış ve Kararlarının Davranışsal Finans Kapsamında Değerlendirilmesi: Erzincan İli Uygulaması* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2018). *Pazarlama İlkeleri* (1 b.). (A. E. Gegez, Çev.) İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Krech, D. ve Crutchfield, R. S. (1980). *Sosyal Psikoloji* (3 b.). (E. Güngör, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Kurtz, L. ve DiBartolomeo, D. (2005, Fall). The KLD Catholic Values 400 Index. *The Journal of Investing*: 101-104.

Lusardi, A. (2006). Financial Literacy and Financial Education: Review and Policy Implications. *Networks Financial Institute at Indina State University Policy Brief: Indiana, USA.*

Lusardi, A. ve Mitchell, O. S. (2011). *Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing.* Cambridge: National Bureau of Economic Research (NBER). http://www.nber.org/papers/w17078 adresinden alındı

McGrayne, S. B. (2011). *The Theory That Would Not Die: How Bayes' Rule Cracked The Enigma Code, Hunted Down Russian Submarines and Emerged Triumphant From Two Centuries Of Controversy.* New Haven: Yale University Press.

Miller, M. H. (2000, Summer). The History of Finance: An Eyewitness Account. *Journal of Applied Corporate Finance, 13*(2): 8-14.

Mutlu, Ü. ve Özer, G. (2022). Bireylerin Güven, Finansal Okuryazarlık Ve Finansal Risk Toleransının Risk Alma Tutumları Üzerindeki Etkisi. *International Social Sciences, 8*(94): 340-345. doi:10.26449/ss sj.3811

Narcı, M. T. (2020). *Online Alışveriş Sitelerinin E-Hizmet Kalitesinin Tüketicilerin Satın Alma Sonrası Davranışlarına Etkisi* (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul .

Ndou, A. (2024). Reconnoitering and Mapping an Effect of Financial Socialisation on Financial Literacy: A Critical Literature Review. *Financial Studies, 28*(3): 46-63.

Neugebauer, T. (2010). Moral Impossibility in the Petersburg Paradox : A Literature Survey and Experimental Evidence. *LSF Research Working Paper Series*(10-174): 1-43.

Noctor, M., Stoney, S. ve Stradling, R. (1992). *Financial Literacy: A Discussion Of Concepts And Competences Of Financial Literacy And Opportunities For İts İntroduction İnto Young People's Learning.* National Westminister Bank. London: National Foundation for Education Research.

Nofsinger, J. (2014). *Yatırım Psikolojisi* (S. Gazel, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.

Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2019). *Tüketici Davranışı.* İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

Okumuş, E. (2012). Toplumsal Değişim ve Din. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu (Der.), *Din Sosyolojisi El Kitabı,* Ankara: Grafiker Yayınları, 271-296.

Orhan, U. ve Adem, K. (2012). Naive Bayes Yönteminde Olasılık Çarpanlarının Etkileri. *Elektrik - Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu*, (s. 722-724).

Özan, M. H. (2010). *İşletmelerde Alınan Finansal Kararların Yatırımcı Davranışları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özer, A. ve Korkulutaş, D. (2018). Yatırımcıların Duygusal ve Bilişsel Eğilimlerinin Değerlendirilmesi: Erzincan İli Uygulaması. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(18): 391-420. doi:10.9775/kauiibfd.2018.017

Özer, N. (2017). H*isse Senedi Piyasalarında Görülen Anomalilerin Volatilite Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2018). *Örgütsel Davranış* (8 b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Pazarlı, O. (1972). *Din Psikolojisi* (2 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Peker, H. (2022). *Din Psikolojisi* (20 b.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Picton, D. ve Broderick, A. (2001). *Integrated Marketing Communications.* Harlow: Financial Times/Prentice Hall.

Polat, Y. (2023). Nörofinansın Sinirsel Bağlantıları Üzerine. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(1): 231-262. doi:10.11616/asbi.1213602

Pompian, M. M. (2012). *Behavioral Finance and Wealth Management: How to Build Investment Strategies That Account for Investor Biases* (2nd edition). New Jersey: John Willey and Sons, Inc.

Ricciardi , V. (2005, March). A Research Starting Point for the New Scholar: A Unique Perspective of Behavioral Finance: 2-25.

Ricciardi, V. ve Simon, H. K. (2000). What is Behavioral Finance? *Business, Education & Technology Journal, 2*(2): 1-9.

Robb, C. A. ve Woodyard, A. S. (2011). Financial Knowledge and Best Practice Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning, 22*(1): 60-68.

Roszkowsk, M. J. ve Davey, G. (2010, July). Risk Perception and Risk Tolerance Changes Attributable to the 2008 Economic Crisis: A Subtle but Critical Difference. *Journal of financial service professionals, 64*(4): 42-53.

Russell, B. (2020). *Din İle Bilim* (7 b.). (A. Göktürk, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Schimmel, A. (1955). *Dinler Tarihine Giriş.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları.

Schoemaker, P. J. (1982, June). The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes Evidence and Limitations. *Journal of Economic Literature, 20*(2): 529-563.

Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A., ve King, J. (2006). Reporting Structural Equation Modeling and Confirmatory Factor Analysis Results. *The Journal of Educational Research, 99*(6): 323-338. doi: 10.3200/JOER.99.6.323-338

Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2010). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling* (3th edition). New York: Routledge.

Sefil, S. ve Çilingiroğlu, H. K. (2011). Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel ve Duygusal Eğilimleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(19): 247-268.

Sezer, D. (2013). *Yatırımcı Davranışlarının Etkinliği ve Psikolojik Yanılsamalar* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Sezici, E. ve Çelikkol, M. M. (2016, Aralık). Girişimcilik Tutumu ve Finansal Okuryazarlığın Girişimcilik Eğilimi İle Arasındaki İlişkide Algılanan Sosyal Desteğin Aracılık Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(Afro-Avrasya Özel Sayısı): 419-436.

Shiller, R. J. (1999). Human Behaviour and the Efficieny of the Financial System. In J. B. Taylor, M. Woodford (Ed.), *Handbook of Macroeconomics Volume 1*. Elsevier North-Holland, 1305-1340.

Shiller, R. J. (2003). From Efficient Market Theory to Behavioral Finance. *Journal Of Economic Perspectives, 17*(1): 83-104. doi:10.1257/089533003321164967

Simon, H. A. (1956). Rational Choice and The Structure Of The Environment. *Psychological Review, 63*(2): 129-138.

Simon, H. A. (1976). *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization* (3rd edition). Newyork: Macmillan Publishing Co. Inc.

Smith, A. (2020). *Ahlaki Duygular Kuramı* (2 b.). (D. Kızılay, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Sohn, S.-H., Joo, S.-H., Grable, J. E., Lee, S., ve Kim, M. (2012). Adolescents' Financial Literacy: The Role Of Financial Socialization Agents, Financial Experiences, And Money Attitudes In Shaping Financial Literacy Among South Korean Youth. *Journal of Adolescence*(35): 969-980.

Soylu, F. E. (2023). Yeni Davranışsal İktisat, Metodolojik Bireycilik ve Toplumsalın Reddi. *Fiscaoeconomia, 7*(3): 1856-1886. doi:10.25295/fsecon.1265694

Sumer, S. ve Gövdeli, T. (2020). Finansal Okuryazarlık ve Finansal Davranış Üzerine Bir Çalışma. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(1): 86-98.

Sundu, M. ve Yaşar, O. (2020). Doğal Karar Verme Ölçeği (DKVÖ): Kavramsal Tanım ve Ölçek Geliştirme Çalışması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 21 (1)*: 101-115.

Sümer, E. ve Aybar, Ş. (2016). Etkin Piyasalar Hipotezinin, Finansal Piyasaları Açıklamadaki Yetersizliği ve Davranışsal Finans. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(2): 75-84.

Swinburne, R. (2002). *Bayes's Theorem.* Oxford: Oxford University Press.

Şahin Fatma, Miyake, Y., Uludağ, C. ve Polat, N. (2024). Çakmaktepe 2022 Yılı Kazı Çalışmaları. S. Ateşoğulları (Ed.), *43. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 43. Kazı Toplantısı Sonuçları* (Cilt 1). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 453-470.

Şahin, F. ve Uludağ, C. (2023). Çakmaktepe Kazısı 2021 Yılı İ lk Sezon Çalışmaları. A. Özme (Ed.), *42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 42. Kazı Toplantısı Sonuçları* (Cilt 2). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 339-357.

Şener, U. (2015). Beklenen Fayda Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Sistematik İhlalleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 7*(27): 37-68. doi:10.17932/ IAU.IAUD.m.13091352.2015.7/27.37-68

Şeriati, A. (2022). *Dinler Tarihi I* (10 b.). (E. Okumuş, Çev.) Ankara: FCR Yayın Reklam Bilgisayar Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Taşdemir, M. (2007). Belirsizlik Altında Tercihler ve Beklenen Fayda Modelinin Yetersizlikleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1): 307-318.

Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans - Davranışsal Finans Ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2*(4): 75-107.

Tetik, N. (2019). Türkiye'nin Finansal Okuryazarlık Düzeyi: Litaratür Taraması ve Sonuçların Değerlendirilmesi. *Turkish Studies, 6*(14): 3505-3524.

Thaler, R. H. ve Sunstein, C. R. (2017). *Dürtme.* (E. Günsel, Çev.) (5 b.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Tomak, S. (2009). Girişimci Hevristikleri: Bir Kavramsal Çözümleme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2): 145-166.

Tufan, C. ve Sarıçiçek , R. (2013, Aralık). Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(2): 159-182.

Turan, Y. ve Demirci , İ. (2019). Akademisyenlerin Faiz ve Faizsiz Finans Kullanımına Yönelik Tutumları. *Bilimname, 2019*(39): 247-283. doi:10.28949/bilimname.594640

Uçkun, N. ve Lokman, D. (2021, Ocak). Kripto Para Yatırımcılarında Finansal Risk Toleransı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (89): 155-170. doi:10.25095/mufad.852118

Veeraraghavan, K. (2010). Role Of Behavioural Finance – A Study. *International Journal of Enterprise and Innovation Management Studies (IJEIMS), 1*(3): 109-112.

Venkatapathy, R. ve Sultana, A. H. (2016, June). Behavioural Finance: Heuristics in Investment Decisions. *TEJAS Thiagarajar College Journal, 1*(2): 35-44.

Vitt, L. A., Anderson,, C., Kent, J., Deanna , M. L., Siegenthaler, J. K. ve Ward, J. (2000). *Personal Finance and the Rush to Competence: Financial Literacy Education İn The U.S.* Washinton D.C.: The Fannie Mae Foundation.

Weber, E. U. ve Milliman, R. A. (1997). Perceived Risk Attitudes: Relating Risk Perception to Risky Choice. *Management Science, 43*(2): 123-144. doi: 10.1287/mnsc.43.2.123

Yaman, S. (2022). Piyasa Etkinliği ve Adaptif Piyasa Hipotezi: Gelişmekte Olan Pay Piyasaları Üzerine Bir Uygulama. İ. Ege, E. E. Topaloğlu (Ed.), *Finans ve Ekonomi Alanlarında Teorik ve Uygulamalı Çalışmalar.* Ankara: Gazi Kitabevi, 131-167.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46*: 74-85.

Yazgan, A. E. ve Yıldırım, A. (2022). Finansal Risk Toleransının Finansal Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 4*(2): 119-141. doi:10.56668/jefr.1134589

Yıldırım, M. (2015). Getiri, Risk ve Risk Türleri. F. Kaya (Ed.), *Finansal Yönetim.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, 443-458.

Yıldız, M., ve Ergeshkyzy, A. (2018). Kırgızlarda İslam Dinine İlişkin Tutum Ölçeği Geliştirme. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 6*(13): 356-369.

Yıldız, S. B., Demir, Y., Kalaycı, Ş., ve Göksu, A. (2009). Yatırımcıların Psikolojik Önyargıları: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 46*(537): 91-106.

Yılmaz, C. ve Öztürk, S. (2023). Davranışsal Finans ve Kamuyu Aydınlatma Perspektifinde Şirketlere İlişkin Bildirimler ve Haberler: Literatür Değerlendirmesi. *Muhasebe Ve Finans İncelemeleri Dergisi, 6*(2): 132-159. doi:10.32951/mufider.1303328

Yılmaz, H. ve Kaymakçı, T. (2021). Finansal Davranışlar ve Finansal Okuryazarlık İlişkisi. *Akademik Hassasiyetle, 8*(15): 141-164.

Yolcuoğlu, İ. G. (2018). *Stres Yönetimide Ustalık.* İstanbul: Nar Yayınevi.

Yuvaraj, D. ve Venugopal, P. (2023). Examining The Relationship Between Financial Knowledge, Risk Tolerance, And Past Behavioural Bias On Investors Actual Investment Behavior. *International Journal of Professional Business Review, 8*(6): 1-25. doi:10.26668/businessreview/2023.v8i6.2333

Yücel, E. (2017). *Turistlerin Satın Alma Sonrası Bilişsel Uyumsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Yücel, E. (2023). *Leon Festinger'in Bilişsel Uyumsuzluk Kuramı* (2. b.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Yücel, Ö. (2016). Finansal Piyasa Etkinliği: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama. *International Review of Economics and Management, 4*(3): 107-123. doi:10.18825/irem.16916

EKLER

EK.1: Anket Formu

Değerli katılımcı,

Bu anket soruları doktora öğrencisi Ertuğrul Türker tarafından İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Doktora Programı tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Tezin araştırma bölümünde kullanılmak üzere hazırlanan bu anketle Davranışsal Finans çerçevesinde yatırım kararlarınızda finansal okuryazarlık ve finansal risk tolerans değişkenlerinin de etkisinin göz önünde tutularak inancın rolünü ölçmek amaçlanmaktadır.

Vereceğiniz cevaplar sadece bu araştırmayla ilgili doktora tezinde kullanılacaktır. Araştırmada kişisel veri toplanacağından 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve ilgili mevzuat uyarınca kişisel verileri korumak amacıyla gerekli tedbirler alınacak, her türlü yükümlülük özenle yerine getirilecektir.

Çalışmaya vereceğiniz katkıdan dolayı teşekkür ederim.

Ertuğrul TÜRKER

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İşletme Doktora Öğrencisi

Demografik Bilgiler:

Bir finans kurumunda mı çalışıyorsunuz?

- Evet -Hayır

Cinsiyetiniz?

- Kadın -Erkek

Yaşınız?

-18-25 -26-30 -31-35 -36-40 -41-45 -46-50 -51 yaş ve üstü

Medeni haliniz?

-Evli -Bekar

Öğrenim durumunuz?

-İlkokul -Ortaokul -Lise -Ön Lisans -Lisans -Lisansüstü

Kişisel aylık ortalama net geliriniz?

-10.000-TL - 15.000-TL -15.001-TL - 20.000-TL -20.001-TL - 30.000-TL

-30.001-TL - 40.000-TL -40.001-TL - 50.000-TL -50.001-TL ve üstü

Finans konusunda eğitim/kurs aldınız mı?

-Evet -Hayır

Hiç finansal yardım (finansal danışmanlık vb.) için başvurdunuz mu?

-Evet -Hayır

Kendinizi finansal okuryazar biri olarak değerlendirir misiniz?

-Finansal okuryazar değilim -Kararsızım -Finansal okuryazarım

Ekonomi ve finans piyasalarındaki gelişmeleri hangi sıklıkla izliyorsunuz?

-İzlemiyorum -Her gün -Haftalık -Aylık

Kendinizi yatırım kararlarınızda risk almayı seven biri olarak mı nitelendirir siniz?

-Evet - Hayır

(Bu soruya eğer bir finans kurumunda çalışmıyor iseniz lütfen cevap veriniz) Hizmet aldığınız finans kurumlarında sizlere hizmet veren çalışanların yönlendirmeleri yatırım kararlarınızı ne ölçüde etkilemektedir? 1 ile 5 arasında bir not veriniz

1- Hiç Etkilememektedir 2- Etkilememektedir 3- Kararsızım 4- Etkilemektedir 5- Tamamen Etkilemektedir.

(Bu soruya eğer bir finans kurumunda çalışmıyor iseniz lütfen cevap veriniz) Hizmet aldığınız finans kurumlarında sizlere hizmet veren çalışanlar sizin değer ve inançlarınızı ne ölçüde dikkate alarak yönlendirme yapmaktadır? 1 ile 5 arasında bir not veriniz

1- Hiç Dikkate Almamaktadırlar 2- Dikkate Almamaktadırlar 3- Kararsızım 4- Dikkate Almaktadırlar 5- Tamamen Dikkate Almaktadırlar

(Bu soruya eğer bir finans kurumunda çalışıyorsanız lütfen cevap veriniz) Hizmet verdiğiniz müşterilerinizin inanç ve değerlerini ne ölçüde dikkate alarak tavsiye veriyorsunuz? 1 ile 5 arasında bir not veriniz

1- Hiç Dikkate Almamaktayım 2- Dikkate Almamaktayım 3- Kararsızım 4- Dikkate Almaktayım 5- Tamamen Dikkate Almaktayım

Finansal Risk Tolerans Ölçeği

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve bu ifadelere hangi ölçüde katıldığınıza ilişkin görüşünüzü "kesinlikle katılmıyorum" ile başlayan ve "kesinlikle katılıyorum" ile biten ölçek üzerinde (X) işareti şeklinde belirtiniz.

No	Sorular	Kesinlik Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Benim için, finansal yatırırım işlemlerinin anlaşılması çok zordur.					
2	Paramı hisse senedi piyasasında değerlendirmektense bankaya yatırdığımda kendimi daha rahat hissederim.					
3	Risk kelimesini duyduğumda hemen aklıma kayıp kelimesi gelir.					
4	Tahvil ve hisse senedi yatırımlarından para kazanmak şans işidir.					
5	Finansal yatırırım yapmayı düşündüğümde anaparanın güvenliliği getiriden daha önemlidir.					

İslami Dindarlık Tutum Ölçeği

Aşağıda verilen inanç ile ilgili ifadelerden hangisi sizin tutumunuzu daha iyi yansıtmaktadır? Lütfen belirtiniz.

No	Sorular	Kesinlik Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Peygamberlerin Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırdığına inanırım					
2	Kur'an'ın doğru bilgiler içerdiğine inanırım					
3	Ölümden sonra dirilişe inanırım					
4	Allah'ın beni koruduğuna inanırım					
5	Allah'ın varlığından şüphe duymam					
6	Günlük beş vakit namazımı kılarım.					
7	Hacca gitmeyi isterim					
8	Abdestin nasıl alınacağını bilirim.					
9	Fatiha'yı ezbere biliyorum					
10	Namazın nasıl kılındığını bilirim					
11	Allah'ın varlığını kalbimde hissederim					

12	Zor durumda kaldığımda dua ederek rahatlarım					
13	Allah'a herkesten çok güvenirim					
14	Günah işlediğimde vicdan azabı hissederim					
15	Dinin toplumsal barışa katkısı olduğunu düşünürüm					
16	Günah işlediğim zaman Allah'tan af dilerim					

Finansal Okuryazarlık Ekonomik Terimler Ölçeği

Lütfen beşli ölçek ile aşağıda yer alan ekonomik terimleri ne düzeyde bildiğinizi belirtiniz. "1" duymadığınızı, "5" ise ekonomik terim hakkında çok iyi bilginiz olduğunu belirtir.

(1) Duymadım (2) Duydum Ama Bilgim Yok (3) Bilgim Var Fakat Yeterli Değil (4) İyi Biliyorum (5) Çok İyi Biliyorum

No	**Sorular**	Duymadım	Duydum Ama Bilgim Yok	Bilgim Var Fakat Yeterli Değil	İyi Biliyorum	Çok İyi Biliyorum
1	Tüketici fiyat endeksi					
2	Merkez bankası bağımsızlığı					
3	Gini katsayısı					
4	Finansal derinlik					

5	Orta gelir tuzağı					
6	Fırsat maliyeti					
7	Reel faiz					

Finansal Okuryazarlık Ürün ve Hizmetler Ölçeği

Lütfen beşli ölçek ile aşağıda yer alan ekonomik terimleri ne düzeyde bildiğinizi belirtiniz. "1" duymadığınızı, "5" ise ekonomik terim hakkında çok iyi bilginiz olduğunu belirtir.

(1) Duymadım (2) Duydum Ama Bilgim Yok (3) Bilgim Var Fakat Yeterli Değil (4) İyi Biliyorum (5) Çok İyi Biliyorum

No	**Sorular**	Duymadım	Duydum Ama Bilgim Yok	Bilgim Var Fakat Yeterli Değil	İyi Biliyorum	Çok İyi Biliyorum
1	Bireysel emeklilik (BES)					
2	Mevduat hesabı					
3	Mortgage					
4	İpotekli kredi					
5	Tüketici kredisi					
6	Hisse senedi					
7	Bonu ve tahvil					
8	Portföy çeşitlendirmesi					

9	Kredili mevduat hesabı					
10	Kredi skoru					
11	Türev ürünleri ve opsiyonlar					
12	Altın hesabı					

Finansal Davranış Kararları Ölçeği

Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve bu ifadelere hangi ölçüde katıldığınıza ilişkin görüşünüzü "kesinlikle katılmıyorum" ile başlayan ve "kesinlikle katılıyorum" ile biten ölçek üzerinde (X) işareti şeklinde belirtiniz.

No	**Sorular**	Kesinlik Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Yatırım yaparken sahip olduğum bilgilerin diğer yatırımcıların bilgilerinden daha değerli olduğunu düşünürüm.					
2	Yatırımlarım konusunda aldığım kararların doğru ve sağlıklı olduğuna dair güvenim tamdır.					
3	Gelecek dönemde ulusal ve uluslararası piyasalardaki ekonomik gelişmelerin umut vadettiğini düşünürüm.					

4	Gelecek dönemde yatırımlarımın kazandıracağına yönelik beklentim güçlüdür.					
5	Yatırım araçlarımın kaybettirmesi kötü şans veya diğer dışsal unsurlarla ilgilidir.					
6	Kendi yatırım tercihlerimle çevremdeki tercihlerin benzer olması benim için önemlidir.					
7	%80 olasılıkla 4.000 TL kazanmak yerine %100 olasılıkla 3.000 TL kazanmayı tercih ederim.					
8	Getirisi ve riski düşük olan yatırım araçlarını getirisi ve riski yüksek yatırım araçlarına tercih ederim.					
9	Bir finansal yatırım aracına yönelik aklımda kalan ilgi çekici bir performans, aynı tür finansal yatırım aracına yine yatırım yapmak istediğimde kararımı etkiler.					
10	Bir finansal yatırım aracı önceki dönemlerde kazandırmış olmasına rağmen şimdi zarar ettirse bile ileriki dönemde mutlaka kazandırır.					
11	Benzer A ve B portföylerine yönelik tercih yapma durumunda olsam, %80 oranında faydalı olduğunu düşündüğüm A portföyünü %20 oranında faydalı olmadığını					

	düşündüğüm B portföyüne tercih ederim.					
12	Bir finansal yatırım aracına yönelik zihnimde bir referans noktası belirler, satın almak veya satmak için fiyatın o noktaya ulaşmasını beklerim.					
13	Bir finansal yatırım aracıyla ilgili zarar etme durumunda zararım karşılanana kadar o finansal yatırım aracını satmam.					
14	A ve B olmak üzere iki finansal araçtan oluşan bir portföyüm mevcutsa, acil nakit ihtiyacım halinde aynı maliyete sahip olan bu 2 yatırım aracından %20 kazandıran A ürünü yerine %20 kaybettiren B ürününü satarım.					
15	İki yatırım aracı arasında karar veremediğimde hakkında daha çok bilgiye sahip olduğum yatırım aracını tercih ederim.					
16	Yatırım kararı alırken yatırım sonrasında hayal kırıklığı yaşayabilme ihtimalini hesaba katarım.					
17	Piyasadaki diğer yatırımcıların gözlem ve hareketleri benim için					

	önemlidir ve çoğunluğun kararlarını takip ederim.					
18	Piyasadaki diğer yatırımcıların hareketlerini anlamsız bulduğum zamanlarda alış-satış hareketlerim artar.					
19	Dini inançlarım yatırım kararlarım üzerinde etkilidir.					
20	Siyasi görüşlerim yatırım kararlarım üzerinde etkilidir.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ertuğrul Türker

Adres :

Mail :

Eğitim Bilgileri:

Doktora	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı
Lisans	Akdeniz Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
Lise	Afyon Kocatepe Anadolu Lisesi